

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

JŪRATĖ PAŠKONYTĖ

Istorijos specialybės

IV kurso studentė

DEMOGRAFINIAI POKYČIAI ŠIAURĖS LIETUVOJE I
TŪKSTANTMEČIO ANTROJE PUSĖJE (PAGAL KAPINYNŲ
MEDŽIAGĄ)

Bakalauro darbas

Bakalauro darbo vadovė: doc. dr. Birutė Salatkienė

Darbas originalus – Jūratė Paškonytė

(-----)

Šiauliai,

2012

TURINYS

SANTRAUKA	3
ĮVADAS	4
1. ŠIAURĖS LIETUVOS KAPYNINAI: REGIONAS, CHRONOLOGIJA, TERITORIJA, RAIDA	13
2. TYRIMO METODIKA	19
2.1. Osteologiniai duomenys: nustatymas individų skaičiaus, individo lyties ir amžiaus mirties metu	19
2.2. Archeologiniai duomenys: lyties nustatymas pagal įkapes	21
2.3. Archeologiniai duomenys: chronologijos nustatymas pagal įkapes	23
2.4. Osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija.....	28
3. Demografinių pokyčių tendencijos bendruomenėse.....	31
3.1. Papilės bendruomenė VIII – X a. (VII – XIII a.) ir jos kaita.....	31
3.2. Pavirvytės (Gudų) bendruomenė X – XII a. ir XIV – XVI a. ir jos kaita.....	32
3.3. Jauneikių bendruomenė V – XI a. ir jos kaita.....	33
3.4. Stungių bendruomenė VIII – X a. ir jos kaita.....	36
3.5. Linksmučių bendruomenė VII – XI a. ir jos kaita aujo produkto paklausos analizė.....	38
3.6. Šukionių bendruomenė VIII – X a. ir jos kaita.....	39
3.7. Jakštaičių – Meškių bendruomenė V – VI a. ir XI – XIV a. ir jos kaita.....	40
3.8. Lieporių bendruomenė V – VIII a. ir jos kaita.....	42
3.9. Sauginių bendruomenė V – VI a. ir jos kaita.....	44
3.10. Valdomų bendruomenė VIII – X a. ir jos kaita	45
4. DEMOGRAFINIŲ POKYČIŲ TENDENCIJOS ŠIAURĖS LIETUVOJE.....	47
4.1. Bendruomenių pokyčiai žiemgalių genties areale	47
4.2. Bendruomenių pokyčiai žemaičių genties areale.....	48
4.3. Demografinių pokyčių tendencijos Šiaurės Lietuvoje.....	49
IŠVADOS.....	51
SUMMARY	54
ŠALTINIAI IR LITERŪRA.....	55
PRIEDAI	61
Žemėlapiai	61
Lentelės.....	63
Iliustracijos	84

SANTRAUKA

Demografiniai pokyčiai Šiaurės Lietuvoje I tūkstantmečio II pusėje (pagal kapinynų medžiagą)

Lietuvos archeologiniuose tyrimuose iki pastarojo laiko didžiausias dėmesys buvo skiriamas materialinei ir dvasinei kultūrai. Paskutiniaisiais metais pradėta daugiau domėtis socialiniais ir demografiniais procesais, kuriuos geriausiai atspindi laidojimo paminklų duomenys. Tokius tyrimus apsunkina medžiagos fragmentiškumas, todėl tyrinėjamos temos chronologinės bei teritorinės ribos yra plačios. Ne kiekvieno kapinyno duomenys leidžia daryti išvadas. Iš palaidojimų skaičiaus mes galime sužinoti apie kapinyno ir jį palikusios bendruomenės dydį. Iš 10 – ties laidojimo paminklų (Papilė, Pavirvytė (Gudai), Jauneikiai, Stungiai, Linksmučiai, Šukioniai, Jakštaičiai – Meškiai, Lieporiai, Sauginiai, Valdomai) yra rasti ir ištirti 924 kapai. Visi kapinynai buvo mažiau ar daugiau apardyti, todėl ne visi kapai suteikia pakankamai informacijos (individų skaičius, lytis ir amžius).

Demografinių procesų tyrimo duomenys yra patikimesni, kai naudojami keli metodai. Tyrimui bus naudojama osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija. Tačiau vis dėlto rezultatus reikėtų laikyti daugiau prielaidomis ar galimybėmis, nei griežtomis išvadomis. Remiantis osteologiniais duomenimis yra nustatomas individų skaičius, amžius ir individo lytis. Stokojant osteologinės informacijos tipologinis metodas (laidosena ir įkapės, laidojimo paminklo tipas, kapo tipas, dirbinių tipai) taip pat padeda nustatyti lytį, palaidoto individo laikotarpį, bendruomenės struktūrą. Statistiniai duomenys leidžia nustatyti bendruomenės dydį pagal kapų skaičių, leidžia palyginti keleto bendruomenių savybes. Koreliuojant osteologiniais, archeologiniais, tipologiniais ir statistiniais duomenimis galima gauti pakankamai tikėtiną bendruomenės dydį bei vyrų, moterų ir vaikų skaičių joje.

Nors bendruomenės buvo skirtingo dydžio, tačiau pastebimos panašios tendencijos šiose bendruomenėse. Galima kalbėti apie bendruomenių didėjimo tendencijas. Remiantis duomenimis pastebima, kad mažiausiai gyventojų galėjo būti V a. Dauguma bendruomenių didėjo IX a., tai galima būtų paaiškinti, kad IX – X a. galėjo klimatas būti pakankamai sausas ir šiltas. Turėjimas pakankamai maisto atsargų, galėjo lemti gyventojų skaičiaus ir tankumo didėjimą. Bendruomenėse galėjo vyrauti vyrai, nes jie galėjo atlikti sunkesnius fizinius darbus, medžioti ir kariauti. Pastebima, kad bendruomenės Šiaurės Lietuvoje buvo jaunos. Dauguma gyventojų galėjo būti 20 – 40 m. Neatmetama galimybė, kad bendruomenėje galėjo pasitaikyti ir vyresnio amžiaus asmenų (dažniau vyrų). Išgyvenę vaikystę ir paauglystę vyrai gyveno ilgiau nei moterys ir dažniau sulaukdavo vyresnio amžiaus. Berniukams ir mergaitėms grėsė mirtis dėl ligų ir prasto maitinimosi, jaunoms moterims – mirtis gimdymo metu, vyrams – smurtinė mirtis (kare, medžioklėje).

IVADAS

Temos apibūdinimas. I tūkstantmečio II pusės Šiaurės Lietuvos materialinė kultūra archeologiškai yra gana gerai pažįstama. Šiaurės Lietuva apima teritoriją tarp Mūšos ir Lielupės upių. Šioje teritorijoje nuo V a. gyveno žiemgalių gentys, kurių paminklai aptinkami dabartiniuose Akmenės, Joniškio, Pakruojo ir Šiaulių rajonuose. Šiaulių rajonas yra ta vieta, kur susieina žemaičių ir žiemgalių gyventi plotai, pietinė dalis priklausė žemaičiams, šiaurinė – žiemgaliams. Šiame regione yra pakankamai tyrinėtų kapinynų, kurių medžiaga suteikia informaciją apie bendruomenę, jos sudėtį ir kaitą. Per ilgą laikotarpį truncančius kasinėjimus sukaupta daugybė radinių ir nemaža žmonių kaulų kolekcija. Jų tyrimai leidžia atsakyti į su demografija susijusius klausimus. Remiantis kapų skaičiumi, lyties ir amžiaus duomenimis galima užčiuopti demografinės tendencijas.

Tyrimo objektas. Demografiniai pokyčiai Šiaurės Lietuvoje I tūkstantmečio II pusėje.

Istoriografija ir šaltinių apžvalga. Reikėtų pažymėti, kad archeologijos mokslo užuomazgos Lietuvoje siekia XIX amžių. Tačiau svarbiausias archeologijos uždavinys buvo archeologijos paminklų žvalgymas ir tyrinėjimas bei archeologinių radinių saugojimas ir jų publikavimas. Atkūrus nepriklausomybę, profesionaliosios archeologijos pagrindus padėjo daktaras Jonas Puzinas.¹ Po Antrojo pasaulinio karo archeologijai būdingas empirinis tyrimų lygis, temų siaurumas. Prioritetas buvo teikiamas šaltiniams skelbti.² XX a. 8-ame ir 9-ame deš. Lietuvos archeologijos mokslą nuspalvino etninės istorijos tyrimai. Antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpį Lietuvos archeologija pasitiko gerai pažindama savo šaltinius.³ Nemažai dėmesio skirta baltų genčių etninei istorijai, laidojimo papročiams, kaimyninius santykius. Tačiau specifinėmis temomis (pvz.: socialinė organizacija, demografija) domimasi mažiau. Specialių publikacijų, skirtų demografiniams pokyčiams Šiaurės Lietuvoje V – X a., iki šiol nėra. Kadangi Šiaurės Lietuvos teritorija V – X a. buvo apgyvendinta žiemgalių ir žemaičių gentimis, turime reikšmingų darbų, kuriuose apie jas nagrinėjama pagal kapinynų medžiagą. Istoriografijoje nėra tiksliai nustatyta, kada formavosi ir susiformavo žemaičiai. P. Kulikauskas, A. Tautavičius⁴ ir I. Vaškevičiūtė⁵ teigia, kad žemaičiai formavosi jau nuo V a. Du pasirinkti kapinynai (Lieporiai ir Sauginiai) yra priskiriami žemaičių gentims ir datuojami jau nuo V a. Anot A. Girdenio ir J. Pabrėžos, nuo VII a. pradėjo formotis žemaičiai (kai žemaičių kalba atsiskyrė nuo baltų prokalbės).⁶ Lietuvos archeologų

¹ Kulikauskas P., Zabiela G., *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius, 1999, p. 6 – 327.

² Michelbertas M., Amerikiečio žvilgsnis į Lietuvos archeologiją. Pastabos R. V. Sidrio straipsnio paraštėse, *Archaeologia Lituana*, Vilnius, 2001, t. 2, p. 144 – 148.

³ Kulikauskas P., *Kelias į archeologiją*, Vilnius, 2003, p. 10 – 245.

⁴ Tautavičius A., *Žemaičių etnogenezė, Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 27 – 35.

⁵ Vaškevičiūtė I., *Žemaičių etnokultūrinė sritis, Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 271.

⁶ Girdenis A., Pabrėža J., *Žemaičių rašyba*, Vilnius, 1998, p. 67 – 69.

publikacijose daugiausia dėmesio buvo skiriama įkapių kompleksų, kapo įrangos ir konstrukcijų analizei. Žiemgalių laidosenos tyrimams išskirtinai svarbūs Ilonos Vaškevičiūtės darbai. Ji daugiausiai tyrinėjo pietinių žiemgalių dvasinę kultūrą ir materialinę būtį V – X amžiuje. I. Vaškevičiūtė konkretų klausimą apie žiemgalių susidarymą, jų kapinynus, laidosenos ypatumus nagrinėjo vienoje iš savo monografijoje „Žiemgaliai V – XII amžiuje“.⁷ Kitoje monografijoje, kartu su Adele Cholodinskiene, nagrinėja apie Pavirvytės kapinyną, jo teritoriją, laidojimų ypatumus, beje, čia pateikti kapų aprašai.⁸ Apie šio kapinyno moterų kapuose rastus ginklus yra parašiusi straipsnį.⁹ Archeologė parašė keletą straipsnių apie Žiemgalos kapinynus: Šukionių ir Stungių kapinynus (laidosena, įkapės, pateikti kapų aprašymai).¹⁰ Nors Jauneikių kapinyną kasinėjo A. Tautavičius, tačiau jo tyrinėjimų medžiagą Mokslo Akademijos darbuose skelbė I. Vaškevičiūtė. Archeologė parašė straipsnius apie Jauneikių kapinyno laidoseną, darbo įrankius¹¹, ginklus¹², papuošalus: galvos ir kaklo¹³, krūtinės¹⁴ ir rankų.¹⁵ I. Vaškevičiūtė parašė straipsnį apie žiemgalių grupinius kapus, nors tokio tipo kapai yra retas reiškinys baltų gentyse.¹⁶

Birutė Salatkienė skyrė nemažai publikacijų apie Lieporių kapinyną. Informacija ypač vertinga todėl, kad šis kapinynas yra priskiriamas žemaičiams. Vienoje publikacijoje aprašoma kapinyno laidosena ir dirbiniai.¹⁷ Gana reti, tačiau labai įdomūs bandymai tyrinėti socialinius sluoksnius kapinyuose. Šia tema reikšmingas archeologės straipsnis apie žemaičių karius (ginklai, darbo įrankiai, papuošalai) pagal Lieporių kapinyno duomenis.¹⁸ B. Salatkienė yra publikavusi kelis straipsnius apie žiemgalių kapinynus: Valdomų kapinyną¹⁹ ir Papilės kapinyną.²⁰ Visuose straipsniuose pateikiama informacija apie tų kapinynų laidoseną, pateikti kapų aprašai. Papilės

⁷ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 29 – 90.

⁸ Vaškevičiūtė I., Cholodinskiene A., *Pavirvytės kapinynas (X – XIII amžiai)*, Vilnius, 2008, p. 5 – 200.

⁹ Vaškevičiūtė I., Ginklai žiemgalių moterų kapuose, *Žiemgala*, 2006, Nr. 2, p. 12 – 15.

¹⁰ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinynas. Stungių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 159 – 246.

¹¹ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (1. Laidosena, darbo įrankiai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (91), Vilnius, 1985, p. 48 – 57.

¹² Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (2. Ginklai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (95), Vilnius, 1986, p. 43 – 51.

¹³ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (3. Galvos ir kaklo papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1 (98), Vilnius, 1987, p. 20 – 30.

¹⁴ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (4. Krūtinės papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (99), Vilnius, 1986, p. 25 – 38.

¹⁵ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (5. Rankų papuošalai, kiti radiniai), *Lietuvos Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 4 (101), Vilnius, 1986, 71 – 81.

¹⁶ Vaškevičiūtė I., Grupiniai kapai Žiemgaloje, *Žiemgala*, Kaunas, 2010, nr. 2, p. 6 – 11.

¹⁷ Salatkienė B., Lieporių archeologiniai paminklai kaip žemaičių paribio kultūros atspindys, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Klaipėda, 2004, p. 138 – 152.

¹⁸ Salatkienė B., Žemaičių karių kapai V – VIII a, po Kr. Lieporių kapinyne, *Mūsų kraštas* 2(3), Vilnius, 1993, p. 21 – 29.

¹⁹ Salatkienė B., Valdomų kapinynas. *Gruzdžiai*, I dalis: Monografijos „Lietuvos valsčiai“ Kn. 17, Vilnius, 2009, p. 89 – 92.

²⁰ Salatkienė B., Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai., *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 60 – 90.

kapinynas išsiskiria tuo, kad ir šiuo metu nėra vienos bendros nuomonės dėl jo chronologijos bei priklausomybės (žiemgalių genčiai). Archeologė šia problematika yra parašiusi straipsnį.²¹

Apie vidurinį geležies amžių Lietuvoje plačiai nagrinėja Adolfas Tautavičius. Savo publikacijoje „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.“ aprašo etnokultūrinę gentį su skirtingais laidojimo papročiais.²² Knygoje nemažai vietos skirta Žiemgalai, apžvelgiama to laikotarpio laidojimo paminklus, laidosenos bruožus, įkapių kompleksus. Archeologas dar kartą palietė žiemgalių kultūrą straipsnyje „Žemaičių etnogenezė“.²³ A. Tautavičius pabrėžia žiemgalių ir žemaičių tarpusavio ryšius bei palygina šių genčių kultūras. Taip pat parašė informacinį straipsnį apie Pavirvytės kapinyną (teritorija, laikotarpis, etninė priklausomybė).²⁴

Apie žemaičių ir žiemgalių gentis, jų teritoriją ir bruožus rašė Eugenijaus Jovaiša (kartu su I. Vaškevičiūte)²⁵ ir Vytautas Kazakevičius.²⁶ Šių autorių straipsniuose apibendrinama apie baltų gentis, jų teritoriją, laidoseną ir įkapes. Skirta nemažai archeologų (Ernesto Vasiliausko ir Romo Jarockio) darbų apie Žiemgalos migracijas, apgyvendinimą ir urbanizacijų procesus. Apie Žiemgalos apgyvendinimą bei migracijas iš Žiemgalos į Žemaitiją išsamiai nagrinėja E. Vasiliauskas.²⁷ Archeologo straipsnyje „XII – XIII a. žiemgalių laidojimai“ patikslinama Jakštaičių – Meškių chronologija bei pateikiama informacija apie būdingus to laikotarpio laidojimo bruožus (laidojimo kryptis, įkaps).²⁸ Kitas straipsnis apie žiemgalių antkablės XII – XIII a. yra svarbus, nes jame patikslinama informacija apie Pavirvytės (Gudų) (rasti degintiniai kapai priklauso ne tik kuršiams, bet ir žemaičiams, bei datuojami ne X – XIV a., o XIII a.) ir Jakštaičių – Meškių palaidojimus (degintiniai kapai datuojami XIII a.).²⁹ R. Jarockis apie žiemgalių migracijas nagrinėjo taikant chronologinių duomenų koreliacijos metodą. Kai pagal archeologinių senkapių medžiagą, buvo siekiama naujai įvertinti Žiemgalos lygumos apgyvendinimo specifiką.³⁰ Archeologas, tyrinėjęs Žiemgalos urbanizacijos procesus XI – XVI a., apibrėžia Žiemgalos ribas Lielupės ir

²¹ Salatkienė B., Papilės kapinyno tyrinėjimų problemos, *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 42 – 47.

²² Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

²³ Tautavičius A., *Žemaičių etnogenezė, Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 27 – 35.

²⁴ Tautavičius A., Pavirvytės kapinynas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. VII (Gorkai – Imermanas). Vilnius, 2005, p. 262.

²⁵ Jovaiša E., Vaškevičiūtė I., Lietuvos Baltų gentys, *Lietuva iki Mindaugo*, Vilnius, 2003, p. 67 – 90.

²⁶ Kazakevičius V., Baltų genčių kultūros bruožai, *Lietuvos istorija. Geležies amžius. II tomas*. Vilnius, 2007, p. 367 – 399.

²⁷ Vasiliauskas E., Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=195&Itemid=195, prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15.

²⁸ Vasiliauskas E., XII – XIII a. žiemgalių laidojimai, *Lietuvos archeologija*, t. 21, Vilnius, 2001, p. 335 – 349.

²⁹ Vasiliauskas E., Žiemgalių antkablės XII – XIII a., *Arcaeologia Lituana*, t. 6, Vilnius, 2005, p. 131–137.

³⁰ Jarockis, R., Dar kartą apie žiemgalių migraciją geležies amžiuje, *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 37 – 41.

Mūšos upėmis. Nė vieno Akmenės archeologijos paminklo nepriskiria Žiemgalai.³¹ Mindaugo Škleiniko bakalauro darbe galima rasti informacijos apie tyrinėtus kapinytus Šiaulių apskrityje.³²

Sovietmečiu daug pastangų skirta tyrinėti siaurus klausimus (pvz.; šis kapinytas priklausė žiemgalių gentims, šis segės tipas buvo plačiai naudojamas V a.). Sovietinis marksizmas nebuvo lankstus ir trukdė iškelti ar analizuoti alternatyvias teorijas (paaiškinti „kaip“ ir „kodėl“ vyko svarbūs visuomenės procesai).³³ Nuo 2000 m. pastebimos naujos tyrimo tendencijos: domimasi specifiniais klausimais, pvz.: L. Kurila „Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje“, „Rytų Lietuvos demografija“ ir kt.

Aiškinantis apie praeities bendruomenes, vien tik archeologiniai duomenys (laidosena ir įkapės) negali būti patikimas kriterijus. Osteologiniai duomenys suteikia patikimumo. Pagrindinė tiriamoji medžiaga yra kaulai. Britų archeologų Margaret Cox ir Simon Mays³⁴, Colin Renfrew ir Paul Bahn³⁵ bei amerikiečių paleoantropologų Tim D. White ir Pieter A. Folkens³⁶ darbuose išsamiai paaiškinta apie osteologinį metodą (kaulų matavimai, lytinis dimorfizmas). Laurynas Kurila savo daktaro disertacijoje apie socialinę organizaciją Rytų Lietuvoje naudojami archeologiniais ir osteologiniais duomenimis bei aprašo šių metodų taikymą.³⁷ Latvijoje svarbų darbą apie Žiemgalos gyventojų antropologinių tyrinėjimų problema parašė Guntis Gerhards.³⁸ Šių autorių darbus galima priskirti prie procesų paradigmos. Kai archeologai domisi ne tik kalaviju, bet ir pačiu kariu bei jo visuomene. Svarbu ne tik apibūdinti praeitį, bet ir paaiškinti visuomenės raidą. Domimasi tokios temomis: technologijos, socialinė organizacija, mainai, demografija, t.y. specifiniai klausimai apie praeitį. Teorija ir metodologija yra empiriškai ir statistiškai pagrįsta.³⁹ Vakarų Europos istoriografijoje yra svarbių darbų apie demografiją. Žiūrima į gyventojus kaip į socialinį vienetą, kuriame asmenys sujungti jų bendros kalbos, kultūros ir istorijos. Vadinama bendruomenė, susieta protėvių ir giminystės, išskiriama gyvenamoji vieta ir geografinis artumas. Tam įtakoja socialiniai ekonominiai ir sociokultūriniai faktoriai. Vakarų Europos archeologai domisi gyventojų skaičiumi, gyventojų struktūra (asmenų pasiskirstymas į kategorijas: amžius, lytis), gyventojų dinamika (gyventojų skaičiaus augimas ar mažėjimas tam tikrais laikotarpiais), vaisingumu, mirtingumu, migracija. Demografiniai duomenys leidžia nuo atskiro individo pereiti

³¹ Jarockis R., *Urbanizacijos raida Žiemgaloje 11 – 16 amžiuje, Centras, periferija ir valdžia*, Vilnius, 2002, p. 9 – 11.

³² Škleinikas M., *Archeologinių tyrimų dinamika ir geografija Šiaulių apskrities teritorijoje*, Bakalauro darbas, Šiaulių universitetas, 2007, p. 63 – 76.

³³ Bahn P. G., *Cambridge illustrated history of archaeology*, Cambridge, 1999, p. 293 – 294. Renfrew C., Bahn P. *Archaeology: theories, methods and practice*. London, 2004, p. 180.

³⁴ Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Science*, London, 2000, p. 113 – 131.

³⁵ Renfrew C., Bahn P., *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 2004, p. 431 – 433.

³⁶ White T. D., Folkens P. A., *The human bone manual*, Amsterdam, 2005, p. 385 – 395.

³⁷ Kurila L., *Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III – XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009, p. 36 – 63.

³⁸ Gerhards G., *Žiemgalos gyventojai V–XVII a.: antropologiniai tyrinėjimai, Žiemgala*, 2000, nr. 2, p. 2 – 4.

³⁹ Bahn P. G., *Cambridge illustrated history of archaeology*, Cambridge, 1999, p. 289 – 293. Renfrew C., Bahn P. *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 2004, p. 41 – 42.

prie bendruomenės ir atvirkščiai (priklauso nuo tyrimo problemos). Žmonių populiacija leidžia apžvelgti gyvenvietės dydį, ar ligų paplitimą pagal amžių ir lytį.⁴⁰ Pagal laidojimo vietų individus statistiškai ir demografiškai nustatoma populiacija. Tokie duomenys gali suteikti supratimą apie senovės populiacijos dydį ir struktūrą.⁴¹ Dėmesys sutelkiamas į demografijos klausimus, taikant paleodemografijos metodikas (į turimą medžiagą žiūrimą kaip į visumą). Žmonių skeletai leidžia apskaičiuoti tokius populiacijos parametrus: mirtingumas, gimstamumas, abiejų lyčių bei vaikų gyvenimo trukmė skirtinguose laikotarpiuose, gyvenimo kokybė.⁴² Tokius dažniausiai atlieka antropologai. Vieni žymiausi antropologai nagrinėja ikiindustrines bendruomenes: Marvin Harris apie gamybą, žmonių seksualumą, namų gyvenimą, lyčių hierarchiją, Phillip L. Walker apie smurtines mirtis, Eleanor Scott apie pasyvų ir aktyvų infanticidą. Lietuvoje panašius tyrimus atlieka antropologas Rimantas Jankauskas, kurio sritys – bioarcheologija, paleopatologija, paleodemografija, istorinė antropologija, teismo antropologija. Jis tyrinėjo Lietuvos partizanų kapavietes, Napoleono karių masines kapavietes, palaidojimus bažnyčių kriptose, dalyvavo ekshumuojant, tiriant ir identifikuojant istorinių asmenybių (1989 – 1990 m. K. Piatso), KGB aukų Vilniaus Tuskulėnų kapavietėse palaikus.⁴³ Antropologas Gintautas Česnys įnešė nemažą indėlį į tokių tyrimų metodiką. Jis parašė septynias mokymo ir metodines knygas: „Kūdikių fizinis išsivystymas“ (1969); kartu su S. Paviloniu ir E. Andriuliu – „Augimo ir brendimo diagnostika“ (1971, 1985) bei „Žmogaus augimo ir brendimo diagnostika“ (1974), „Osteologijos pagrindai archeologams“ (1988), „Lietuvių etninės paleoantropologijos pagrindai“ (1990), „Žmogaus osteologiją“ (2002). Tai knygos, kuriose pateikta augimo vertinimo metodika ir fizinės būklės standartai, tinkamos archeologijos ir medicinos specialybių studentams.⁴⁴

Šaltinių apžvalga. Svarbiausios publikacijos apie archeologinių tyrinėjimų rezultatus yra serialiniuose mokslinio – informacinio pobūdžio straipsnių rinkiniuose „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1947 – 2008 m.“ Remiantis šiais leidiniais bus aptarti šio darbo šaltiniai.

Juose pateikiami A. Chlodinskienės, B. Dakanio, L. Kvizikevičiaus, A. Merkevičiaus, B. Salatkienės, A. Tautavičiaus, V. Urbanavičiaus ir I. Vaškevičiūtės straipsniai. A. Chlodinskienės straipsnis apie Pavirvytės – Gudų tyrinėjimus 1978 – 1979 m.⁴⁵ B. Dakanio straipsnis apie Stungių kapinyno tyrinėjimus 1985 m.⁴⁶ Algimantas Merkevičius parašė straipsnį apie Sauginių kapinyno

⁴⁰ Chamberlain A. T., *Demography in Archaeology*, Sheffield, 2006, p. 3 – 13.

⁴¹ Bahn P. G., *The Cambridge Illustrated History of Archaeology*, Cambridge, 1996, p. 508 – 510.

⁴² Renfrew C., Bahn P. *Archaeology : theories, methods and practice*. London, 2004, p. 460 – 463.

⁴³ Prof. habil. dr. Rimantas Jankauskas, [žiūrėta 2011 – 12 – 27]. Prieiga per internetą: <http://www.lad.lt/index.php?option=com_content&view=article&Itemid=61&id=171>.

⁴⁴ Tutkuviene J., Nuo auksologijos iki lietuvių etnogenezės, *Medicina*, 41(11), Kaunas, 2005, p. 969.

⁴⁵ Cholodinskienė A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 95 – 97.

⁴⁶ Dakanis B., Stungių plokštinio kapinyno tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 45 – 47.

tyrinėjimus.⁴⁷ Archeologės B. Salatkienės straipsniai apie Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimus⁴⁸ ir Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimus.⁴⁹ Apie Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimus 1975 m.⁵⁰ ir 1976 m.⁵¹ rašė B. Tautavičienė ir A. Tautavičius. Taip pat galime rasti V. Urbanavičiaus straipsnius apie Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimus 1973 metais,⁵² Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimus 1974 m.,⁵³ Jakštaičių – Meškių plokštinio kapinyno tyrinėjimus 1982 m.⁵⁴ Nemažai I. Vaškevičiūtės straipsnių apie Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimus 1983 m.,⁵⁵ Stungių (Joniškio raj.) kapinyną⁵⁶, Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimus,⁵⁷ Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinėjimus.⁵⁸ Straipsniuose išanalizuojami kapai (individai ir jų įkapės).

Mokslinės publikacijos parašytos remiantis archeologinių tyrimų ataskaitomis. Ataskaitose pateikiama nuodugni tyrimų apžvalga. Didžiausias archeologinių ataskaitų (nuo 1948 m. imtinai) rinkinys yra saugomas Lietuvos istorijos instituto archyve. Darbe naudojamos ataskaitos nuo 1955 iki 1999 metų (iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir archeologijos archyvo ir Lietuvos archeologijos draugijos bibliotekos). A. Cholodinskienės ataskaitos apie Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimus 1978 m. ir 1979 metais.⁵⁹ B. Dakanio ataskaita apie Stungių kapinyno tyrinėjimus 1985 m.⁶⁰ P. Kulikausko ir R. Kulikauskienės ataskaita apie Linksmučių kapinyno tyrinėjimus 1948 m.⁶¹ A. Merkevičiaus ataskaita apie Sauginių kapinyno tyrinėjimus.⁶² J. Naudužo

⁴⁷ Merkevičius A., Sauginių (Šiaulių raj.) senkapio tyrinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 m.*, p. 58 – 63.

⁴⁸ Salatkienė B., Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, t. 1, Vilnius, 1992, p. 117 – 122.

⁴⁹ Salatkienė B., Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 89 – 92.

⁵⁰ Tautavičienė B., Tautavičius A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*, Vilnius, 1978, p. 135 – 141.

⁵¹ Tautavičienė B., Tautavičius A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1976 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 ir 1977 metais*, Vilnius, 1978, p. 156 – 164.

⁵² Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais*, Vilnius, 1974, p. 63 – 67.

⁵³ Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*, Vilnius, 1978, p. 129 – 134.

⁵⁴ Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1982 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 93 – 95.

⁵⁵ Vaškevičiūtė I., Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1983 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 111 – 114.

⁵⁶ Vaškevičiūtė I., Stungių (Joniškio raj.) kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, 1988, p. 116 – 118.

⁵⁷ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 114 – 118.

⁵⁸ Vaškevičiūtė I., Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, t. 1, Vilnius, 1992, p. 127 – 129.

⁵⁹ Cholodinskienė A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimų ataskaita 1978 m. ir 1979 metais, *Lietuvos istorijos instituto archyvas*, f 535, b. 683. Cholodinskienė A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimų ataskaita 1979 m., *LIIA*, f 579, b. 792.

⁶⁰ Dakanis B., Stungių kapinynas (Joniškio raj.) 1985 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 809, b. 1243.

⁶¹ Kulikauskas P., Volkaitė – Kulikauskienė R. Linksmučių (Pakruojo valsč., Šiaulių apskr.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys, *LIIA*, f 47, b. 2.

⁶² Merkevičius A., Sauginių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1973 m., *LIIA*, b. 375.

tyrinėjimų dienoraštis apie Papilės kapinyną.⁶³ B. Salatkienės ataskaitos apie Lieporių kapinyno tyrinėjimus 1990 – 1991 m.⁶⁴ ir Valdomų kapinyno 1989 m. tyrinėjimus.⁶⁵ Apie Valdomų kapinyno tyrinėjimus 1963 m. galima rasti Tautavičius ataskaitoje.⁶⁶ Archeologas tyrinėjęs Jauneikių kapinyną, parašė kelias ataskaitas 1975 m. ir 1976 m.⁶⁷ Nemažai archeologės I. Vaškevičiūtės ataskaitų apie Lieporių kapinyno kasinėjimus 1987 m.⁶⁸, Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimus;⁶⁹ Stungių kapinyno tyrinėjimus;⁷⁰ Šukionių kapinyno archeologinių tyrinėjimus.⁷¹

Archeologinių žvalgomųjų ir tiriamųjų ekspedicijų ataskaitos bei periodiškai tyrinėtojų skelbiama mokslinė informacija leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ sudaro svarbų archeologijos mokslo šaltinių masę. Šiuose dokumentuose ir publikacijose pateikiama svarbiausia archeologinių tyrinėjimų informacija: aprašoma paminklų tyrinėjimo eiga, rasti radiniai, pateikiami brėžiniai, nuotraukos.

Tiriamajame darbe vienas svarbiausių metodų yra tipologinis. Pagrindiniai šaltiniai, kuriuose rasti radiniai yra grupuojami pagal paskirtį ir chronologiškai yra keli. 1978 m. atlase pateikta visų Lietuvos teritorijoje rastų radinių chronologija.⁷² Vienas iš naujesnių leidinių yra parodos Lietuvos nacionaliniame muziejuje knyga. Išsamiam, iliustruotame parodos kataloge yra pateikta žiemgaliams būdingų įkapių tipologija (vertėjas iš latvių kalbos: E. Vasiliauskas).⁷³

Tyrimo problema. Demografiniai pokyčiai – nauja archeologijos mokslo ir priešistorės tyrimų kryptis. Lietuvoje iki šiol domėtasi tik Rytų Lietuvos gyventojų demografija geležies amžiuje,⁷⁴ todėl turi prasmės kitų laikotarpių bei kitų regionų demografiniai pokyčių tyrimai. Pasirinktas regionas – Šiaurės Lietuva. Dėmesys sutelkiamas į Žiemgalą ir jos paribius. Šiam tyrimui pasirinkta kapinynų medžiaga iš Akmenės, Joniškio, Pakruojo ir Šiaulių. Tyrinėjamos temos chronologinės bei teritorinės ribos yra plačios, nes tyrimui nėra pakankamos imties ir ne kiekvieno kapinyno duomenys leidžia daryti išvadas.

Šio bakalauro darbo tyrimo problema skleidžiasi keletu tarpusavyje glaudžiai susijusių krypčių: viena – kaip osteologijos, archeologijos, tipologijos ir statistikos duomenys gali išryškinti

⁶³ Naudužas J., Akmenės raj. Papilės apyl. Archeologinių paminklų 1955 m. tyrinėjimų dienoraštis, *LIIA*, f 101, b. 32.

⁶⁴ Salatkienė B., Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 965, b. 1733.

⁶⁵ Salatkienė B., Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 1009, b. 1656.

⁶⁶ Tautavičius A., Valdomų kapinyno, Gruzdžių apyl., Šiaulių raj., 1963 m. spalio 8 – 17 d. kasinėjimų ataskaita, *LII*, f 315, b. 108

⁶⁷ Tautavičius A., Jauneikių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1975 m., *LIIIR*, f 1, b. 442. Tautavičius I. Jauneikių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1976 m., *LIIIR*, f 1, b. 522.

⁶⁸ Vaškevičiūtė I., Lieporių kapinyno, Šiaulių raj. kapinyno 1987 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, b. 1315.

⁶⁹ Vaškevičiūtė I., Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1983 m., *LIIA*, f 757, b. 1081.

⁷⁰ Vaškevičiūtė I., Stungių kapinyno Žagarės apyl. Joniškio raj. tyrinėjimų ataskaita 1986 m., *LIIA*, f 887, b. 1253.

⁷¹ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinyno, Pakruojo raj., 1990 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 1060, b. 1708.

⁷² *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I – XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978.

⁷³ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005.

⁷⁴ Kurila L., Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija, *Istorija*, 2007, p. 3 – 11.

demografinius pokyčius bendruomenėse; antra – demografiniai pokyčiai atskirų bendruomenių viduje; trečia – ar bendruomenėse vykę demografiniai pokyčiai gali būti bendri, būdingi didesnėms teritorijoms; ketvirta – ar galima pastebėti tam tikras demografines tendencijas tam tikrame regione, šiuo atveju Šiaurės Lietuvoje – Žiemgaloje ir jos paribyje.

Temos aktualumas ir naujumas. Vakarų Europos archeologai ir tyrinėtojai XX a. pab. pradėjo domėtis bendruomenėse vykusiais demografiniais pokyčiais. Lietuvoje tik L. Kurila yra domėjęsis tokiais klausimais. Jo tyrimo objektas – Rytų Lietuvos demografija – Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą palikusių bendruomenių demografija. Lietuvos istoriografijoje valstybingumo užuomazgoms skirta nemažai dėmesio, vis dėlto iki valstybinio laikotarpio palikimas nėra deramai įvertintas. Šis laikotarpis nuo V iki X a. yra svarbus, norint pasižiūrėti, kokia bendruomenė buvo ikimindauginėje Lietuvoje. Šiaurės Lietuva visuomet Lietuvos istorijai buvo svarbi. Apie Šiaurės Lietuvos demografinius pokyčius geležies amžiuje iki šiol nėra jokių darbų. Šis darbas galėtų būti priskiriamas lokalinės istorijos kryptčiai ir svarbus lokaliniam Šiaulių krašto istorijos tyrimams, siekiant išnagrinėti geležies amžiaus bendruomenes ir jose vykusius pokyčius. Lokalinės istorijos požiūriu toks tyrimas yra aktualus.

Tyrinėjant su demografija susijusius klausimus, užsienyje ir Lietuvoje naudojamos įvairios metodikos (priklausomai nuo tyrimo medžiagos pobūdžio). Dažniausiai tyrinėjama gyventojų amžius įvairiose amžiaus grupėse, naudojant paleodemografikos metodiką. Šio tyrimo objektas yra demografiniai pokyčiai Šiaurės Lietuvoje. Siekiant gauti pakankamai objektyvias išvadas, tinkamiausi duomenys yra gauti koreliuojant keliomis metodikomis. Remiantis užsienio tyrinėtojų darbuose įtvirtintais teoriniais požiūriais ir metodikomis, tyrimui bus naudojama osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija. Bakalauro darbo naujumas ir būtų modernaus tyrimų metodo naudojimas Šiaurės Lietuvos priešistorėi pažinti

Temos chronologinės ribos. Dėmesys sutelkiamas į demografinius pokyčius Šiaurės Lietuvoje nuo V iki X a. Medžiagos pobūdis ir fragmentiškumas kol kas neleidžia detalizuoti siauresnių chronologinių laikotarpių.

Šio **darbo tikslas** – demografinių pokyčių Šiaurės Lietuvoje I tūkstantmečio II pusėje analizė kapinynų duomenimis.

Darbo uždaviniai:

- 1) išanalizuoti Šiaurės Lietuvos kapinynus, jų chronologines ribas, teritoriją bei pagrindinius bruožus,
- 2) išskirti tyrimo metodiką, tinkamą tyrinėjant demografines problemas,
- 3) nustatyti, kaip didėjo ar mažėjo bendruomenės (kapinyno dydis), kaip keitėsi jų sudėtis (individo lytis ir amžius).

4) remiantis nustatytais bendruomenių pokyčiais, palyginti jas žiemgalių ir žemaičių genčių bei regiono mastu.

Darbe naudoti šie **tyrimo metodai**:

1) Deskriptyvinis indukcinis metodas – šaltinių medžiagoje surenkama daug faktų apie žiemgalių ir žemaičių bendruomenes, jų gyventojus. Pagal surinktus kapinynų duomenis galima daryti prielaidas apie bendruomenes bei vykusius pokyčius jose.⁷⁵

2) Lyginamasis metodas – pasitelkiant šį metodą buvo lyginamos tarpusavyje atrinktų kapinynų bendruomenės žiemgalių ir žemaičių ir regiono mastu.⁷⁶

3) Osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija – siekiant objektyvumo, tokia analizė leidžia priartėti prie kiekvieno individo. Tam tikro laikotarpio įkapių kompleksai turi ryšį su palaidotų asmenų skaičiumi, amžiumi ir lytimi.⁷⁷

4) Tipologinis metodas – pagrindinis principas yra nustatyti vieno archeologinio objekto radinių tipus, t. y. suskirstyti juos pagal medžiagą, formą bei paskirtį ir palyginti su kitų archeologinių paminklų radinių tipais. Dauguma kapinynų palaidojimai yra nustatyti kelių amžių laikotarpyje. Šio tyrimo tikslas yra ištyrinėti vykusius pokyčius būtent per tuos kelius šimtmečius.⁷⁸

5) Statistinis metodas – leidžia apžvelgti pokyčius bendruomenėse. Aiškinamasi apie demografinę populiaciją pagal amžių, lytį, ūgį.⁷⁹

6) Planigrafinis metodas – remiantis kapų išdėstymais, galima pastebėti jų koncentraciją tam tikrose kapinyno ribose (kurie palaidojimai ankstesni ir vėlesni).⁸⁰ Šio metodo nauda pastebima tyrinėjant Jauneikių ir Lieporių kapinynus.

7) Geografinis metodas – leidžia išsiaiškinti apie Šiaurės Lietuvos apgyvendinimą. Kuri Šiaurės Lietuvos dalys galėjo turėti daugiau gyventojų ir kokiame amžiuje.⁸¹

Bakalauro darbo struktūra: darbas sudarytas iš keturių skyrių. Pirmame skyriuje pateikiama informacija apie pasirinktus kapinynus, jų chronologines ribas, teritoriją ir kultūros bruožus. Antrasis skyrius skirtas pristatyti tyrimo metodus: osteologiniai, archeologiniai, tipologiniai ir statistiniai duomenys. Trečiame skyriuje pateikiama analizė apie demografinius pokyčius bendruomenėse. Ketvirtasis skyrius skirtas demografinių pokyčių tendencijų Šiaurės Lietuvoje nagrinėjimui (žiemgalių ir žemaičių genčių bei regiono mastu).

⁷⁵ Plečkaitis R., *Logikos pagrindai*, Vilnius, 2004. p. 316 – 318.

⁷⁶ Norkus Z., Morkevicius V., *Kokybinė lyginamoji analizė: Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, Kaunas, 2011, p. 23 – 35.

⁷⁷ Dietrich C. F., *Uncertainty, calibration, and probability : the statistics of scientific and industrial measurement*, Kalifornija, 1973, p. 373.

⁷⁸ *Tarptautinių žodžių žodynas*, Trečia pataisyta laida, Sudaryt. Bendorienė A., Bogušienė V., Dagytė E. ir kt., Vilnius, 2004, p. 743.

⁷⁹ Valkauskas R., *Statistika : mokomoji knyga*, Vilnius, 2004, p. 10 – 20.

⁸⁰ Svoboda J. A., The Upper Paleolithic burial area at Předmostí: ritual and taphonomy, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S004724840700156X>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 04 05.

⁸¹ Mardosa J., *Apie metodiką ir metodines priemones*. Vilnius, 2002, p. 50.

1. ŠIAURĖS LIETUVOS KAPYNINAI: CHRONOLOGIJA, TERITORIJA, BRUOŽAI

Šiaurės Lietuvos samprata. Šiaurės Lietuvos sampratų yra nemažai. Vienos remiasi geografiniu, kitos kultūriniu, ar etniniu pagrindu. Pasirinkta istoriškai susiformavusi Šiaulių apskrities teritorija ir apsiribota tik ja kaip lokaliu regionu. Tyrime preciziškai nesiremiama administraciniais teritoriniais vienetais. Dėmesys sutelkiamas į Žiemgalą ir jos paribius. Šiaurėje siekia Dauguvą (žiemgalių – latgalių paribys), pietuose – Virvytės ir Ventos santaką (žiemgalių – žemaičių paribys), vakaruose Ventą (Papilė) (žiemgalių – kuršių paribys). Tai tam tikras mikroregionas, kuriame daugiausia buvo apgyvendinta žiemgalių, o Šiaulių rajono pietuose – žemaičių. Pasirinkta tyrimo metodika yra Šiaurės Lietuvos kapinynų archeologinių, osteologinių, statistinių ir tipologinių duomenų koreliacija. Didesnio regiono aprėpti neleidžia darbo pobūdis.

V – X a. kapinynai Šiaurės Lietuvoje yra gana plačiai tyrinėti. (žr. 1 žem.) Šiame regione žinomi 48 kapinynai (Akmenės raj. – 5 Joniškio raj. – 16, Pakruojo raj. 14, Šiaulių raj. – 13). (žr. 1 lent.) Iš jų ištirti 29 kapinynai (Akmenės raj. – 3, Joniškio raj. – 8, Pakruojo raj. – 6, Šiaulių raj. – 12) (žr. 2 lent., p. 62 – 63.). Darbe bus remiamasi šių kapinynų tyrinėjimų duomenimis: Jauneikių, Jakštaičių – Meškių, Lieporių, Linksmučių, Papilės, Pavirvytės (Gudų), Sauginių, Stungių, Šukionių, Valdomų (žr. 2 žem.). Apsibrėžtos metodikos rėmuose neįmanoma panaudoti visų Šiaurės Lietuvos kapinynų tyrinėjimų medžiagos. Pasirinkti kapinynai yra davę daugiausia ir vertingų duomenų apie žiemgalių ir žemaičių bendruomenes, jų sudėtį ir kaitą.

Kapinynai Akmenės rajone (remiamasi ne dabartinėmis administracinėmis ribomis, nes nuo 1995 m. Pavirvytės kapinynas priskiriamas Mažeikių rajonui):

1) Papilės kapinynas – dešiniajame Ventos krante priešais kitame krante esantį Papilės I piliakalnį. 1955 m. tyrinėjo Julius Naudužas. Kapinynas rastas labai apardytas dėl ūkinės veiklos. Surasta 16 kapų, iš kurių 14 pagal įkapes galima nustatyti mirusiųjų lytį. Kapai orientuoti dviem kryptimis – šiaurės – šiaurės vakarų ir rytų – pietryčių. Vyrų daugiausia laidoti šiaurės – šiaurės vakarų kryptimi, moterų laidojimo krypties nebuvo laikomasi. Tačiau jos nebuvo laidojamos galvomis į pietus – pietvakarius ir į rytus – šiaurės rytus. Ona Navickaitė – Kuncienė kapinyną datuoja VIII – X a.⁸² Lietuvos archeologijos atlase Papilės kapinyno radiniai datuojami VII – XIII a.⁸³ Taip pat nėra vieningos nuomonės kam priskirti šį kapinyną. I. Vaškevičiūtė ir Regina

⁸² Navickaitė – Kuncienė O., Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948 – 1959 m., *iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1961, t. 3, p. 97.

⁸³ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*. III. I – XIII a. pilkapiniai ir senkapiai, Vilnius, Mokslas, 1977, 82.

Kulikauskienė priskiria jų žiemgaliams, tačiau R. Jarockis Papilės nepriskiria Žiemgalai.⁸⁴ Rastų kapinyno radinių (peiliai – pjautuvėliai, platieji kalavijai, vyrų ir moterų galvos apdangalai, puošti žalvarinėmis įvijomis) analizė rodo, kad dauguma jų būdingi Šiaurės vidurio Lietuvos regionui. Gali būti, kad Papilės apylinkės buvo mišrus etniškai, kur buvo jaučiama žemaičių ir žiemgalių įtaka. Reikia tolesnių tyrimų, jei norima patikslinti etninę priklausomybę bei datavimą.⁸⁵

2) Pavirvytės (Gudų) kapinynas – Virvytės upės dešiniojo kranto žvyringajame kyšulio kalvelėje. Kasant žvyrą apie 1965 m. buvo rasta IX – XIII a. dirbinių ar jų fragmentų. Kapinyną rado labai suardytą dėl ūkinės veiklos, išlikęs tik šiaurinis jo pakraštys. 1977 – 1979 m., 1981 m. tyrinėjo Mažeikių kraštotyros muziejus (tyrimų vadovė Adelė Cholodinskienė) ir 1983 – 1984 m. Istorijos institutas (tyrimų vadovė I. Vaškevičiūtė). Rasti 183 kapai iš jų 28 degintiniai, 115 griautiniai, 2 kapai labai apardyti. Nedeginti kapai: 108 X – XII a. ir 48 XVI – XVII a. bei sudegintų mirusiųjų kapai: 26 XIII a. Dauguma XIII a. kapuose rastų įkapių būdingi žiemgaliams ir kuršiams.⁸⁶ Kapinyne rasta retų radinių: geležinis šalmas, spalvoto stiklo apyrankė, svarstyklėlės ornamentuotoje žalvarinėje dėžutėje, akmeninės liejimo formos. Pavirvytės kapinynas kol kas vienintelis žinomas žiemgališkas paminklas, kuriame šalia griautinių palaidojimų randami ir degintiniai (manoma, kad tai kuršiai ir žiemgaliai). Taip pat kuršiams nebūdingas priešingų kryptų laidojimo paprotys, o Pavirvytės kapinyne laidojant laikytasi priešpriešos papročio apie 63 %. Taip pat rasta ir karstų liekanų (Nr. 11, 13, 84).⁸⁷

Kapinynai Joniškio rajone:

1) Jauneikių kapinynas – Sidabros kairiajame krante, į pietvakarius nuo Jauneikių kaimo. Kapinynas dar vadinamas Milžinkapiais. 1934 m. tyrinėjo Balys Tarvydas, bei rasta 12 (iš jų 8 apardyti) mirusiųjų kapų. Kapinyno teritorijoje aptikta IV – XI a. dirbinių. 1975 – 1976 m. tyrinėjo A. Tautavičius. 1975 m. kapinyno Š ir V dalyje aptiko 217 kapų. Aukščiausioje kalvos dalyje aptikti 27 apardyti V – VI a. kapai. Du V – VI a. kapai aptikti į V nuo kalvos viršūnės. V – VI a. kapai neturtingi įkapėmis: vyrams į kapą dėta įmovinis kirvis, peilis, ietis, moterims – peilis, yla. Papuošalų taip pat nedaug: juostinės, įvijinės apyrankės, įvijiniai žiedai. Apie 25 – 30 m. į V – nuo V – VI a. kapų aptikta 190 VII – XI a. kapų. Gausiausią surinkto inventoriaus dalį sudaro papuošalai (gausiausia moterų kapuose).⁸⁸ 1976 m. buvo tiriama senkapio ŠR ir PR – P dalis, ištirta 250 kapai, kuriuos galima suskirstyti į: ŠR dalyje rasti 108 V – VII a. kapai; PR – P dalyje

⁸⁴ Salatkienė B., Papilės kapinyno tyrinėjimų problemos, *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 45.

⁸⁵ Salatkienė B., Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai., *Papilė I*, Vilnius, 2004, p. 96.

⁸⁶ Vasiliauskas E., Žiemgalių antkaklės XII – XIII a., *Arcaeologia Lituana*, t. 6, Vilnius, 2005, p. 131–137.

⁸⁷ Vaškevičiūtė I., Cholodinskienė, A., *Pavirvytės kapinynas (X – XIII amžiai)*, Vilnius, 2008, p. 25 – 40.

⁸⁸ Tautavičienė, B., Tautavičius, A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 – 1975*, Vilnius, 1976, p. 135 – 141.

– 142 VIII – IX a. kapai. Iš viso rasti 137 V – VII a. ir 230 VIII – XI a. mirusiųjų kapai. Vyrai ir moterys laidoti priešingomis kryptimis. Moterų kapuose rasta ylą, peilių lenktu smaigaliu (kartais pjautuvų) ir kaplių,⁸⁹ daug papuošalų – apgalvių, smeigtukų, apyrankių, žiedų. Vyrų kapuose buvo įmovinių kirvių, iečių, kovos peilių⁹⁰, papuošalų – antkaklių, segių, masyvių apyrankių. Nors Jauneikius kasinėjo A. Tautavičius, tačiau jo tyrinėjimų medžiagą skelbė I. Vaškevičiūtė. Kapinynas priskiriamas žiemgaliams.⁹¹

2) Stungių kapinynas – Švėtės kairiame krante, 4 km į pietryčius nuo Žagarės miestelio ir Žagarės bei Raktuvės piliakalnių. Tikriausiai kapinyne palaidoti šių piliakalnių gyventojai. Tirtas tik vakarinis kapinyno pakraštys, kuris nutolęs nuo upelio į vakarus, ankstyvieji kapai turėjo koncentruotis arčiau upelio. Kapinynas suardytas dėl intensyvios ūkinės veiklos. 1985 m. B. Dakanis ir Romas Olišauskas rado 13 kapų (IX – XI a.)⁹², 1986 – 1987m. I. Vaškevičiūtė rado 13 palaidojimų⁹³. Kapinyne rasti ir ištirti 26 VIII – XI a. kapai. Dalis mirusiųjų buvo laidoti skobtiniuose karstuose (Nr. 1, 2, 7, 8, 9, 11). Vyrai ir moterys laidoti priešinga kryptimi: vyrai į vakarus, pietvakarius, moterys į rytus, pietryčius, vaikai laidota priešinga suaugusiems kryptimi: jei moterys į rytus, tai mergaitės į vakarus (Nr. 14, 15). Stungių bendruomenė gyveno pačiame Žiemgalos centre, tad nejautė gretimų genčių kultūrinės įtakos. Todėl kapinynas svarbus šaltinis pažinti žiemgalių dvasinei ir materialinei kultūrai.⁹⁴

Kapinynai Pakruojo rajone:

1) Linksmučių kapinynas – Kruojos kairiajame krante prie Linksmučių kaimo. Kapinynas apardytas; dalis kapinyno suardyta kasant duobes bulvėms pilti. 1948 – 1949 m. kapinyną tyrė Pranas Kulikauskas ir R. Kulikauskienė. Ištirta 90 VII – XI a. kapų. Mirusieji laidoti nedeginti skobtiniuose karstuose su įkapėmis, moterys 340° šiaurės vakarų, vyrai 150° pietryčių kryptimi. Moterų kapuose rasta daug žalvarinių papuošalų (žiedinių smeigtukų, sujungtų grandinėlėmis, antkaklių pastorintais ir užkeistais galais, įvijinių apyrankių), darbo įrankių (geležinių ylą, pjautuvėlių). Vyrų kapuose rasta žalvarinių pasaginių ir lankinių aguoninių segių, geležinių

⁸⁹ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (1. Laidosena, darbo įrankiai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (91), Vilnius, 1985, p. 48 – 57.

⁹⁰ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (2. Ginklai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (95), Vilnius, 1986, p. 43 – 51.

⁹¹ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 31 – 39.

⁹² Dakanis B., Stungių plokštinio kapinyno tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 45 – 47.

⁹³ Vaškevičiūtė I., Stungių (Joniškio raj.) kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, 1988, p. 117 – 118.

⁹⁴ Vaškevičiūtė I., Stungių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 225 – 228.

įtveriamųjų ir įmovinių ietigalių, trumpųjų kalavijų su plačia geležte. Kapinynas priskiriamas žiemgaliams.⁹⁵

2) Šukionių kapinynas – pietinėje Šukionių kaimo dalyje tarp Vėzgės upelio, kaimo kapinaičių. Pirmieji radiniai aptikti kalvelėje vadinamoje Švedkalniu. 1988 – 1990 m. tyrinėjo Valdemaras Šimėnas, I. Vaškevičiūtė. Du laidojimai (kapas Nr. 47 ir Nr. 110) datuojami VIII a., 17 palaidojimų yra IX a., kiti yra X – XI a. Mirusiųjų griaučiai išlikę labai blogai. Pavyko nustatyti lytį tik 68 palaidojimams iš 134. Mirusieji laidoti nedeginti, eilėmis, kurios sudaro tarsi puslankius. Vyrai ir moterys laidoti šalia, o vaikai tarp suaugusiųjų. Karsto likučių rasta tik keliuose kapuose (Nr. 37, 118 ir 134). Vyrai ir moterys laidoti priešinga kryptimi: vyrai į šiaurę, moterys į pietus. Buvo vyrų palaidotų į pietus, o moterų į šiaurę.⁹⁶ Tai paaiškinama kaip VIII a. Žiemgaloje vykusių laidojimo krypčių pokyčiai. Kapinynas datuojamas VIII – XI a. Kaip ir kituose žiemgalių kapinyuose darbo įrankiai yra mažiausia įkapių grupė. Šukionių kapinynas yra svarbus paminklas dėl savo geografinės padėties (kapinynas labiausiai nutolęs į pietus) ir dėl tirtų kapų skaičiaus (134 palaidojimai).⁹⁷

Kapinytai Šiaulių rajone:

1) Jakštaičių – Meškių kapinynas yra Dubysos kairiajame krante, ariamame lauke, netoliese į šiaurės rytus yra Bubių piliakalnis. 1973 – 1974 m. ir 1982 m. jį tyrė Istorijos institutas (tyrimų vadovas V. Urbanavičius). 1973 m. arčiau kalvos viršūnės rasta X – XI a. 18 nedegintų kapų, 3 deginti ir 1 nedeginto žirgo kapas. 1974 m. rasta 56 kapai (VIII – XIII a.). Sunkiau atpažinti kurie degintiniai ir nedegintiniai. Viename kape (Nr. 6) rasta karsto liekanų. 1973 m. rasti turtingesnių vyrų kapai⁹⁸, o 1974 m. ir turtingų moterų kapai.⁹⁹ 1982 m. rasti VI – XIII a. 36 kapai, 17 duobių su degėsiomis.¹⁰⁰ Iš viso rasta 111 mirusiųjų kapų, iš jų 71 nedegintų, 6 sudegintų, 34 beveik suardyti, 1 žirgo kapas ir 17 apeiginių duobių su degėsiomis. Kapinynas datuojamas V – VI ir XI – XIII a. Degintiniai kapai datuojami XIII a.¹⁰¹ Suardyta dauguma kapų ariant ir statybos metu. Kalvelės viršūnėje kapai beveik sunaikinti, šiek tiek sveikesni šlaituose. Mirusieji laidoti su gausiomis įkapėmis; rasta daug ginklų, darbo įrankių, papuošalų, geriamųjų ragų apkalų, pentinų.

⁹⁵ Kulikauskienė R., Linksmučių kapinynas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. XIII (Leo – Magazyn), Vilnius, 2008, p. 415.

⁹⁶ Vaškevičiūtė, I. Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 – 1991*. Vilnius, 1992, p. 127 – 129.

⁹⁷ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 159 – 162.

⁹⁸ Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais*, Vilnius, 1974, p. 66 – 67.

⁹⁹ Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*, Vilnius, 1978, p. 132 – 134.

¹⁰⁰ Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių plokštinių kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 – 1983*, Vilnius, 1984, p. 93 – 95.

¹⁰¹ Vasiliauskas E., XII – XIII a. žiemgalių laidojimai, *Lietuvos archeologija*, t. 21, Vilnius, 2001, p. 335 – 338.

Tiek laidosena (degintinių ir nedegintinių kapų buvimas), tiek papuošalų kompleksai, tiek kai kurie darbo įrankiai (skirtingos formos peiliai) rodytų, kad juos vartoję palaidoti žmonės buvo dviejų etninių grupių – žiemgalių ir žemaičių genčių.¹⁰²

2) Lieporių kapinynas – Šiaulių miesto pietinėje dalyje, ant kalvelės, tarp Vijolės ir Šventupio upelių, greta archeologinės Lieporių gyvenvietės. Aptiktas 1983 m., o tyrinėtas 1987 m. (tyrinėjimų vadovas I. Vaškevičiūtė) ir 1990 – 2006 m. (tyrinėjimų vadovas B. Salatkienė). Aptikti 95 mirusiųjų kapai, iš kurių 41 – amė kape nebuvo likę jokių griaučių pėdsakų. Kapai grupavosi aplink kalvelės viršūnę, kurioje nebuvo kapų. Ant kalvelės viršūnės buvo susikaupę židiniai ir stulpavietės.¹⁰³ Kapai išdėstyti eilėmis vienas šalia kito, bet labai netolygiai. Ankstyviausi kapai rasti pietiniame kalvelės pakraštyje, datuojami V – VII a. Mirusieji laidoti su IV – VIII a. dirbiniais (ginklais, darbo įrankiais, papuošalais). Visiems kapams būdingiausios įkapės buvo geležiniai lazdeliniai smeigtukai ir gintariniai karoliai (laikytini amuletais, tai būdinga žemaičiams).¹⁰⁴ Pagal laidoseną ir dirbinių tipus kapinynas datuojamas IV – VIII a. ir priskiriamas žemaičiams. Šiaulių rajonas yra ta vieta kur susikerta žiemgalių ir žemaičių žemių ribos. Tad Lieporių kapinyne yra užfiksuota žemgalių laidosenos ypatybių: smeigtukų, kalavijų padėtis kapuose ir peiliai lenkta viršūne moterų kapuose.¹⁰⁵

3) Sauginių kapinynas – įrengtas kalvelėje dešiniame Bytos upelio krante, apie 13 km į vakarus nuo Šiaulių. Apie 800 m į pietryčius nuo kapinyno yra 1973 m. tyrinėtas Sauginių piliakalnis. Ariant lauką ir dirbant kitus darbus aptikta žmonių kaulų ir kitų archeologinių radinių (V – VIII a.). 1973 m. Lietuvos istorijos institutas (vadovas A. Merkevičius) ištyrė 391 m² plotą ir aptiko 36 kapus. Buvo surasti 11 vyrų, 10 moterų ir 11 vaikų ir paauglių kapai, o 4 mirusiųjų lytis nenustatyta.¹⁰⁶ Mirusieji laidoti nedeginti, daugelis kapų apardyti dirbant lauką ir mėgėjiškų kasinėjimų metu. Būdingesnės vyrų įkapės yra įmoviniai kirviai, įtveriamieji peiliai, ietigaliai, smeigtukai. Moterų kapuose radinių kiek gausiau; daugiausia įvairių papuošalų: pagalvių, smeigtukų, apyrankių, karolių apvara, antkaklė, žiedas, iš darbo įrankių aptiktas tik pjautuvas su aukštyl lenktu smaigaliu. Vaikų kapuose taip [pat gausu radinių. Būdingesnės įkapės – peiliai, karolių apvaros, smeigtukai, apyrankės, žiedai, segės. Kapinynas datuojamas V – VI a. Bet būta ir

¹⁰² Tautavičius A., Jakštaičių – Meškių kapinynas, *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, T. VIII: Imhof – Junusas, Vilnius, 2005, p. 483.

¹⁰³ Salatkienė B., Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, t. 1, Vilnius, 1992, p. 120.

¹⁰⁴ Salatkienė B., Žemaičių karių kapai V – VIII a, po Kr. Lieporių kapinyne, *Mūsų kraštas* 2(3), Vilnius, 1993, p. 28 – 29.

¹⁰⁵ Salatkienė B., Lieporių archeologiniai paminklai kaip žemaičių paribio kultūros atspindys, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Klaipėda, 2004, p. 138 – 152.

¹⁰⁶ Merkevičius A., Sauginių (Šiaulių raj.) senkapio tyrinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 m.*, Vilnius, 1974, p. 58 – 63.

vėlesnio laikotarpio kapų (rasta žiedinis smeigtukas, įvijinė apyrankė, kurie datuojami VII – VIII a.).¹⁰⁷

4) Valdomų kapinynas – netoli Vilkvėdžio upelio, 17 km į šiaurę nuo Šiaulių. 1955 m. vieną vyro kapą ištyrė archeologas J. Naudužas. 1963 m. vasarą kapinyną apžiūrėjo Vladas Zdzichauskas ir Adolfas Nezabitauskas. Jie rado smeigtukus su grandinėėmis, antkakles, apyrankes, peilį, geležinių ietigalių bei kitų radinių. 1963 m. spalio 7 d. A. Tautavičius, A. Merkevičius ir Vytautas Daugudis rado šiaurinėje kalvos pusėje 21 kapą, iš kurių tik 2 buvo sveiki. Nuosekliai kapinyno likučius 1989 m. ištyrė archeologė B. Salatkienė. Pietrytinėje kalvos pašlaitėje ištirta ir aptikta 12 XVI – XVII a. kapų. Po trimis etapais vykusių archeologinių tyrinėjimų kapinyne surasti 34 kapai.¹⁰⁸ Valdomų kapinynas yra datuojamas VIII – X a. Centrinė kapinyno dalis buvo sunaikinta visai netyrinėta, išskyrus pirmąjį kapą 1955 m. Taip pat rasta karstų liekanos (vaiko kapuose Nr. 1a, 7a, moters kape Nr. 12a). Vyrai laidoti daugiausia i PR, o moterys ir vaikai – į ŠV. Pietinėje vėlyviausioje kapinyno dalyje, visų laidojimų orientacija vienoda – šiaurės vakarai. Iš 34 ištirtų kapų – 15 nerasta jokių įkapių. Daugiausia randama papuošalų (segės, antkaklės, smeigtukai, apyrankės). Suardytuose kapuose rasta po vieną kitą ginklą (ietys, kalavijai) ar darbo įrankį (peiliai, pjautuvai, kirviai), tačiau daugiau randama ginklų nei darbo įrankių. A. Tautavičius rašė, kad Valdomų radiniai panašūs į netolimų aplinkinių Papilės (Akmenės raj.), Linksmučių (Pakruojo raj.) kapinynų medžiagą ir daro išvadą, kad jie visi buvo palikti žiemgalių genties.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Merkevičius A., Sauginių plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, t. 3, Vilnius, 1984, p. 41 – 63.

¹⁰⁸ Salatkienė B., Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 – 1989*, Vilnius, 1990, p. 89 – 92.

¹⁰⁹ Salatkienė B., Valdomų kapinynas, *Gruzdžiai*, I dalis: Monografijos „Lietuvos valsčiai“ Kn. 17, Vilnius, 2009, p. 114 – 156.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Osteologiniai duomenys: individų skaičiaus, individo lyties ir amžiaus mirties metu nustatymas

Osteologinė palaikų analizė – metodas nustatyti ar tiriami palaikai yra žmogaus bei mirusių skaičių, lytį ir amžių mirties metu pagal kaulus. Analizė yra paremta morfologiniu lytinį dimorfizmą atspindinčių ar su amžiumi kintančių kaulų įvertinimu bei kai kurių kaulų matavimais.¹¹⁰ Osteologinės analizės metodai dažnai taikomi tyrimams tokiose disciplinose kaip kriminalistikos moksle, fizinėje antropologijoje, paleontologijoje, anatomijoje ir archeologijoje.¹¹¹ Palaidotų asmenų skaičiaus nustatymas griautiniuose kapuose nėra sudėtingas uždavinys. Netgi kai kaulai būna prastos būklės kape, apie mirusiųjų skaičių galima spręsti pagal kapo konstrukciją, duobės dydį ar įkapių išdėstymą. V – X a. Šiaurės Lietuvoje buvo plokštiniai kapinynai, kuriems būdingi pailgos, dažnai užapvalintais galais, laidojimo duobės, kuriuose mirusieji gali būti palaidoti ir sudeginti, ir nedeginti.¹¹² Kartais galima daryti prielaidą, kad kape palaidotas ne vienas asmuo (abiejų lyčių asmenims būdingas arba lyg kelis kompleksus sudarančias įkapės, kaulų išsidėstymas, didelis jų kiekis). Patvirtinti arba paneigti įmanoma tikrai atlikus palaikų osteologinę analizę. Vienas patikimiausių kriterijų yra vienetiniai arba poriniai žmogaus skeleto kaulai: smilkinkaulių piramidės, kaktikaulio, pakauškaulio, žandikaulių fragmentai, besidubliuojantys ilgieji kaulai. Kitas patikimas kriterijus yra nesidubliuojantys, tačiau aiškiai skirtingų lyčių ar amžiaus asmenų kaulai.¹¹³ Šiais būdais įmanoma gana patikimai nustatyti minimalų palaidotų asmenų skaičių.

Osteologine analize galima nustatyti palaidotojo lytį. Stengiantis išvengti klaidų, mirusieji suskirstyti į penkias sąlygines grupes: vyras, tikėtinais vyras, neaiški lytis, tikėtinais moteris, moteris (♂, ♂?, ?, ♀?, ♀).¹¹⁴ Patikimiausi kaulai nustatant lytį yra kaukolės (informatyvūs yra antakių lankai, smilkinkaulių, skruostikaulių, pakauškaulio, žandikaulių fragmentai). Informacijos gali suteikti ir kiti kaulai, pvz.: dubens kaulai ar šlaunikauliai.¹¹⁵ Vyrai turi didesnius rankų ir šlaunų sąnarių paviršius, labiau žymesnį antakio lanką, nuožulnią kaktą, masyvesnius žandikaulius ir dantis. Moterų yra trumpesnis krūtinės kaulas (krūtinkaulis), dubuo platesnis, kryžkaulis trumpesnis ir plokštesnis (žr. 1 pav.). Naudojantis šiais kriterijais galima pasiekti 85 procentų tikslumą. Tačiau matavimas kaulų, reikalauja išankstinių žinių apie gyventojus ir jų

¹¹⁰ Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Science*, London, 2000, p. 117 – 120.

¹¹¹ White T. D., Folkens P. A., *The human bone manual*, Amsterdam, 2005, p. 386 – 387.

¹¹² Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 31 – 32.

¹¹³ Kurila L., *Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III – XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009, p. 39.

¹¹⁴ Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Scienc*, London, 2000, p. 119.

¹¹⁵ Brothwell D. R., *Digging up bones*, New York, 1981, p. 60 – 63.

mitybą.¹¹⁶ Lyties nustatymas osteologine analize nėra toks lengvas uždavinys. Osteologiškai beveik neįmanoma nustatyti nesubrendusio asmens lyties. Vaikams nustatinėjant lytį, patikimesni rezultatai būtų remiantis dantų matavimais nei kaulų. Susidūrus su paauglių griaučių liekanomis, tikimybė nustatyti lytį yra 50:50.¹¹⁷ Nors Europoje pradėta taikyti DNR analizės metodas. Tačiau Lietuvoje lytis nustatoma remiantis kaulų matavimais. Moterų kaulus yra sunkiau atskirti nuo paauglių. Todėl dalis palaikų gali būti identifikuoti kaip paauglio ar jaunos moters.¹¹⁸ Norint išvengti klaidų naudojami žandikauliai, dantys, dubens kaulai. Jų patikimumas yra nedidelis, ypač dirbant su fragmentiškais kaulais. Taip pat sunku nustatyti vaikų lytį, todėl dažniausiai remiamasi įkapėmis. Nors toks lyties nustatymas nėra objektyvus.

Nors istoriografijoje vyrauja nuomonės, kad vyrų kaulai dažniausiai būna didesni, ilgesni, stipresni, moterų yra lengvesni, mažesni ir silpnesni.¹¹⁹ Tačiau susiduriama su objektyvių kriterijų trūkumu. Įvairūs kūno matmenys yra labai nepastovus dydis. Vyrai vidutiniškai yra apie 20% stambesni už moteris, tačiau tai tėra statistinis dydis. Todėl lyties nustatymo metodų, sukurtų analizuojant šiuolaikinių žmonių kaulus, taikymas kapinynų osteologiniai medžiagai yra kiek komplikuoatas. Praeities žmonių fizinis vystymasis skiriasi nuo dabartinių dėl įvairių išorinių veiksnių, pvz.: gamtos sąlygos, prasta mityba. Tikėtinas rezultatų patikimumas tiriant griautinius palaikus idealiu atveju siekia net 97 – 100%. Tačiau analizės sėkmė priklauso nuo skeleto išlikimo laipsnio, turimų analizei reikalingų kaulų fragmentų skaičiaus. Matavimų rezultatai yra patikimiausi, kai lytiniai požymiai yra ryškūs (stambus vyras arba smulki moteris).¹²⁰ Tačiau gali pasitaikyti atvejų, kai moteris galėjo turėti daugiau vyriškų bruožų, o vyrai – moteriškų. Pvz.: moterys galėjo būti karėmis. Žiemgalių (V – VIII a.) osteologinės medžiagos rodo, kad žiemgaliai buvo stambaus kūno sudėjimo (pvz.: Jauneikių kapinyno vyrai buvo aukšti – 176,56 cm ūgio). Antropologinėje literatūroje teigiama, kad nepalankios sąlygos (klimato pakitimai, kariniai konfliktai, skurdžios gyvenimo sąlygos, ligos) augantį ir bręstantį vyro organizmą veikė labiau nei moters. Žiemgalių (IX – XI a.) osteologinės medžiagos rodo, kad vyrai buvę stambaus (vidutinis ūgis – 174 – 176 cm), o moterys – vidutinio stambumo (vidutinis ūgis 159 – 160 cm). Vėlyvojo geležies amžiaus gyventojų kūno masyvumo didėjimą galėjo lemti žiemgalių ūkinės – ekonominės srities pokyčiai dėl naujų ir efektyvių žemdirbystės darbo įrankių ir darbo technologijų.¹²¹ Duomenys gauti iš Žiemgalos kapinynų: Jauneikių, Jakštaičių – Meškių ir Valdomų. Tačiau įvairių kapinynų statistiniai duomenys nėra absoliučiai patikimi.

¹¹⁶ Renfrew C., Bahn P. *Archaeology: theories, methods and practice*. London, 2004, p. 431 – 432.

¹¹⁷ *Ten pat*, p. 432.

¹¹⁸ Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Science*, London, 2000, p. 118.

¹¹⁹ Renfrew C., Bahn P. *Archaeology: theories, methods and practice*. London, 2004, p. 431.

¹²⁰ White T. D., Folkens P. A., *The human bone manual*, Amsterdam, 2005, p. 386 – 387.

¹²¹ Gerhards G., Žiemgalos gyventojai V–XVII a.: antropologiniai tyrinėjimai, *Žiemgala*, 2000, nr. 2, p. 2 – 4.

Mirusiojo amžiaus mirties metu nustatymas yra paremtas ontogenezės procese kintančių kaulų įvertinimu. Įvairių skeleto kaulų vystymosi laikas yra individualus ir gali būti nežymiai skirtingas. Todėl amžiaus nustatymas visuomet yra apytikslis. Praeities žmonių fizinis vystymasis gali kiek skirtis nuo dabartinių dėl įvairių išorinių veiksnių, pavyzdžiui, prastos mitybos. Pagrindiniai kriterijai analizei yra kaukolės skliauto siūlių sukaulėjimo laipsnis. Dažniausiai galima nustatyti ar individas buvo iki 40 m. ar per 40 m. Tačiau jei kaulai gerai išsilaikę, galima individų amžių nustatyti gana tiksliai: jaunas (iki 20 m.), suaugęs (20 – 30 m., 30 – 40 m.), pagyvenęs žmogus (per 40 m.). Tačiau dažnai pasitaiko kai griaučių būklė yra prasta. Individo amžius mirties metu yra nustatomas remiantis ilgųjų kaulų epifizų (vaikų kauluose iki 10 metų dar daug kremzlinio audinio, vyksta jų intensyvus augimas ir kaulėjimas. Kaulų ertmės mažos, su amžiumi jos transformuojasi ir didėja. Antriniai, krūtinkaulio ir petinio galų, centrai susiformuoja jaunystėje, apie 18 – 20 metus) ir slankstelių kūnų apofizų sukaulėjimais (pirmaisiais gyvenimo metais slankstelio kūną sudaro kremzlė, vėliau ji sukaulėja. Kiekvieno slankstelio lankai suauga pirmisiais gyvenimo metais: 3 – 6 metų amžiuje, tačiau skirtingose stuburo dalyse ne tuo pačiu laiku. Įvairios slankstelio dalys įgyja vienodą sandarą apie 18 – 20 m.) arba osteofitų vystymusi (kaulinės išaugos: dėl traumų gali atsirasti iki 40 m. individui, dėl senėjimo virš 40 m.)¹²² (žr. 2 pav.). Kitas patikimas kriterijus nustatyti amžių yra dantų dygimas (metodas tinkamas tiriant vaikų ir jaunimo palaikus, pvz.: kai vyksta pieninių ir nuolatinių dantų kaita, kalasi proto dantys), nusidėvėjimas (paprastai jaunystėje priekiniai centriniai dantys yra ilgesni, o senatvėje visi jie yra lygūs, nes nudilę. Dantų dilimo greitis priklauso nuo įvairių aplinkybių: paveldimumo, maisto, gamtos sąlygų), iškritusių dantų skaičius. Nustatant lytį ir amžių, šie metodai yra sunkiau pritaikomi tiriant fragmentiškus iškastinius kaulus. Geriausių rezultatų galima pasiekti derinant įvairias metodikas.¹²³ Pavyzdžiui vyras, kurio proto dantys dar tik kalasi, jo amžius mirties metu galėjo būti 20 – 25 m.¹²⁴ Išdygę visi dantys, pradėjusi suaugti viršugalvio siūlė, todėl individas galėjo būti 25 – 35 m.¹²⁵

2.2. Archeologiniai duomenys: lyties nustatymas pagal įkapės

Tyrime palaidoto asmens lyčiai nustatyti neretai tenka remtis įkapėmis. Šis kriterijus nėra visiškai patikimas, nes pagal įkapes neįmanoma atskirti vaikų ir suaugusiųjų kapų ar kapų su priešingos lyties įkapėmis. Daugiausia laidota su ginklais ir papuošalais, mažiausiai su darbo įrankiais (žr. 3 lent., p. 63 – 64). Vyriškomis įkapėmis laikytini ginklai (kalavijas, ietys, kirviai).

¹²² Renfrew C., Bahn P., *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 2004, p. 431 – 432.

¹²³ Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Science*, London, 2000, p. 64 – 65. Brothwell D. R., *Digging up bones*, New York, 1981, p. 64 – 65.

¹²⁴ Tautavičius I. Jauneikių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1976 m., *LIIR*, f 1, b. 442, p. 8.

¹²⁵ *Ten pat*, p. 16.

Nors žiemgaliai neturėjo papročio laidoti žirgus, tačiau randami kapinyuose raitelio inventoriaus ar žirgo aprangos dirbinių – pentinai ir žaslai (rasti Jauneikių, Šukionių kapinyuose).¹²⁶ Jie laikomi vyriškomis įkapėmis, nes jų nerasta osteologiškai identifikuotuose moterų kapuose ar kartu su moterims būdingomis įkapėmis. Iš darbo įrankių tik dalį galima drąsiai sieti su viena lytimi. Osteologiškai identifikuotuose vyrų kapuose rasta daugiau galštuvų, moterų – ylių (randamos ir vaikų kapuose), verpstukų (pavienių rasta ir vyrų kapuose).¹²⁷ Peiliai dėti abiejų lyčių asmenims (moterims dažniausiai lenkta viršūne). Vienas būdingiausių žiemgalės darbo įrankių – kaplys (daugiausia rasta Jauneikių kapinyne).¹²⁸ Aprangos detalių ar papuošalų sąsajas su lytimi pasekti ne visuomet yra paprasta. Su tam tikromis išlygomis vyriška įkape galima laikyti sagtis. Moteriškais papuošalais reikia laikyti smeigtukus su grandinėėmis, apgalvius, antsmilkinius, antkakles (viduriniojo geležies amžiaus pirmojoje pusėje su antkaklėmis laidoti ir vyrai, ir moterys). Tik kelios antkaklės gali priskiriamos vyrams arba moterims. Pergniaužtinės antkaklės randamos tik vyrų kapuose, o sudėtinės ir užkeistais keturkampiais galais tik moterų.¹²⁹ Segėmis drabužių segėsi ir puošėsi daugiausia vyrai. Moterys labiau puošėsi smeigtukais su grandinėėmis ar pakabučiais. Paprastesnius ir pavienius smeigtukus segėsi ir vyrai bei vaikai, pvz.: lazdeliniai smeigtukai. Nuokamieniai pusrutulio formos galvute smeigtukai būdingesni vyrams, plokščia galvute – moterų papuošalas, dėvėti poromis, sujungti grandinėle. Smeigtukais trikampe galvute su pusrutulio formos buoželėmis kampuose puošėsi vyrai po vieną, moterys – po du. Žiediniai smeigtukai buvo nešioti vyrų ir vaikų po vieną, o moterų – pora. Kiaurakryžmiais smeigtukus, dažniausiai poromis, nešiojo moterys.¹³⁰ Apyrankėmis puošėsi vyrai, moterys ir vaikai. Vyrai dažniausiai viena masyvesne apyranke ant kairės rankos, moterys visada dviem lengvesnėmis. Apyrankėmis su trikampe iškilia briauna puošėsi moterys. Jos taip pat mėgo rankogailines apyranke. Masyvias įvijines apyranke nešiojo po vieną tik vyrai.¹³¹

Sunkiau nustatyti lytį vaikams, nes įkapės negausios. Peties ar juosmens srityje randama peiliukų. Berniukai paaugliai laidoti su ietimis. Drabužių puošė segė, smeigtukas, ant kaklo dažnai randamas vienas karoliukas, ant rankos apyrankė. Mergaitės laidotos su apyrankėmis, karolių aptvarėlėmis. Apyrankė kartais padaryta iš didesnės, suaugusio žmogaus, sumažinta, pritaikyta vaiko rankytei.¹³²

¹²⁶ Kazakevičius V., Žiemgalos didiko kapas, http://www.ethnicart.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=296&Itemid=426, prieiga per internetą, žiūrėta 2011 03 10.

¹²⁷ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 37 – 38.

¹²⁸ Vaškevičiūtė I., Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 149 – 150.

¹²⁹ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 72.

¹³⁰ *Ten pat.*, p. 88 – 90.

¹³¹ *Ten pat.*, p. 101.

¹³² Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 39.

Nors įkapių siejimas su viena ar kita lytimi yra visuotinai pripažįstamas. Tačiau viena iš metodinių problemų yra priešingos lyties įkapės. Tokios įkapės galėjo būti dedamos perteikiant kokias nors simbolines prasmes. Todėl tyrinėjant praeities visuomenę, būtina apsibrėžti būtent jai būdingus lyties ir įkapių ryšius.¹³³ Nors žiemgalių gentis neturėjo papročio dėti moterims į kapus ginklus. Pavirvytės (Gudų) kapinyno penkių moterų kapuose yra rasta viena ietis (kapas Nr. 6) ir keturi smogiamieji peiliai (k. Nr. 9, 24, 135, 138). Iš jų dvi moterys (Nr. 6 ir 9) yra datuojamos X a., kitos yra XI a. Šios moterys užėmė neeilinę padėtį visuomenėje, buvo turtingos.¹³⁴

2.3. Archeologiniai duomenys: chronologijos nustatymas pagal laidoseną ir įkapes

Tyrinėjant praeities reiškinius ar procesus, laiko nustatymas yra svarbiausia mokslinio tyrimo dalis. Archeologinių šaltinių chronologiją reikia vertinti kaip pagrindą, ant kurio vykdomos tolimesnės analizės ir kuriamos interpretacijos. Todėl chronologija nuolatos privalo būti tikslinama ir atnaujinama, ir ypač tuomet, kai atsiranda nauji ir pažangesni archeologinių radinių datavimo metodai. Šiuolaikinėje Lietuvos archeologijoje pagrindinis naudojamas datavimo metodas yra tipologija. Metodo esmė ta, kad grupuojant panašius archeologinius radinius ar struktūras į tipus galima sudaryti šių tipų sekas santykinėje laiko skalėje. Pagrindinis tipologinio metodo trūkumas – tikslumas.¹³⁵ Pirmiausia kultūros atskirose teritorijose plėtojasi nevienodai. Aiškinantis, kurio laikotarpio yra palaidoti individai, ne visada randamos įkapės kapuose. Randami dirbiniai buvo naudojami ne vieną šimtmetį (pvz.: ietys, kirviai buvo naudojami per visą V – X a. laikotarpį), tad atskirti, kuriam laikotarpiui nėra taip lengva. Tačiau pasitaiko laidosenos ypatybių (įvairios įkapių formos), kurios padeda archeologui datuoti.

Galima išskirti kelis svarbius laidojimo papročių bruožus, būdingus žiemgaliams. Žiemgaliai V – VII a. dažniausiai laidojo be karstų, mirusįjį suvyniojus į drobulę. Todėl dalyje kapų ant rankų kaulų randami smeigtukai (tikriausiai jais buvo susegama drobulė).¹³⁶ VIII – XII a. dalis mirusiųjų laidoti karstuose, pvz.: karsto kontūrai ar ištisi dugno ir šono likučiai rasti kai kuriuose Jauneikių¹³⁷ bei Stungių kapinynų kapuose.¹³⁸ Kitas svarbus bruožas padedantis aiškinti palaidoto individo laikotarpį yra priešpriešinė vyrų ir moterų orientacija. V – VII a. vyrai guldyti galvomis į P – PV, PR, moterys į Š, ŠR, ŠV. VIII – XII a. vyrai laidoti galvomis į Š, o moterys – į P (žr. 3 pav.). Taip pat neretai pasitaiko vyrų, palaidotų „moteriška“ kryptimi, bei moterų

¹³³ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.* Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

¹³⁴ Vaškevičiūtė I., Ginklai žiemgalių moterų kapuose, *Žiemgala*, 2006, Nr. 2, p. 12 – 15.

¹³⁵ Piličiauskas G., Neolito ir bronzos amžiaus chronologija keramikos AMS datavimo duomenimis (AMS ARCHEOLOGIJA), http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ts4c5XyDHUgJ:www.archeologija.eu/AMS_archeologija.htm+&cd=5&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 02 15.

¹³⁶ Vaškevičiūtė I., Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 148.

¹³⁷ Tautavičienė B., Tautavičius, A. Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 metais*, Vilnius, 1977, p. 160.

¹³⁸ Vaškevičiūtė I., Stungių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 227.

„vyriška“ kryptimi, tokia dvejopa orientacija aiškinama, kad vieni laikėsi naujos, o kiti senosios orientacijos.¹³⁹

Rastos įkapės dažniausiai yra skirstomos į 3 grupes: darbo įrankiai, ginklai ir papuošalai. Kiekvienoje grupėje yra įkapės būdingos vyrams, moterims. Kiekvienoje grupėje buvo skirtingų požymių būdingų tam tikriems laikotarpiams.¹⁴⁰

Pirmoji grupė – darbo įrankiai, beje yra mažiausiai randama įkapių grupė. Pvz.: Jauneikių kapinyne jie sudarė – 20%, Stungių – 16%, Šukionių – 12%, Pavirvytėje – 6 % visų radinių.¹⁴¹ Tikriausiai dėl to, kad buvo dedami tik būtiniausi įrankiai. **Kirviai** nėra labai dažnai randami ir vyrų kapuose. Naudoti įmoviniai ir pentiniai kirviai. V – VII a. įmoviniai buvo gaminami stambesni, VIII – X a. mažesni ir lengvesni. Pentiniai kirviai beveik nepakitusių formų naudoti visą tūkstantmetį.¹⁴² Kirvius dažniau dėdavo V – VI a., o VIII – XI a. jų aptinkama vis rečiau. Kita darbo įrankių grupė yra **peiliai**, kurių gausiausia randama ir vyrų, ir moterų kapuose.¹⁴³ Visi rastieji peiliai dviejų formų: tiesia nugarėle, dažniausiai randami vyrų kapuose, ir peiliukai lenkta viršūne – jie naudoti ūkio darbams, randama vien žiemgalių moterų kapuose.¹⁴⁴ Peiliai tiesia nugarėle datuojami VI – XII a., peiliukai lenktomis nugarėlėmis datuojami VI – VIII a. Randami peiliukai tiesia nugarėle su koto liekanomis datuojami VIII – XI a.¹⁴⁵ Jauneikių kapinyne rasti **pjautuvai** atriasta viršūne datuojami VI – VIII a.¹⁴⁶ Vienas iš rečiausių radinių yra **akmeninės liejimo formelės**, kurios skirtos smulkiems papuošalams ar detalėms iš alavo ir žalvario lieti. Aptiktos dviejų kapinynų (Pavirvytės ir Šukionių) jaunų moterų X – XI a. kapuose.¹⁴⁷

Antroji grupė – ginklai. Kapuose randami beveik tik ietigaliai ir kovos peiliai. Vienas būdingiausių žiemgalių laidosenos bruožų – **vyrų laidojimas su ietimis**, dažnai ir ne su viena. Visoje Žiemgaloje vyraujantis ietigalių tipas yra įmoviniai ietigaliai (pvz.: Jauneikiuose iš 232 iečių antgalių – 217 įmoviniai¹⁴⁸, Stungiuose iš 12 net 10 įmovinių¹⁴⁹). Labiausiai palitę įmoviniai karklo (VII – XII a.) ir lauro (VII – XI a.) formų ietigaliai, retesni rombine (VI – VIII a.), profiliuota (VI – VII a.) ir juostine (X – XI a.) plunksnomis.¹⁵⁰ Lauro lapo formos vėlyvieji

¹³⁹ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 33.

¹⁴⁰ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

¹⁴¹ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 163.

¹⁴² *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 137.

¹⁴³ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004. P. 42.

¹⁴⁴ Vaškevičiūtė I., Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 148.

¹⁴⁵ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 139.

¹⁴⁶ *Ten pat*, p. 134.

¹⁴⁷ *Ten pat*, p. 142. Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 46.

¹⁴⁸ Tautavičienė, B., Tautavičius, A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1975 metais*, Vilnius, 1976, p. 141.

¹⁴⁹ Vaškevičiūtė I., Stungių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 235.

¹⁵⁰ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 118.

ietigalių plunksnos kiek siauresnės, įmovos ilgesnės.¹⁵¹ Ietigaliai su siaura ilga plunksna rasti tik Jauneikių kapinyno X a. datuojamuose kapuose.¹⁵² Įtveriamieji ietigaliai vartoti žymiai rečiau nei įmoviniai, dažniausiai randami kartu. Ankstyviausi aptikti Jauneikių VI – VII a. kapuose, vėlyviausi X – XI a.¹⁵³ Šalia galvos vienoje ar kitoje pusėje aptinkama nuo 1 iki 6 ietigalių. Ietigalių gausiau V – VII a. kapuose. Iečių gausiau nuo VIII a., tačiau paprotys laidoti vyrų su ietimi išliko visą laikotarpį. Vyrų kapuose randama ir **kovos peilių**. Peiliai pagal rankenos užbaigimą skiriami į dvi grupes: su žiedu ant įkotės ir be jo. Peiliai su žiedu ant įkotės yra reti, rasti V – VII a. kapuose Jauneikių¹⁵⁴ bei Lieporių¹⁵⁵ kapinynuose. Peiliai be žiedo ant įkotės pasirodė jau VI a. (kartu su ietigaliais profiliuota plunksna) ir vartoti iki pat XI – XII a. Platieji kovos peiliai – kalavijai buvo dedami nuo VIII iki XII a. Ilgi siauri kovos peiliai retesni, jų rasta Jauneikių, Stungių, Pavirvytės V – VII a. kapuose ir vienas Šukionių X – XI a. kape.¹⁵⁶ Prie ginklų priskirčiau raitelio ir žirgo aprangą. Žiemgaliai nelaidojo mirusiųjų su žirgais. VI – XI a. turtingą žiemgalį laidavo su pentinu. Pentinai prie batų tvirtinti dirželiais su sagtelėmis arba tiktai kniedėmis. Kamanų detalės, kurių išlikusios tik metalinės detalės, rasta VI – VIII a. vyrų kapuose. Trinarių žąslų su grandimis randama VII – XI a.¹⁵⁷

Trečioji grupė – papuošalai. Papuošalų gausa geriausiai leidžia datuoti palaidojimus. Papuošalus galima padalyti į kelias grupes: galvos (apgalviai, įvijų vainikai), kaklo, krūtinės (smeigtukai ir segės), rankų, apeiginės paskirties dirbiniai, drabužių puošybos detalės. **Galvos papuošalai: apgalviai, įvijų vainikai.** Žiemgalės mėgo apgalvius. Apgalviai iš siaurų skiriamųjų plokštelių ir trijų penkių eilių ilgesnių įvijų tarpuose puošiasi V – XI a. Su masyvesnėmis plokštelėmis nešioti VI – VII a. Apgalviai plonomis ornamentuotomis skardelių plokštelėmis ir penkių šešių eilių ilgesnėmis įvijomis tarpuose nešioti IX – XI a. Įvijų vainikai nešioti VI – VIII a. **Kaklo papuošalai: antkablės, karolių apvaros.** Antkakles nešiojo tiek vyrai, tiek moterys. VI – VII a. laidota su viena antkakle, o VIII – XII a. su dviem, trimis ar keturiomis. Nors antkablės su kabliuku ir kilpele bei užkeistais pastorintais galais pradėtos nešioti VI – VII a., tačiau ypač mėgstamos VIII – X a. Pergniaužtinės antkablės datuojamos VI – VII a.¹⁵⁸ Balnelinės antkablės mėgtos VI – XI a.¹⁵⁹ Antkablės ramentiniais galais atsirado VII a., ypač pamėgtos IX – X a. Antkablės užkeistais keturkampiais galais nešiotos VIII a., ypač X – XI a. Sudėtinės antkablės

¹⁵¹ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 52.

¹⁵² *Ten pat*, p. 54.

¹⁵³ *Ten pat*, p. 55.

¹⁵⁴ Tautavičienė B., Tautavičius, A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 metais*, Vilnius, 1977, p. 161.

¹⁵⁵ Salatkienė B., Lieporių archeologiniai paminklai kaip žemaičių paribio kultūros atspindys, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Klaipėda, 2004, p. 140.

¹⁵⁶ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 48 – 51.

¹⁵⁷ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 127 – 130.

¹⁵⁸ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I – XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978, p. 21.

¹⁵⁹ *Ten pat*, p. 25 – 26.

pasitaiko tik X – XI a. moterų kapuose. Vytinės antkaklės kilpiniais galais nešiotos X – XII a.¹⁶⁰ V – VII a. nešioti stiklo ir gintaro karolių bei žalvarinių įvijų aparvai. VIII – XIII a. puoštasi pavieniais karoliais ir jų vėriniais.¹⁶¹ Jauneikių kapinyne rasti karoliai statinaitės formos (datuojami VIII – X a.), karolis statinaitės formos, puoštais trimis akutėmis (IX – XI a.).¹⁶²

Krūtinės papuošalai: segės ir smeigtukai. Segėmis drabužį segėsi ir puošėsi daugiausia vyrai. Kapuose randamos po vieną, rečiau kelias, jų padaugėjo atėjus į madą pasaginėms segėms. Lankinės ilgakojės segės nešiotos nuo V a. 2 p. iki VII a. 1 p. Lankinėmis žieduotosiomis segėmis puošėsi nuo V a. pab., dažniausiai aptinkamos VII – VIII a. (IX a.) kapuose. Lankinės zoomorfinės segės nešiotos tik VI – VII a. Lankines sliutakojės seges nešiojo tik VII – VIII a.¹⁶³ Lankinės laiptelinės segės nešiotos VI – XI a. Ankstyvosios VI – VII a. lankinės segės ant kojelės turi du trumpus laiptelius. Vėlyvesnių IX – XI a. segių lankelis ir įvija suplokštėję, laipteliai ilgi, platūs.¹⁶⁴ Pelėdinės segės datuojamos VII – VIII a., rečiau IX a. Lankinės aguoninių segių daugiausia aptinkama. Pirmosios grupės aguoninės V – VIII a.; nuo IX a. pradėtos nešioti ir pasaginės (cilindriniais galais).¹⁶⁵ Smeigtukai – tipiškas žiemgalės moters papuošalas, nors paprastesniais smeigtukais segėsi ir vyrai bei vaikai. Smeigtukai plokščia trikampe galvute randami V – VI a. kapuose. Dažniau aptinkami smeigtukai trikampe galvute su pusrutulio formos buoželėmis kampuose, jais puošėsi žiemgaliai VI – VIII a. (IX a.), vyrai po vieną, moterys – po du. Nuokamieniai ir ratelinėmis galvutėmis smeigtukai nešioti V – VII a. Nuo V iki VIII a. buvo mėgstami ir lazdeliniai smeigtukai. Smeigtukai trikampe galvute su pusrutulio formos buoželėmis nešioti tik VIII a. Žiediniai smeigtukai buvo nešioti VIII – IX a. (X a.). Kiaurakryžmius smeigtukus nešiojo VI – VIII a. Kryžiniai smeigtukai yra vieni gausiausių. Kryžiniai smeigtukai su pusrutulio formos buoželėmis nešioti VI – VII a. (VIII a.). Kryžiniai smeigtukai kiek suplotomis buoželėmis kampuose nešioti poromis su prikabintais pusrutulio formos kabučiais ir kelių eilių grandinėlėmis VIII – IX a. (X a.). Kryžiniai smeigtukai su apskritomis plokštelėmis sujungti keliomis eilėmis grandinėlėmis, kurios tarpusavy sujungtos skirstikliais, kartais brankteliais, nešioti VII – IX a. (X a.). Kryžiniai smeigtukai su aukštais kūgeliais mėgti IX – X a. (XI a.).¹⁶⁶

Rankų papuošalai: apyrankės. Apyrankės mėgtos tiek moterų, tiek vyrų. Storalgalės ir su trikampe iškilia briauna apyrankės puošėsi V – VI a. žiemgalės ir žemaitės. apyrankės V – VI a. Juostinės apyrankės nešiotos VI – VII a. (VIII a.). Rankogailinės apyrankės žiemgalės ir

¹⁶⁰ Žiemgaliai. *The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 72. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I – XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978, p. 29.

¹⁶¹ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 61 – 65.

¹⁶² Žiemgaliai. *The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 162 – 163.

¹⁶³ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 55, p. 67.

¹⁶⁴ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I – XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978.

¹⁶⁵ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996, p. 91 – 94. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I – XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978, p. 47.

¹⁶⁶ Žiemgaliai. *The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 88 – 90.

žemaitės VII – VIII a. Įvijinės būna nuo dviejų iki penkiolikos įvijų madingos VII – XI a. Masyvios įvijinės apyrankės būna dviejų su puse ar trijų apvijų, jas nešiojo po vieną tik žiemgalių vyrai VIII – XI a. Masyvios apyrankės: „kario“ X – XI a. vyrai.¹⁶⁷ **Drabužių puošybos detalės: skaros, diržai.** Skaras galima rekonstruoti iš likusių žalvarinių detalių. Pvz.: Šukionių (kapas Nr. 134) ir Jauneikių (nr 354) rombo formos skardelės skaroms (?) papuošti. Skarų kampai papuošti žalvariniais „kutais“. Datuojami X a.¹⁶⁸ Nedaug duomenų turima apie žiemgalių nešiotus diržus, matyt, buvo juosiami austinėmis juostomis. VIII – XII a. odinių diržų su sagtimis rasta Jauneikių, Šukionių kapinynuose.¹⁶⁹ **Apeiginės paskirties dirbiniai: karoliukai ir geriamieji ragai.** Nuo V – VI a. žiemgalių kapuose aptinkami 1 – 2 gintaro bei stiklo karoliukai – amuletai. Taip pat nešiojo ir žemaičiai. Karoliai amuletai nešioti iki X – XI a. Geriamieji ragai naudoti ne tik buityje, bet ir per apeigas. Tačiau randami retokai. Žiemgaloje rasti geriamieji ragai yra VIII – XI a.¹⁷⁰

Mano pasirinktame regione yra ne tik žiemgalių kapinynai, bet ir žemaičių kapinynų (Lieporiai ir Jakštaičiai – Meškiai). Nors Jakštaičių – Meškių kapinyne yra rasta ir žiemgalių kapų, tačiau jie priskiriami žiemgalių pabėgėliams į Žemaičius nuo Livonijos ordino. Žiemgaliai atsinešė čia savo daiktus ir buvo su jais palaidoti.¹⁷¹ Tendencijos dėl įkapių dėjimo vyrams ar moterims vyravo panašios tarp žiemgalių ir žemaičių genčių. Tik skyrėsi jų formos nuo V iki X a. Žemaičių vyrų kapams (V – VI a.) būdingos įkapės yra ginklai. Ietys dažnai buvo dedamos į kapą po dvi. Taip pat kartu su palaidotu vyru įdėdavo įmovinį kirvį, rečiau peilį ar kalaviją.¹⁷² Ginklai randami beveik 70 – 80 proc. vyrų kapų. Kaip ir Žiemgaliai, taip ir žemaičiai nuo IX a. naudojo platų kovos peilį – kalaviją. Nuo VII – VIII a. padaugėja vyrų kapų, kuriuose randama kartu ir žirgai. Pvz.: Jakštaičių – Meškių kapinyne (X – XI a.) rastas 1 žirgo kapas. Kapuose randami ir žirgo bei raitelio aprangos elementai – žąslai, pentinai (Lieporių, Jakštaičių – Meškių kapinynuose). Vyrų rūbai puošti kukliai, susegti lankine sege. Nuo X a. laiptelines seges pakeitė pasaginės. Maždaug nuo VII – VIII a. žemaičių kapuose prie segių randama po vieną ar du gintarinius karoliukus, pvz. Lieporių kapinyne (V – VIII a.) dažniausiai pasitaikanti įkapė buvo gintariniai karoliukai, kurie buvo randami vyrų, moterų ir vaikų kapuose.¹⁷³ Moterims į kapus dėdavo ylą, o pietvakarinėje dalyje dar ir verpstuką iš akmens ar gintaro. Žemaičių rūbai buvę puošnūs. V – VII a. kapuose randama apgalvių. Žiemgalės kaip ir žemaitės nešiojo apgalvius iš

¹⁶⁷ Žiemgaliai. *The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 101.

¹⁶⁸ *Ten pat*, p. 113 – 114.

¹⁶⁹ *Ten pat*, p. 114 – 115.

¹⁷⁰ *Ten pat*, p. 110 – 112.

¹⁷¹ Vasiliauskas E., Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=195&Itemid=195, prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15.

¹⁷² Kazakevičius V., Baltų genčių kultūros bruožai, *Lietuvos istorija*. Geležies amžius. II tomas. Vilnius, 2007, p. 388 – 389.

¹⁷³ Salatkienė B., Lieporių archeologiniai paminklai kaip žemaičių paribio kultūros atspindys, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Klaipėda, 2004, p. 140.

stambių žalvarinių plokštelių, sujungtų trumpomis įvijėlėmis.¹⁷⁴ Apie VII a. apgalvius pakeitė vytinės spalvotų vilnionių siūlų juostos, kurių kraštai puošti įvertomis grandelėmis. Apie X a. turtingos žemaitės galvas puošė kepurėlėmis iš žalvarinių grandelių.¹⁷⁵ Ant kaklo jos dėvėjo kaklo apvaras arba antkakles, kurias labiau mėgo V – VI a. ir IX – XI a. Žemaitės kaip ir žiemgalės mėgo antkakles pastorintais galais su kabliuku ir kilpele, o rūbus susegdavo smeigtukų pora, tarpusavy sujungta grandinėlėmis.¹⁷⁶ Kiaurakryžmius smeigtukus, dažniausiai poromis, nešiojo VI – VIII a. Kryžiniai smeigtukai su pusrutulio formos buoželėmis nešioti VI – VII a. (VIII a.). Kryžiniais smeigtukais kiek suplotomis buoželėmis kampuose su prikabintais pusbėnelio formos kabučiais ir kelių eilių grandinėlėmis puošėsi žemaitės VIII – IX a. (X a.). Kryžiniai smeigtukai su apskritomis plokštelėmis sujungti keliomis eilėmis grandinėlėmis, kurios tarpusavy sujungtos skirstikliais, kartais brankteliais nešioti nuo VII iki XII a.¹⁷⁷ Ant abiejų rankų jos mūvėjo apyrankes, V – VI a. būdingos storagalės ir su trikampė iškilia briauna apyrankės. VII – VIII a. puošėsi plačiomis iš plonos skardos padarytomis rankogalinėmis apyrankėmis.¹⁷⁸

Šiaurės Lietuvos regione (žiemgaliai ir žemaičiai) paprotys laidoti su gausiais papuošalais, ginklais ir kai kuriais darbo įrankiais išliko visą laiką. Keitėsi jų formos, o vėlesniais amžiais įkapių tik gausėjo (tikriausiai, dėl mainų).¹⁷⁹ Pagal įkapes bei jų paplitimą galime pastebėti kitų kultūrų įtaką žiemgaliams. Pietuose juos veikė žemaičiai (VII a. išnyko paprotys į kapą dėti įmovinį kirvį, reta įtveriamųjų ietigalių). Rytuose (Linksmučiai) jaučiama didesnė sėlių kultūros įtaka (vyrams nuo VII – VIII a. dažniau dedama viena ietis su įtveriamu ietigaliu, VIII – X a. kartais – pentinis siauraašmenis kirvis, o moterys rečiau laidojamos su kapliu).¹⁸⁰

2.4. Osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija

Remiantis vienu metodu, tyrimo duomenys gali būti klaidingi. Jie yra patikimesni, kai naudojami keli metodai. Šiame poskyryje yra parodoma pasirinkto metodo taikymo nauda, koreliuojant osteologiniais, archeologiniais, tipologiniais ir statistiniais duomenimis. Tačiau vis dėlto rezultatus reikėtų laikyti daugiau kaip prielaidas ar galimybes.

Vienas pagrindinių metodų, nustatyti individų skaičių, individo lytį ir amžių, yra osteologinis. Tačiau svarbi sąlyga, norint naudoti šį metodą, yra kaulai ir jų būklė. Nors osteologinis metodas gali suteikti duomenų apie individą, tačiau randami griaučiai būna sutręšę

¹⁷⁴ Tautavičius A., Žemaičių etnogenezė, *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 27 – 35.

¹⁷⁵ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

¹⁷⁶ Jovaiša E., Vaškevičiūtė I., Lietuvos Baltų gentys, *Lietuva iki Mindaugo*, Vilnius, 2003, p. 82.

¹⁷⁷ *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005, p. 88 – 90.

¹⁷⁸ *Ten pat*, p. 101.

¹⁷⁹ Tautavičius A., Žemaičių etnogenezė, *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 27 – 35.

¹⁸⁰ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

arba jų visai nerandama. Pvz.: Valdomų kapinyne nerasta įkapių iš 34 kapų net 15 – uose, 9 palaidojimams nepavyko nustatyti lyties dėl prastos griaučių būklės.¹⁸¹ Osteologinės analizės metu nenustačius lyties, reikia remtis tais metodais, kurie gali suteikti informaciją. Šiuo atveju yra įkapės. Suaugusiųjų lyčiai nustatyti kaip objektyviausiu kriterijumi remtasi osteologiniais duomenimis, o ne įkapėmis. Nors ir susiduriama su metodinėmis problemomis: individualios kūno matmenų bei lytinių požymių variacijos, lytinį dimorfizmą atspindinčių kaulų trūkumas.

Archeologiniai duomenys leidžia nustatyti lytį, remiantis įkapėmis bei laikotarpi, naudojant tipologinį metodą (laidosena ir įkapės). Visgi pagal įkapes nustatant palaidoto asmens lytį reikia remtis visuma, o ne pavienėmis įkapėmis. Patikimiau identifikuoti galima tikrai didesnius kompleksus. Aptinkamus dirbinius galima suskirstyti į 5-ias grupes: vyriškas, neryškiai vyriškas, neutralias, neryškiai moteriškas ir moteriškas. (žr. 3 lentelė) Kiekvienu konkrečiu atveju įkapės priskyrimas kuriai nors lyčiai gali būti diskutuotinas. Kita problema, kad rastos įkapės gali būti bendros abiem lytims. Žiedus, apyrankes, gintaro karoliukus galėjo nešioti įvairaus amžiaus vyrai ir moterys. Pvz.: Papilės kapinyne Nr. 10 kape rasta žalvarinė įvijinė apyrankė, žalvarinis įvijinis žiedas, 6 žalvarinės įvijos, kaulų rasta nedaug, tad lyties nustatyti neįmanoma.¹⁸² Nors įkapių siejimas su viena ar kita lytimi yra visuotinai pripažįstamas. Tačiau viena iš metodinių problemų yra priešingos lyties įkapės. Tokios įkapės galėjo būti dedamos perteikiant kokias nors simbolines prasmes. Todėl tyrinėjant praeities visuomenę, būtina apsibrėžti būtent jai būdingus lyties ir įkapių ryšius.¹⁸³ Sudėtingiausia nustatyti lytį vaikams, nes mažiausiai įkapių randama kūdikių ir mažų vaikų kapuose. Nes jie nespėjo įgyti svarbesnės socialinės reikšmės visuomenėje. Nustatant laikotarpį, naudojama tipologiniu metodu.

Nors remiantis įkapėmis, lyties nustatymas negali būti objektyvus. Be osteologinių, archeologinių ir tipologinių duomenų, naudojami ir statistiniai duomenys. Statistika – kiekybinių duomenų rinkimas, apdorojimas ir analizė.¹⁸⁴ Šiaurės Lietuvos regiono visi kapinynai buvo apardyti. Tad ne visi kapai suteikia osteologinius, archeologinius ir tipologinius duomenis. Tačiau statistiniai duomenys leidžia nustatyti bendruomenės dydį pagal kapų skaičių. Priklausomai nuo kapinyne apardymo laipsnio, apie 30 proc. kapų neduoda jokios informacijos apie palaidotą individą, tik griautinis ar degintinis. Nerandama kaulų ir įkapių, tik rastos kapų duobės leidžia spėti, kad čia buvo palaidotas individas. Apie 50 proc. kapų suteikia dalinę informaciją: mirusiojo kryptis, lytis. Rasti griaučiai ar įkapės. Apie 20 proc. kapų suteikia visą informaciją: mirusiojo kryptis, lytis, amžius, ūgis. Pvz.: Stungių kapinyne iš 26 kapų – 19,2 proc. neduoda jokios

¹⁸¹ Salatkienė B., Valdomų kapinynas, *Gruzdžiai*, I dalis: Monografijos „Lietuvos valsčiai“ Kn. 17. Vilnius, 2009, p. 14 – 15.

¹⁸² Salatkienė B., Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*. Vilnius, 2004, p. 68.

¹⁸³ Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.* Vilnius, 1996, p. 91 – 94.

¹⁸⁴ *Tarptautinių žodžių žodynas*, Trečia pataisyta laida, Sudaryt. Bendorienė A., Bogušienė V., Dagytė E. ir kt., Vilnius, 2004, p. 701.

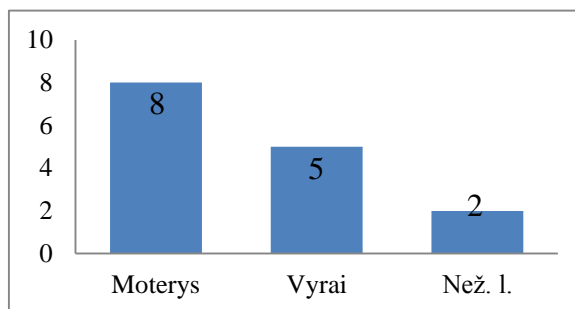
informacijos, 46 proc. – dalinę informaciją, 34 proc. – visą informaciją. Lieporių kapinyne iš 95 kapų – 23,1 proc. jokios informacijos, 34,7 proc. – dalinę informaciją, 22 proc. – visą informaciją. Tačiau koreliuojant osteologiniais, archeologiniais ir statistiniais duomenimis galima gauti pakankamai tikėtiną bendruomenės dydį bei vyrų, moterų ir vaikų skaičių joje.

Išvados negali būti vienareikšmiškos ar tikslios dėl archeologinių duomenų, pakankamų šių metodų panaudojimui, stokos. Tyrimo metodika leidžia kalbėti tik apie galimybes bei tendencijas.

3. DEMOGRAFINIŲ POKYČIŲ TENDENCIJOS BENDRUOMENIŲ VIDUJE

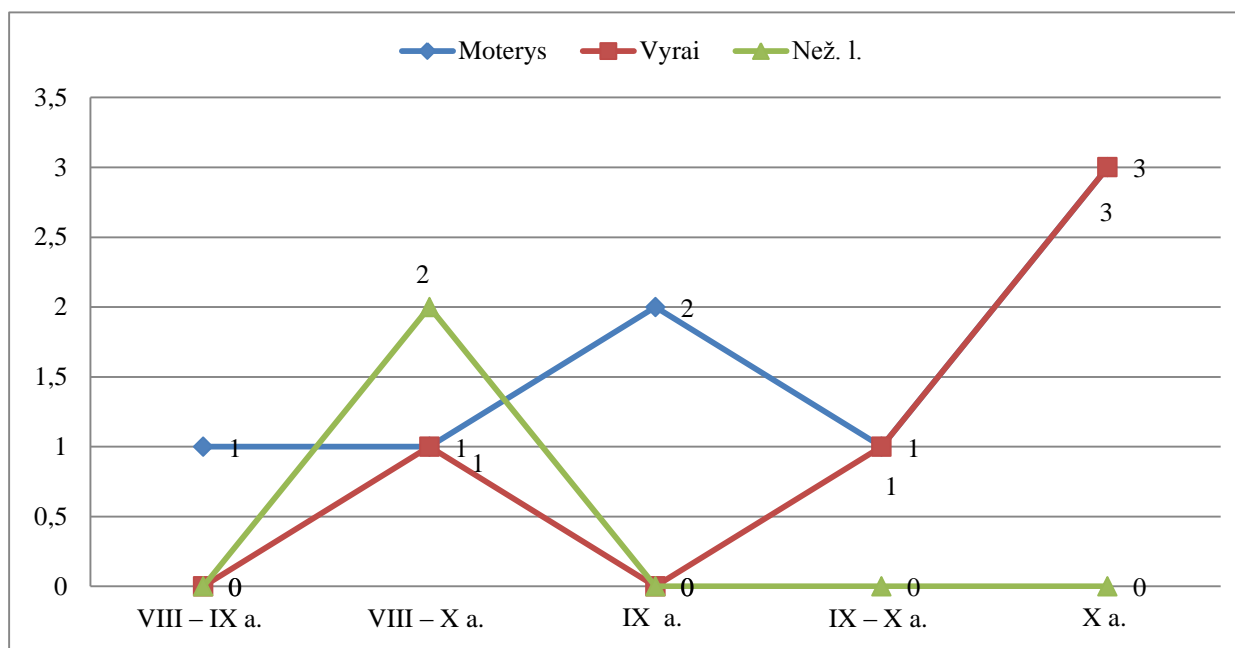
3.1. Papilės bendruomenė VIII – X a. (VII – XIII a.) ir jos kaita

Bendruomenės ir jų demografinių pokyčių tendencijos pristatomas geografiniu principu, t.y. pradėdama nuo šiaurinio pakraščio.

4 pav. Moterų, vyrų ir nenustatytos lyties skaičius Papilės bendruomenėje

Papilės kapinynas yra smarkiai apardytas, tačiau jame yra palaidota 15 individų, kurie datuoti iki X a. Bendruomenė išsiskiria palaidotų moterų skaičiumi, nes kitose bendruomenėse galėjo daugiau būti vyrų. Tačiau mažai tikėtina, kad nebuvo palaidota vaikų. Viena pagrindinių moters funkcijų buvo vaikų gimdymas.¹⁸⁵ Pagal duomenis matyti, kad moterų galėjo būti nemažai.

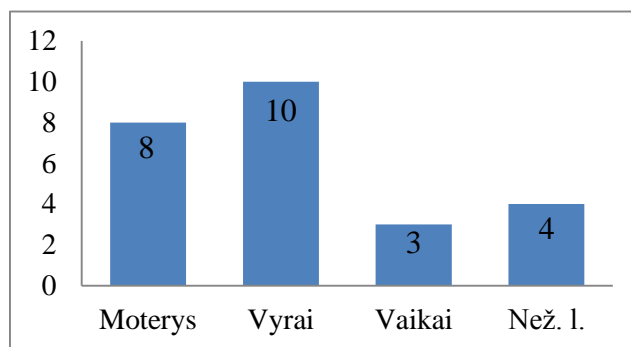

5 pav. Papilės bendruomenės kaita VIII – X a. pagal lytį

¹⁸⁵ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 64 – 66.

Papilės bendruomenė galėjo būti didesnė nei dabar (rasta tik 16 palaidojimų). Iš didžiulio Papilės kapinyno, užėmusio 3 ha plotą, ištirta tik nedidelė dalis (180 m²).¹⁸⁶ Įkapių rasta ne daug. Darbo įrankių, ginklų ir papuošalų formos mažai keitėsi ir buvo naudojamos kelis šimtmečius. Tiksliai nustatyti palaidotų individų laikotarpį yra sudėtinga užduotis. Iki šiol dėl Papilės kapinyno chronologijos nėra vienos bendros nuomonės. Jis gali būti datuojamas nuo VII iki XIII a. Remiantis 1955 m. archeologinių kasinėjimų duomenimis, dauguma bendruomenės, įsikūrusios prie Ventos upės kranto, narių galėjo būti galėjo būti VIII – X a. Pakankamai tiksliai išryškėja, kad bendruomenėje per visą laikotarpį daugiau buvo moterų. Tai įrodytų, kad ginklų buvo palyginti nedaug. Be to beveik visi darbo įrankiai rasti moterų kapuose, ir daug įvairesni.¹⁸⁷ Nors palaidojimų nedaug, tačiau galima matyti tendenciją, kad bendruomenė didėjo. Ji galėjo suklestėti IX a., labiausiai tikėtina, jog didžiausia buvo X a. (žr. 4 lent.).

3.2. Pavirvytės (Gudų) bendruomenė (X – XII a. ir XIV – XVI a.)

6 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Pavirvytės (Gudų) kapinyno bendruomenėje

Iš 183 palaidojimų 25 buvo X a., kiti palaidojimai XI – XVII a. Vyrų galėjo būti daugiau. Yra manoma, kad pirmykštėse visuomenėse viršenybė teikiama ne gimdančiajai lyčiai, o žudančiajai (vyrams).¹⁸⁸ Šiuo atveju rezultatai keistųsi, kadangi keturių palaidotų individų lytis nenustatyta. Moterų galėjo būti daugiau nei vyrų bei priešingai vyrų galėjo būti dar daugiau. Taip pat tikėtinas ir apylygis moterų ir vyrų skaičius bendruomenėje. Iš 25 individų rasti tik 3 vaikai (2 mergaitės ir berniukas). Moterys galėjo pagimdyti iki 9 vaikų, nors įprastai visose visuomenėse jų turi mažiau.¹⁸⁹ Moterų palaidojimų rasta beveik tris kartus daugiau nei vaikų. Vaikų skaičius galėjo būti didesnis.

¹⁸⁶ Salatkienė B., Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai., *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 81.

¹⁸⁷ *Ten pat*, p. 81.

¹⁸⁸ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 100.

¹⁸⁹ *Ten pat*, p. 63.

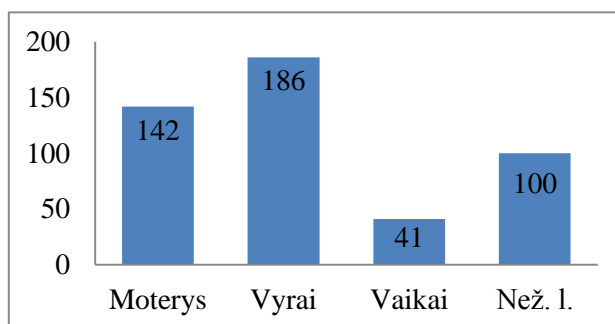

5 lent. Moterų amžius Pavirvytės (Gudų) bendruomenėje

Amžius	Moterų skaičius
30 – 35 m.	1
50 m.	2

Amžių nustatyti yra sunkiausia dėl kaulų trūkumo arba jų prastos būklės. Pirmykštėse bendruomenėse 30 – 40 m. amžius buvo gyvybės ir mirties slenkstis tiek vyrams, tiek moterims. Moterims gal net lengviau peržengiamas, nes jas nualindavo dažni gimdymai (nuo 15 iki 45 m. amžiaus)¹⁹⁰ ir labai sunkus maisto paieškų darbas. Nors osteologinės medžiagos nedaug, tačiau nustatyta, kad viena moteris buvo 30 – 35 m., dvi – 50 metų amžiaus. Tam tikri reiškiniai, kurie būdingi ikiindustrinėms bendruomenėms, tiesiog galėjo čia nepasireikšti. Pagyvenusių individų randama rečiau bei ilgesnė vyrų gyvenimo trukmė nei moterų.¹⁹¹ Pagal archeologinius duomenis viena iš daugelio galimybių galėtų būti, kad bendruomenė buvo turtinga: derlingos žemės, Virvytės – Ventos santaka patogi pirklių laivams užsukti. Geresnės ekonominės sąlygos, galbūt geresnė moterų padėtis visuomenėje lėmė, kad moterų gyvenimo trukmė galėjo pailgėti. Kadangi apie amžių mirties metu duomenų nedaug (tik trijų individų amžius nustatytas), todėl šie skaičiai neleidžia daryti rimtesnių prielaidų.

Pagal pasirinktą chronologijos laikotarpį apie šioje bendruomenėje buvusius demografinius pokyčius darbe nekalbama. Remiantis duomenis, ši bendruomenė Virvytės pakrantėje įsikūrė ne anksčiau kaip X a., ir didėjo iki XIV a. (žr. 6 lent., p. 64 – 65).

3.3. Jauneikių bendruomenė V – XI a. ir jos kaita**7 pav.** Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Jauneikių bendruomenėje

Jauneikių kapinyne rasti keli dvigubi kapai. Iš 467 kapų turima 469 palaidojimai (1 ir 1a; 100 ir 100a). Dvigubi palaidojimai yra reti Žiemgaloje, tai galėjo būti kartu mirę ar žuvę giminaičiai.¹⁹²

¹⁹⁰ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 63.

¹⁹¹ Kurila L., *Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija*, Istorija, 2007, p. 30.

¹⁹² Vaškevičiūtė I., *Žiemgališka Gruzdžių žemė, Gruzdziai*, I dalis: Monografijos „Lietuvos valsčiai“ Kn. 17, Vilnius, 2009, p. 85–90.

Turimais duomenimis matyti, kad daugiausia palaidojimų buvo vyrų. Viena iš galimybių, kad šios bendruomenės svarbiausiais pragyvenimo šaltiniais galėjo būti medžioklė ar (ir) kariniai susidūrimai. Tai įrodytų rastų ginklų kiekis (ginklai sudaro 23 % visų įkapių).¹⁹³ Vyrų lavinimas būti medžiotojais kartu galėjo būti lavinimas būti kariais.¹⁹⁴ Net 102 palaidotų individų lytis nenustatyta, todėl moterų ir vyrų skaičius galėtų žymiai daugiau ar mažiau pasikeisti. Galėjo vyrų būti dar daugiau arba priešingai moterų daugiau. Neatmetama galimybė, kad galėjo būti ir apylygis moterų ir vyrų skaičius. Nors rasta 47 vaikai, bet tokio dydžio bendruomenei šis skaičius galėtų būti didesnis. Beveik du kartus daugiau buvo mergaičių nei berniukų. Mažesnę vyriškos lyties vaikų skaičių galėjo įtakoti, kad jie buvo labiau laukiami ir prižiūrimi nei mergaitės ir todėl jie turėjo daugiau galimybių suaugti.¹⁹⁵ Tai įrodytų ir didesnis vyrų skaičius nei moterų. Bet daugiau nei pusės vaikų lytis nenustatyta. Preliminariai mergaičių ir berniukų santykis galėtų pasikeisti.

7 lent. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties amžius Jauneikių bendruomenėje

Amžius	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.
0 – 12 m.			5	
12 – 20 m.	1	2	14	
20 – 40 m.	23	8		1
> 40 m.	1	7		1

Remiantis osteologiniais ir archeologiniais duomenimis, nustatyta 61 individo amžius. Pastebima, kad daugiausia vyrai išgyvendavo iki 40 metų ir daugiau. Moterims grėsė mirtis gimdymo metu, todėl jų mirtingumas iki 30 – 40 m. itin didelis.¹⁹⁶ Iš pateiktų duomenų matyti, kad vaikų ir paauglių amžiaus grupės įvairios. Daugiausia vaikų (2 berniukai ir kitų 2 vaikų lytis nenustatyta) rasta iki 7 – 8 m. Kūdikių ir vaikų iki 5 m. mirtingumas galėjo siekti apie 30 – 40 proc. dėl aktyvaus ar pasyvaus infanticido, specifinių ligų.¹⁹⁷ Nors paauglystė laikoma saugiausia žmogaus gyvenimo stadija, nes nebegresia vaikams būdingi pavojai, taip pat galėjo dirbti suaugusiojo darbus, todėl įgyja socialinio asmens statusą.¹⁹⁸ Tačiau Jauneikių bendruomenėje paauglių rasta žymiai daugiau nei vaikų iki 12 m. Tai galėjo turėti įtakos, kad paaugliai susidurdavo su suaugusiesiems gresiančiais pavojais: moterims grėsė mirtis gimdymo metu, vyrams – mirtis medžioklėje ar kare.¹⁹⁹ Identifikuotos 7 merginos ir 4 vaikinai, preliminariai merginoms galėjo būti

¹⁹³ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 48.

¹⁹⁴ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 100.

¹⁹⁵ *Ten pat*, p. 65.

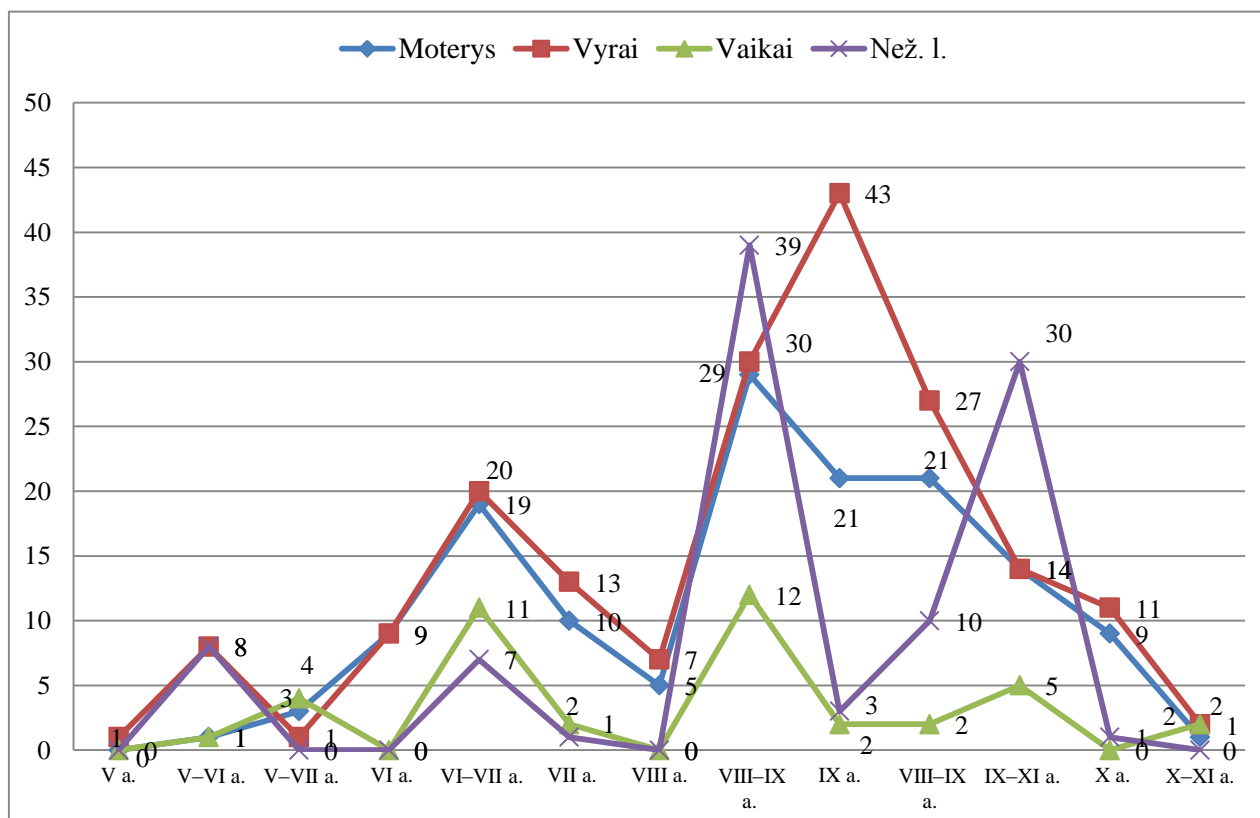
¹⁹⁶ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 100, p. 63. Kurila L., Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija, *Istorija*, 2007, p. 8.

¹⁹⁷ Kurila L., Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija, *Istorija*, 2007, p. 6.

¹⁹⁸ *Ten pat*, p. 7 – 8.

¹⁹⁹ Walker P. L., A bioarchaeological perspective on the history of violence, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 30, Kalifornija, 2001, p. 576 – 580.

didesnė mirties grėsmė. Tačiau skaičiai per maži rimtesnėms prielaidoms. Daugiau nei pusė palaidotų asmenų priklauso jauniems 20 – 40 m. suaugusiems individams Iš 32 osteologiniais ir archeologiniais duomenimis nustatytų asmenų iki 30 m. buvo 21 moteris (19 moterų amžius nustatytas remiantis apgalviais, kuriais puošėsi jaunos merginos ar moterys iki 30 m.²⁰⁰) ir 6 vyrai, o iki 40 m. galėjo būti 2 moterys ir 1 vyras. Tiek moterims, tiek vyrams, sulaukus 20 m. amžiaus, galėjo būti sunku išgyventi iki 40 m. Pagyvenusių asmenų skaičius jau gerokai mažesnis (9 suaugusieji). Daugiau galėjo būti pagyvenusių vyrų (7) nei moterų (1).

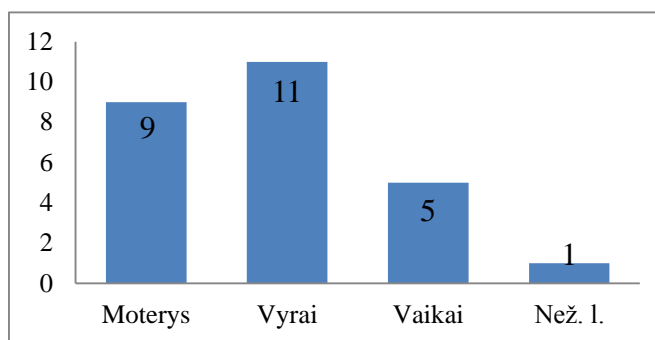
8 pav. Jauneikių bendruomenės kaita V – XI a. pagal lytį

Jauneikių bendruomenė galėjo būti prie didesnių bendruomenių Šiaurės Lietuvos regione (469 palaidojimai), o galbūt ir pati didžiausia. Bendruomenė įsikūrusi Sidabros kairiajame krante, pragyveno šioje vietoje nuo V iki XI a. (apie 600 metų). V – VII a. galėjo būti 129 individai, VIII – XI a. – 340. Radinių rasta nedaug, todėl nepavyko tiksliau nustatyti laikotarpių ir lyties palaidojimams. Bet tam tikros tendencijos pastebimos. Bendruomenė galėjo būti didžiausia VII – IX a. V – VII a. Jauneikių moterys ir vyrai galėjo sulaukti 30 – 40 m. (17 moterų ir 1 vyras). Nors pasitaiko atvejų, kai asmenys buvo 40 ar daugiau metų (1 moteris ir 2 vyrai). Vaikų – paauglių (12 – 20 m. amžiaus) mirtingumas galėjo būti gana didelis (2 merginos, vaikinai ir 4 paauglių amžius

²⁰⁰ Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (3. Galvos ir kaklo papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1 (98), Vilnius, 1987, p. 22.

nenustatytas). Mažesnių vaikų amžius galėjo būti iki 6 – 8 m. (2 vaikai). Pastebima, kad VIII – IX a. situacija dėl mirtingumo panaši kaip ir V – VII a. Sparčiau kinta tik vaikų – paauglių skaičius: 2 vaikai (berniukas ir vieno vaiko lytis nenustatyta) ir 7 paaugliai (3 mergaitės – paauglės ir 2 berniukai – paaugliai, 2 paauglių lytis nenustatyta). Pagal tiksliai nustatytus palaidojimus, X a. individų buvo tris kartus mažiau nei IX a. Galima daryti prielaidą, kad bendruomenė pradėjo mažėti. IX – XI a. datuojami 123 individai, todėl tikėtina, kad X a. bendruomenė galėjo būti dar mažesnė nei IX a., bet galėjo būti apylygis skaičius. Galima pakankamai tiksliai pasakyti, kad per visą laikotarpį vyrų skaičius bendruomenėje galėjo būti didesnis. Pastebimas vaikų moteriškos ir vyriškos lyties proporcijų netolygumas. Iki VII a. berniukų buvo daugiau nei mergaičių, nuo VIII – IX a. mergaičių buvo daugiau nei berniukų. Jau IX – XI a. rastos tik mergaitės. Tiksliau pavyko nustatyti VIII, IX ir X a. moterų ir vyrų amžiaus santykį. Moterų amžius nepastovus: VIII a. galėjo išgyventi iki 30 m. (2 moterys), IX a. – iki 40 m. (1 moteris), X a. vėl iki 30 m. (3 moterys). Vyrų amžius pakankamai pastovus: VIII a. galėjo sulaukti daugiau nei 40 m. (1 vyras), IX – X a. šis skaičius padidėjo (6 vyrai), tačiau neatmetama galimybė, kad vyrai taip pat galėjo mirti būdami jauni (2 vyrai) (žr. 8 lent., p. 65 – 74).

3.4. Stungių bendruomenė VIII – X a. ir jos kaita

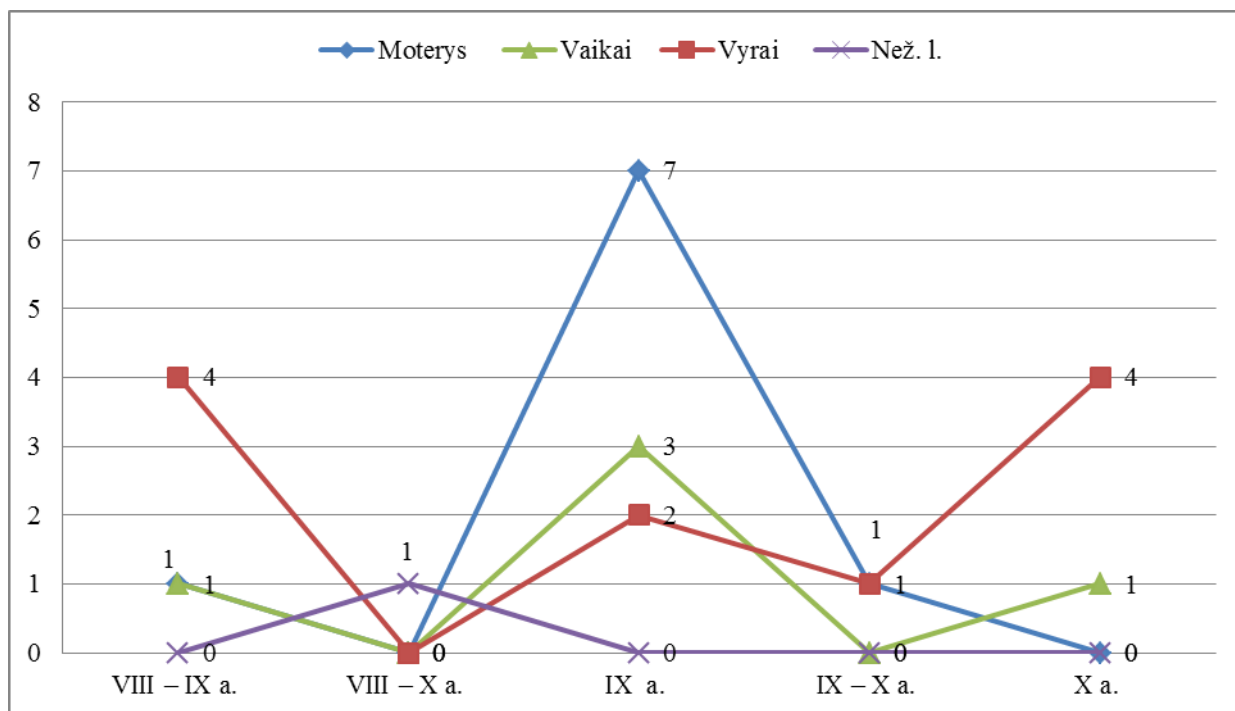

9 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Stungių bendruomenėje

Stungių kapinynas beveik visiškai suardytas, išlikęs tik vakarinis jo pakraštys. Iš 26 palaidojimų suaugusių vyrų buvo daugiau. Tačiau skaičiai per maži rimtesnėms prielaidoms. Iš apžvelgtų bendruomenių, beveik visose (išskyrus Papilės) vyrų skaičius galėjo būti didesnis nei moterų. Ikiindustinėse bendruomenėse vyrai galėjo būti labiau vertinami nei moterys. Jie galėjo dirbti sunkius darbus, medžioti ir kariauti.²⁰¹ Vienam palaidojimui nepavyko nustatyti lyties. Tačiau jis nepakeistų rezultatų. Vaikų skaičius yra tikėtinas bendruomenėje, ir kad mergaičių daugiau nei berniukų. Manoma, kad mergaitėms suaugti galėjo būti mažesnė tikimybė nei berniukams. Tai

²⁰¹ Walker P. L., A bioarchaeological perspective on the history of violence, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 30, Kalifornija, 2001, p. 576 – 580.

galėjo turėti įtakos, kad berniukai buvo vertinami šiek tiek labiau nei mergaitės ir buvo labiau prižiūrimi ir maitinami, taip pat jie rečiau tapdavo infanticido aukomis.²⁰²

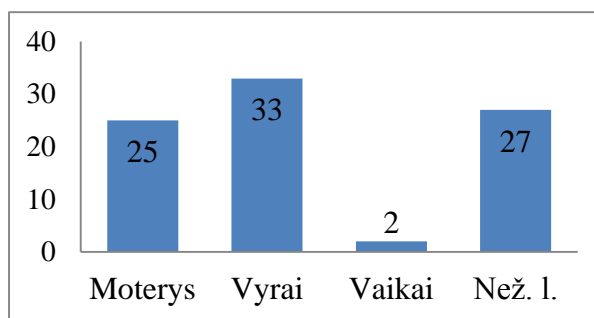
9 pav. Stungių bendruomenės kaita VIII – X a. pagal lytį

Stungių bendruomenė galėjo būti kelis kartus didesnė nei rasti 26 individai. Kapinynas galėjo užimti 1,5 ha plotą, o išlikęs ir ištyrinėtas 400 kv. m. plotas. Stungių bendruomenė gyveno netoliese Švėtės upės bei pačiame Žiemgalos centre, tad nejutė gretimų genčių kultūrinės įtakos. Nors pagal duomenis negalima pasakyti apie VIII a. bendruomenę, tačiau aiškiai matyti, kad ji klestėjo ir buvo didžiausia IX a. (tikėtina: 7 moterys, 2 vyrai, 3 vaikai (2 mergaitės ir berniukas)). Tačiau preliminariai nustatyta, kad VIII – IX a. galėjo būti 1 moteris, 4 vyrai ir 1 berniukas. Galima daryti prielaidą, kad IX a. vyrų galėjo būti mažiau nei moterų. Tačiau X a. daugiau buvo vyrų. Tikėtina, kad bendruomenės nariai galėjo būti pakankamai jauni. Tik vienam vyrui pavyko nustatyti amžių (25 – 30 m.). Viena iš galimybių, kad ir kitų vyrų ir moterų amžius galėjo būti panašus (20 – 40 m.). Tai galėjo turėti įtakos įvairios ligos, gimdymai ir smurtinė mirtis.²⁰³ Stungių bendruomenėje mergaičių galėjo būti daugiau, pvz.: dvi mergaitės galėjo būti IX a., viena – X a.. Berniukų rasta mažiau, vienas galėjo būti VIII – IX a., kitas – IX a. (žr. 9 lent.).

²⁰² Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 153. Scott E. Killing the female? Archeological narratives of infanticide, *Gender and the archaeology of death*, sud. B. Arnold, N. L. Wicker, Kalifornija, 2001, p. 5 – 6.

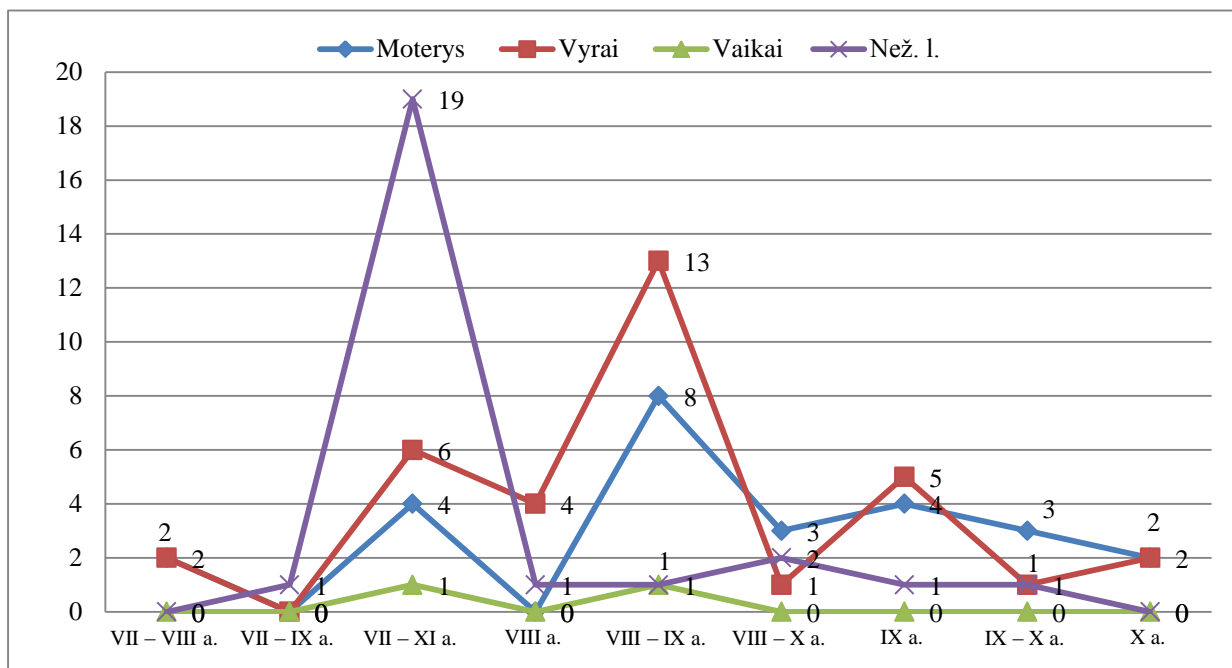
²⁰³ Kurila L., *Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija*, *Istorija*, Vilnius, 2007, p. 6.

3.5. Linksmučių bendruomenė VII – XI a. ir jos kaita

10 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Linksmučių bendruomenėje

Linksmučių kapinyne rasta vienas dvigubas palaidojimas. Iš 90 kapų yra 91 palaidojimas (55a ir 55b), kurie datuojami VII – XI a. Pakankamai tiksliau nustatyti 57 palaidojimai, t.y. iki X a. Kitų palaidojimų (30) laikotarpiai gana platūs (VII – XI a. tikėtinas skaičius – 30, XI a. – 4). Iš 87 individų vyrų galėjo būti daugiau, tačiau duomenys galėtų būti kitokie, jei būtų išsiaiškinta 27 palaidotų individų lytis. Vaikų skaičius per mažas tokiai bendruomenei, nes moterų skaičius pakankamai didelis (25). Identifikuota tik viena mergaitė.

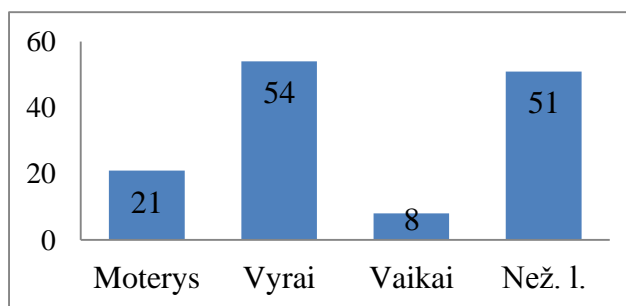

11 pav. Linksmučių bendruomenės kaita VII – XI a. pagal lytį

Linksmučių bendruomenė, įsikūrusi Kruojos kairiajame krante, pragyveno čia beveik 500 metų. Bendruomenė galėjo būti didesnė, nes kapinynas apardytas. Dauguma kapų buvo daugiau ar mažiau apardyti, pasitaikė ir visai suardytų kapų (išlikę tik kaukolės, rankų ar kojų kaulų fragmentai). Įkapių rasta nedaug, tai apsunkina palaidojimų laikotarpio nustatymą. Pagal duomenis negalima tiksliai nustatyti, kokia buvo bendruomenės sudėtis ir kaip ji kito. Tikėtina, kad VIII – IX

a. vyrų galėjo būti daugiau nei moterų. Viena mergaitė buvo VIII – IX a., kito vaiko lytis ir amžius tiksliai nenustatyti (VII – XI a.). Remiantis tiksliau nustatytais palaidojimais, galima pastebėti, kad bendruomenė buvo didžiausia VIII ir IX a. Kadangi X a. tiksliai datuotų individų buvo 3 vyrai, todėl bendruomenė galėjo sumažėti nuo X a. Yra nemažai palaidojimų, kurių lytis nenustatyta ir 7laikotarpis gana platus, todėl duomenys galėtų būti kitokie (žr. 10 lent., p. 75 – 77).

3.6. Šukionių bendruomenė VIII – XI a. ir jos kaita

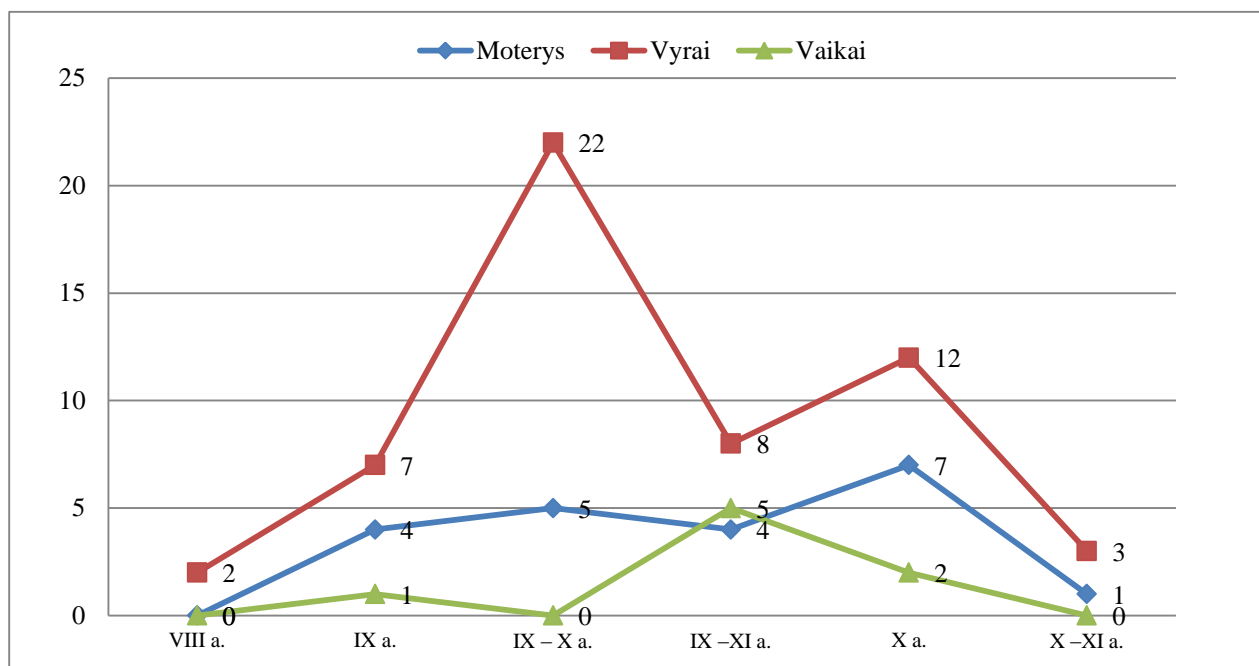

12 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Šukionių bendruomenėje

Kapinynas buvo apadytas, dauguma kapų buvo daugiau ar mažiau apardyti, pasitaikė ir visai suardytų kapų (išlikę tik kaukolės, rankų ar kojų kaulų fragmentai). Iš 134 palaidojimų, kurie datuojami VIII – XI a., moterų palaidojimų (21) rasta du kartus mažiau negu vyrų (54). Moters vieta visuomenėje visuomet buvo ta, kurią jai suteikdavo vyras. Nėštumas ir gimdymai galėjo trukdyti moteriai aktyviai dalyvauti didinant bendruomenės materialinius išteklius. Tai galėtų įtakoti prastesnę moters padėtį visuomenėje.²⁰⁴ Šią galimybę įrodo, kad Šukionių kapinyne rasti ginklai sudaro apie 23 proc. visų radinių.²⁰⁵ Todėl medžioklė arba (ir) karas galėjo užimti svarbią vietą bendruomenėje. Vaikų skaičius galėtų būti didesnis, nes moterų rasta nemažai. Neatmetama galimybė, kad moterų skaičius galėjo būti dar labiau didesnis, nes 51 palaidoto suaugusio lytis nenustatyta. Todėl jei moterų būtų žymiai daugiau, tuomet vaikų skaičius būtų per mažas tokio dydžio bendruomenei. Iš 8 vaikų buvo 2 mergaitės ir 2 berniukai. Tačiau ir 4 vaikų lytis nenustatyta, todėl duomenys galėtų pasikeisti.

²⁰⁴ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 100.

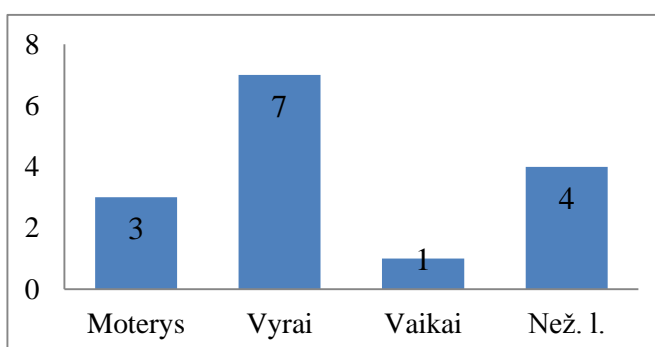
²⁰⁵ Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 48.

13 pav. Šukionių bendruomenės kaita VIII – XI a. pagal lytį

Šukionių bendruomenė įsikūrė prie Vėzgės upelio ne anksčiau kaip VIII a. Gyventa gana ilgą laiką nuo VIII iki XI amžiaus. VIII a. palaidojimų rasta tik 2 (abu vyrai), tačiau kapinynas buvo apardytas. Ir skaičius galėtų būti didesnis (taip pat rasta ir atsitiktinių VII a. radinių).²⁰⁶ Pagal duomenis matyti, kad bendruomenė didėjo nuo IX a. iki X a. Šio laikotarpio bendruomenės galėjo būti panašios. Viena iš daugelio galimybių galėtų būti, kad šioje bendruomenėje vyrai galėjo dominuoti. Tačiau dėl 51 nenustatytos lyties individo vyrų ir moterų santykis gali pasikeisti. Vaikų skaičius tokiai bendruomenei per mažas. Tiksliau nustatyta, kad mergaitė ir berniukas galėjo būti IX a., kita mergaitė – X a., o berniukas – IX – XI a. (žr. 11 lent., p. 77 – 80).

3.7. Jakštaičių – Meškių bendruomenė V – VI a. ir XI – XIV a. ir jos kaita

14 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Jakštaičių – Meškių bendruomenėje

²⁰⁶ Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 139.

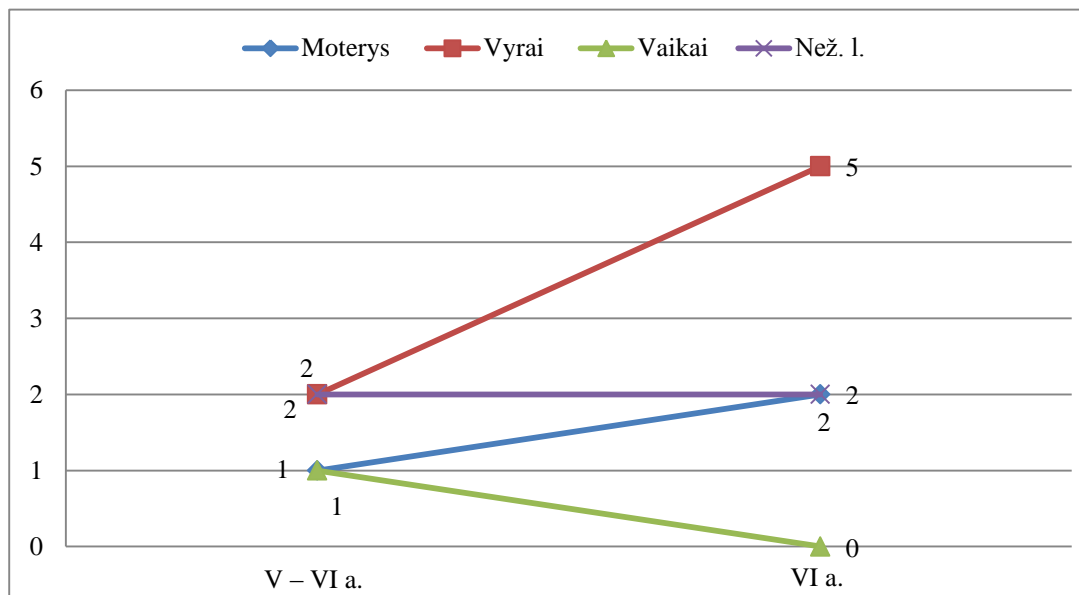

Jakštaičių – Meškių senkapyje rasta 116 palaidojimų, kurie datuojami V – VI a. ir XI – IV a. Nors palaidojimų rasta nemažai, tačiau tik 15 galėjo būti V – VI a. Šioje bendruomenėje vyrų galėjo būti dvigubai daugiau nei moterų. Dėl keturių nenustatytos lyties individų duomenys galėtų pasikeisti. Galėjo būti kelios galimybės: vyrų dar daugiau nei moterų arba apylygis moterų ir vyrų skaičius bendruomenėje. Mažai tikėtina, kad buvo tik vienas vaikas. Tai liudytų, kad moterų galėjo būti mažiausiai trys.

12 lent. Vyrų amžius Jakštaičių – Meškių bendruomenėje

Amžius	Vyrų skaičius
18– 25 m.	1
25 – 30 m.	1
35 – 40 m.	2

Jakštaičių – Meškių kapinyno osteologinės medžiagos nedaug, todėl iš 36 individų tik keturių vyrų amžius nustatytas. Remiantis duomenis matyti, kad vyrai buvo pakankami jauni. Šių vyrų mirtis galėjo būti daugiau smurtinė medžioklės ar karo metu.²⁰⁷ Neatmetama galimybė, kad ir kitų vyrų taip pat ir moterų amžius galėjo būti panašus.

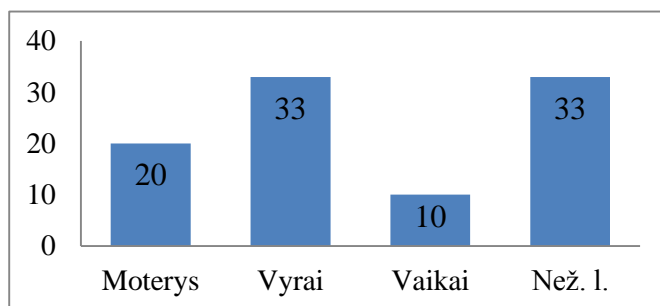
15 pav. Jakštaičių – Meškių bendruomenės kaita V – VI a. pagal lytį

Jakštaičių – Meškių bendruomenė įsikūrė Dubysos kairiajame krante ne anksčiau kaip V a. Pagal duomenis negalima tiksliau apibūdinti V a. bendruomenę, tačiau VI a. vyrų galėjo būti daugiau. Bendruomenėje galėjo būti įvairaus amžiaus žmonės. Nors tiksliai žinoma, kad vyrai buvo

²⁰⁷ Walker P. L., A bioarchaeological perspective on the history of violence, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 30, Kalifornija, 2001, p. 576 – 580.

pakankamai jauni (18 – 40 m. amžiaus). Tačiau ir moterų amžius galėjo būti panašus. Ne visų palaidojimų duomenys tikslūs. Net 6 palaidojimai galėjo būti V – VI a. Dėl šių priežasčių demografinių pokyčių tendencijos nelabai aiškiai išryškėja. Bet galėjo bendruomenė būti didesnė VI a. (tiksliai datuoti – 9 palaidojimai). Nors mirties riba laikoma apie 30 – 40 m., šioje bendruomenėje, bent jau vyrai, galėjo sulaukti 40 metų. Nors bendruomenė nėra didelė, bet vaikų skaičius galėjo būti joje didesnis. Vaiko lytis nenustatyta ir galėjo būti V – VI a. (žr. 13 lent.).

3.8. Lieporių bendruomenė V – VIII a. ir jos kaita

16 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Lieporių bendruomenėje

Lieporių kapinynas buvo paliktas žemaičių genties. Iš 95 kapų turima 96 palaidojimai (69 ir 69a). Grupiniai palaidojimai pasitaikydavo ne tik Žiemgaloje, bet ir Žemaitijoje.²⁰⁸ Turimais duomenimis matyti, kad daugiausia palaidojimų buvo vyrų. Viena iš galimybių gali būti, kad šios bendruomenės svarbiais pragyvenimo šaltiniais galėjo būti medžioklė ar (ir) kariniai susidūrimai.²⁰⁹ Dėl 33 individų nenustatytos lyties moterų ir vyrų santykis galėtų pasikeisti. Galėjo vyrų būti dar daugiau arba priešingai moterų daugiau. Tikėtinas ir apylygis moterų ir vyrų santykis. Pakankamai mažas vaikų skaičius, nes moterų galėjo būti mažiausiai 20. Nors moterys ir vengdavo turėti daug vaikų, tačiau jų pagrindine pareiga – vaikų gimdymas.²¹⁰ Nors daugiau berniukų (5) nei mergaičių (4), dviejų vaikų lytis nenustatyta, todėl galėtų pasikeisti santykis tarp mergaičių ir berniukų.

14 lent. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties amžius Lieporių bendruomenėje

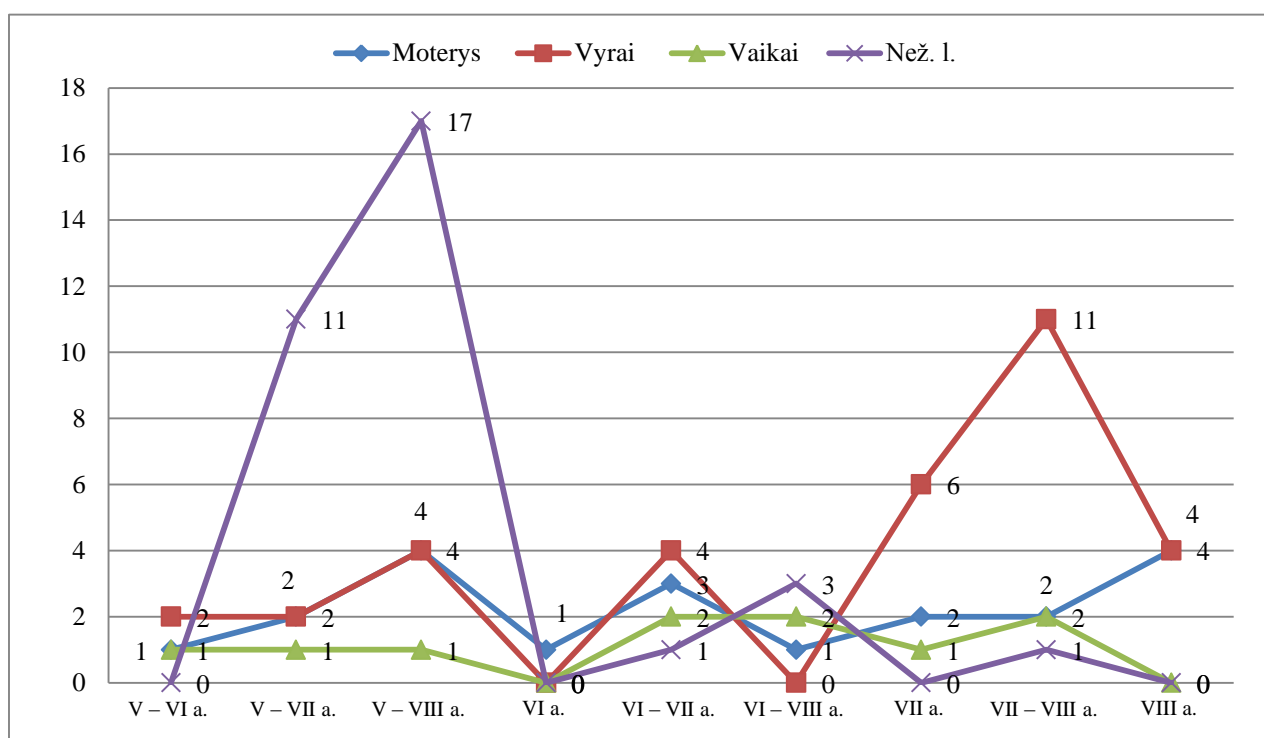
	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.
0 – 10 m.			6	
10 – 30 m.	3	2	2	2
Iki 20 m.	1			1
20 – 40 m.	3	8		2
> 40 m.	1	6		1

²⁰⁸ Vaškevičiūtė I., Grupiniai kapai Žiemgaloje, *Žiemgala*, Kaunas, 2010, nr. 2, p. 10.

²⁰⁹ Salatkienė B., Žemaičių karių kapai V – VIII a. po Kr. Lieporių kapinyne, *Mūsų kraštas* 2(3), Vilnius, 1993, p. 21 – 29.

²¹⁰ Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998, p. 65.

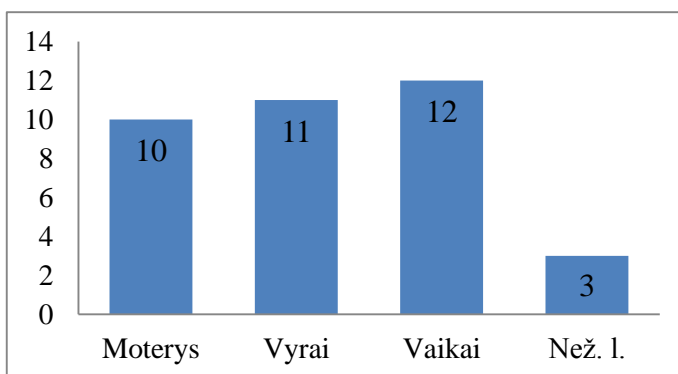
Iš 96 palaidojimų osteologiškai nustatyta 38 individų amžius. Dauguma palaidojimų galėjo būti jauni vyrai ir moterys. Vyresnių nei 40 m. buvo tik 8 palaidojimai (vyrų beveik šešis kartus daugiau nei moterų). Vaikų ir paauglių galėjo būti nemažai. Šeši vaikai iki 10 m. (3 mergaitės, 3 berniukai), dvylika buvo 10 – 30 m. (6 moterys, 5 vyrai ir 3 individų lytis nenustatyta), šeši buvo 30 – 40 m. (2 moterys, 2 vyrai, 2 lytis nenustatyta). Matome, kad daugiausia vyrai išgyvendavo iki 40 metų ir daugiau. Moterims grėsė mirtis gimdymo metu, todėl jų mirtingumas iki 30 m. pats didžiausias. Galima spėti, kad dauguma jaunų vyrų žuvo medžioklėje arba mūšiuose, o jaunos moterys mirė gimydamos.

15 pav. Lieporių bendruomenės kaita V – VIII a. pagal lytį

Bendruomenė įsikūrusi ant kalvelės tarp Vijolės ir Šventupio upelių pragyveno šioje vietoje nuo V iki VIII a. Pagal duomenis matyti, kad bendruomenė galėjo didėti nuo VI a. iki VIII a. Vyrų galėjo būti daugiau nei moterų, tačiau nemažai palaidojimų (33) nenustatytos lyties, todėl iš esmės tai galėtų pakeisti moterų ir vyrų sudėtį bendruomenėje. Manoma, kad vyrai sulaukdavo 20 – 40 m. ir daugiau, bet moterys galėjo būti jaunesnės. Mergaičių pastebima daugiau nei berniukų iki VII a., vėliau šis santykis pakinta (daugiau berniukų). Dauguma mergaičių galėjo būti 12 – 17 m. Pastebima, kad mergaičių ir berniukų iki 10 m. galėjo būti VI – VIII a. Turimais duomenimis matyti, kad bendruomenė beveik visą laikotarpį buvo jauna (iki 20 m. ir 20 – 40 m.). Bendruomenėje buvo ir vyresnio amžiaus žmonių (VII – VIII a. keturi vyrai galėjo turėti daugiau nei 40 m.) (žr. 15 lent., p. 80 – 82).

3.9. Sauginių bendruomenė V – VI a. ir jos kaita

16 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Sauginių bendruomenėje

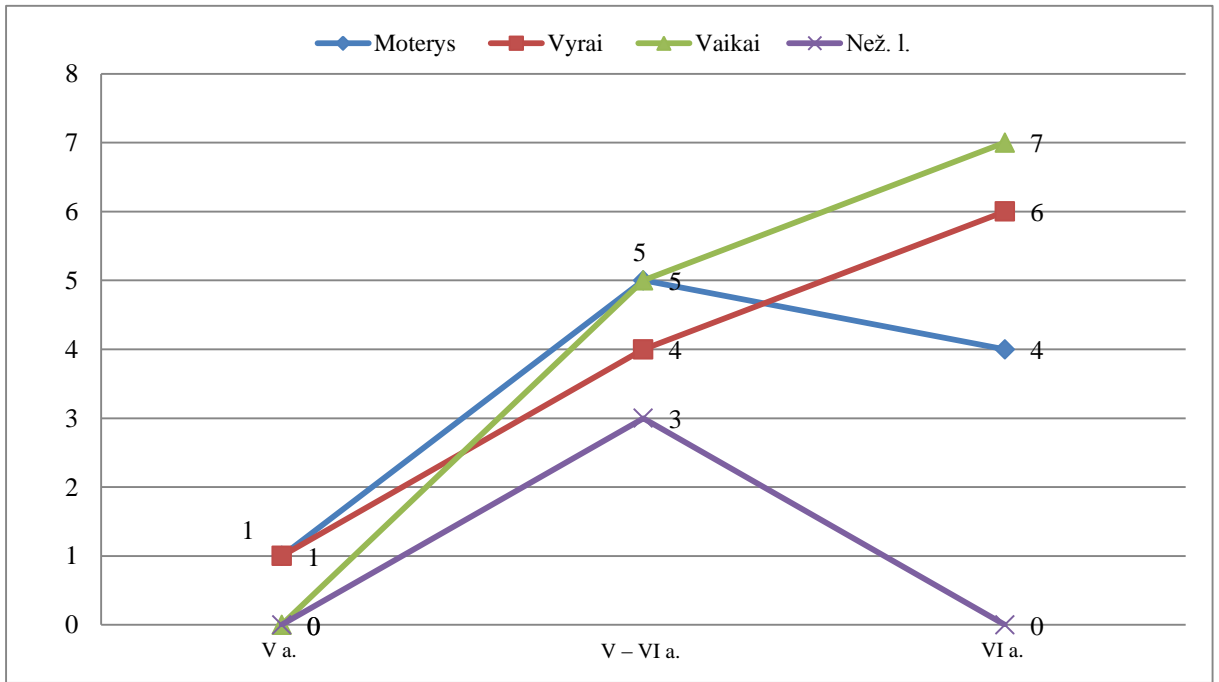
Sauginių kapinynas buvo paliktas žemaičių genties. Nors kapinynas datuojamas V – VI a., tačiau pagal atsitiktinius radinius galėjo ši bendruomenė įsikurti jau nuo III a. ir gyventi iki VIII a. Kapinynas buvo daugiau ar mažiau apardytas. Absoliuti dauguma radinių priklauso V – VI a.²¹¹ Iš 36 palaidojimų vyrų galėjo būti daugiau, tačiau skaičiai per maži drąsesniems teiginiams. Nors vaikų daugiau nei moterų ar vyrų, tačiau trijų suaugusiųjų lytis nenustatyta, todėl rezultatai galėtų pasikeisti. Bet iš turimų duomenų matyti, kad vaikų šioje bendruomenėje buvo daug, ir tris kartus daugiau galėjo būti mergaičių.

16 lent. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties amžius Sauginių bendruomenėje

	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.
Iki 8 m.			6	
13 – 18 m.			6	
25 – 30 m.		1		
30 – 40 m.	3			1
40 m.		3		

Iš 36 palaidojimų osteologiškai nustatyta 20 individų amžius. Nors kapai įkapių gausa ir įvairumu nepasižymi. Tačiau osteologinė medžiaga suteikė nemažai duomenų apie gyventojų amžių. Iš 12 vaikų palaidojimų pavyko nustatyti amžių visiems. Identifikuotas 4 mergaičių (iki 7 m.) ir 2 berniukų (7 – 8 m.) amžius. Tiek pat rasta ir paauglių: 3 mergaitės – paauglės (13 – 18 m.) ir 3 vaikų – paauglių, kurių lytis nenustatyta (13 – 17 m.). Dviejų moterų amžius 30 – 40 m., trijų vyrų – apie 40 m. ir tik vienas jaunas (25 – 30 m.). Pagal osteologinę medžiagą matyti, kad dauguma yra vaikai ir paaugliai, bet taip pat buvo ir suaugusių žmonių.

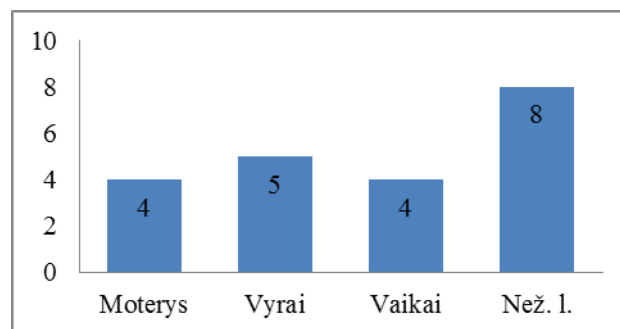
²¹¹ Merkevičius A., Sauginių (Šiaulių raj.) senkapio tyrinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 m.*, p. 60.

17 pav. Sauginių bendruomenės kaita V – VI a. pagal lytį

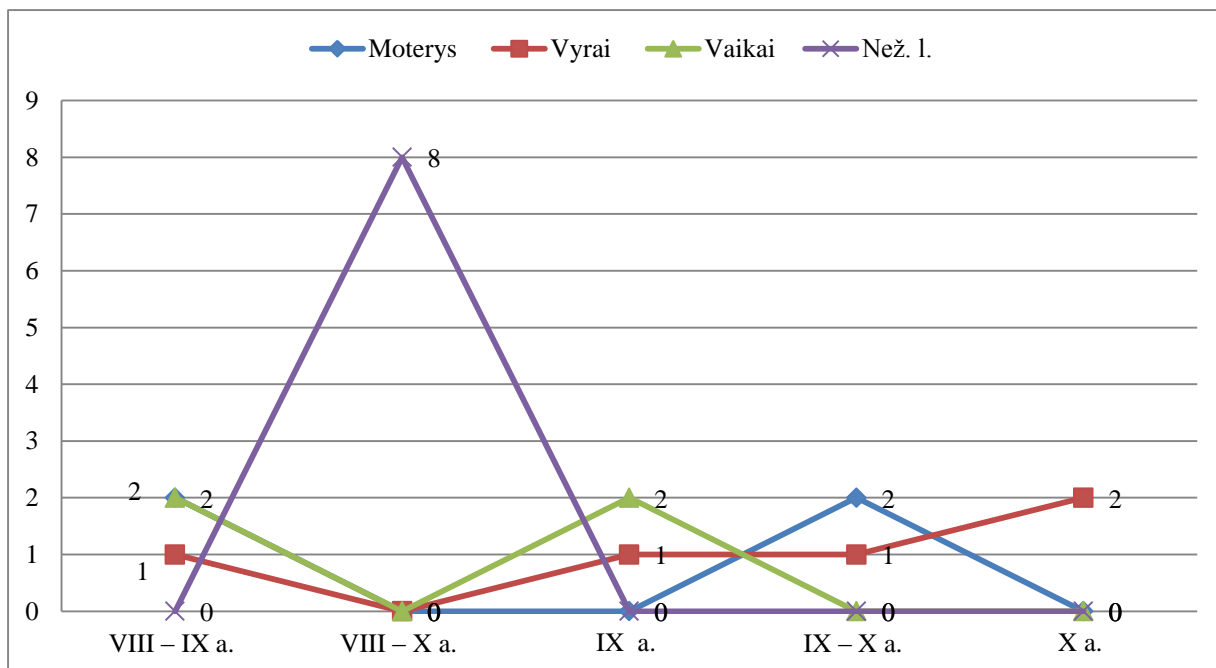
Sauginių bendruomenė įsikūrė Bytos upelio dešiniajame krante jau nuo III a., tačiau apie demografinius pokyčius joje galima išvelgti V – VI a. Remiantis duomenis galima teigti, kad bendruomenė galėjo padidėti VI a. Bendruomenėje galėjo būti suaugusiųjų, kurių amžius galėjo būti nuo 25 iki 40 m. Vaikų (iki 7 m.) ir paauglių amžius įvairus (iki 18 m.). Viena iš daugelio galimybių, kad V a. galėjo daugiau būti vyrų, o VI a. – moterų. Tačiau net 17 palaidojimų galėjo būti V – VI a., tikslesnio laikotarpio datuoti neleidžia įkapių nebuvimas arba rasti darbo įrankiai ir papuošalai naudoti tiek V, tiek VI a. Negalima tiksliai pasakyti, kad nebuvo V a. vaikų, nes galėjo net 5 vaikai būti V – VI a. (dviejų berniukų amžius – 7 – 8 m., paauglių 13 – 17 m.). Todėl vaikų santykis tarp V ir VI a. galėtų pakisti (žr. 17 lent., p. 82 – 83).

3.10. Valdomų bendruomenė VIII – X a. ir jos kaita

18 pav. Moterų, vyrų, vaikų ir nenustatytos lyties skaičius Valdomų bendruomenėje

Nors Valdomų kapinynas buvo nemažai apardytas, tačiau rasta 36 kapai. Iš šių palaidojimų 21 individas galėjo būti VIII – X a. Bendruomenėje vyrų galėjo būti daugiau, tačiau 8 individų lytis nenustatyta. Todėl moterų ir vyrų santykis bendruomenėje galėjo būti kitoks. Pakankamai tikėtinas vaikų skaičius (2 berniukai ir 2 vaikų lytis nenustatyta). Viena iš galimybių, kad tarp dviejų vaikų nenustatyta lytimi, galėjo būti ir mergaičių.

19 pav. Valdomų bendruomenės kaita VIII – X a. pagal lytį

Radinių rasta labai mažai, todėl tikslesnio palaidojimų laikotarpio nelabai galima nustatyti. Nors nelabai išvelgiami pokyčiai bendruomenėje VIII a. Tačiau VIII – IX a. bendruomenėje galėjo būti daugiau moterų (2) nei vyrų (1). Net 8 individų lytis nenustatyta, todėl jis galėtų pakeisti moterų ir vyrų santykį. Bet neatmetama galimybė, kad vyrai dominavo šioje bendruomenėje kaip ir daugelyje kitų žiemgalių ir žemaičių bendruomenėse. Nors vaikų skaičius tikėtinas tokio dydžio bendruomenei, bet vaikai galėjo būti tik VIII – IX a., todėl kyla abejonių, kad jų nebuvo X a. Tikėtina, kad bendruomenė buvo didžiausia IX a. (žr. 18 lent., p. 83 – 84).

4. DEMOGRAFINIŲ POKYČIŲ TENDENCIJOS ŠIAURĖS LIETUVOJE

4.1. Bendruomenių pokyčiai žiemgalių genties areale

19 lent. Palyginamoji žiemgalių demografinių pokyčių tendencijų lentelė

Amžius	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.	Iš viso
V a.	–	1	–	–	1
V – VI a.	1	8	1	8	18
V – VII a.	3	1	4	1	9
VI a.	9	9	–	–	18
VI – VII a.	19	20	11	7	57
VII a.	10	13	2	1	26
VII – VIII a.	2	1	–	–	3
VII – IX a.	–	–	–	1	1
VII – XI a.	4	5	1	20	30
VIII a.	5	13	–	1	19
VIII – IX a.	40	49	15	40	144
VIII – X a.	4	2	–	11	17
IX a.	37	58	8	4	107
IX – X a.	31	51	2	24	108
IX – XI a.	18	22	10	61	111
X a.	16	32	3	3	54
X – XI a.	2	5	2	5	14
Iš viso	201	290	59	187	737

Dėl Akmenės rajono priskirimo Žiemgalai iki šiol nėra bendros nuomonės. Siekiant objektyvumo ir vengiant vienašališkumo, Papilės ir Pavirvytės (Gudų) kapinynų duomenų nenaudojama, tyrinėjant demografinių pokyčių tendencijas žiemgalių gentyje. Pirmiausia reikėtų akcentuoti, kad duomenys naudoti iš Jauneikių, Stungių, Linksmučių, Šukionių ir Valdomų kapinynų. Šiuos duomenis reikėtų laikyti ne griežtomis išvadomis, o galimybėmis ir tendencijomis. Viena iš galimybių, kad gyventojų skaičius galėjo būti didesnis, nes visi kapinynai buvo mažiau ar daugiau apardyti. Turimais duomenimis pastebima, kad vyrų galėjo būti daugiau nei moterų, tačiau nemažai palaidojimų (191 individo) lytis nenustatyta. Vaikų skaičius pakankamai mažas. Ikiindustrinėse bendruomenėse vaikai ir paaugliai galėjo sudaryti daugiau nei $\frac{1}{4}$ visų bendruomenės narių. Iš apžvelgtų duomenų matyti, kad gyventojų galėjo didėti nuo VI a. iki X ar XI a. Daugiausia gyventojų žiemgalių bendruomenėse galėjo būti VIII – X a.

Remiantis osteologiniais ir archeologiniais duomenimis nustatytas 68 individų amžius. Pastebimos kelios tendencijos: V – X a. bendruomenė galėjo būti jauna, bet moterys ir vyrai

galėjo sulaukti 30 – 40 m. Tikėtina, kad galėjo būti ir vyresnių asmenų (daugiau nei 40 metų). Moterų mirtingumas iki 40 m. galėjo būti didesnis nei vyrų, tai reikštų, kad vyrai dažniau sulaukdavo vyresnio amžiaus. Nors manoma, kad vaikų iki 5 m. mirtingumas būdavo pakankamai didelis (30 – 40 proc.). Tačiau žiemgalių bendruomenėse pastebimas didesnis paauglių mirtingumas. Tai rodytų, kad vaikai galėjo išgyventi iki paauglystės. Didesnis paauglių mirtingumas būdingesnis VIII – X a. (istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad tuo laikotarpiu žiemgaliai kentėjo nuo užpuolikų²¹²). Tai galėjo turėti įtakos, kad jaunesni, mažiau patyrę kovose vyrai turėjo mažiau galimybių išgyventi mūšiuose nei 20 – 40 m. vyras.

4.1. Bendruomenių pokyčiai žemaičių genties areale

20 lent. Palyginamoji žemaičių demografinių pokyčių tendencijų lentelė

Amžius	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.	Iš viso
V a.	1	1	–	–	2
V – VI a.	7	8	7	5	27
V – VII a.	2	2	1	11	16
V – VIII a.	4	4	1	17	26
VI a.	7	11	7	2	27
VI – VII a.	3	4	2	1	10
VI – VIII a.	1	–	2	3	6
VII a.	2	6	1	–	9
VII – VIII a.	2	11	2	1	16
VIII a.	4	4	–	–	8
Iš viso	33	51	23	40	147

Duomenys gauti iš Jakštaičių – Meškių, Lieporių ir Sauginių kapinynų. Šiuos duomenis reikėtų laikyti ne griežtomis išvadomis, o galimybėmis ir tendencijomis. Viena iš galimybių, kad gyventojų skaičius galėjo būti didesnis, nes visi kapinynai buvo mažiau ar daugiau apardyti. Turimais duomenimis pastebima, kad vyrų galėjo būti daugiau nei moterų, tačiau nemažai palaidojimų (36 individų) lytis nenustatyta. Vaikų skaičius pakankamai tikėtinas. Iš apžvelgtų duomenų matyti, kad gyventojų galėjo didėti nuo VI a. iki VIII a. Daugiausia gyventojų žiemgalių bendruomenėse galėjo būti VI – VII a. Turimais duomenimis matyti, kad bendruomenė per V – VIII a. laikotarpį buvo jauna (iki 20 m. ir 20 – 40 m.). Neatmetama galimybė, kad bendruomenėje galėjo būti ir vyresnio amžiaus žmonių.

²¹² Gerhards, Guntis. Žiemgalos gyventojai V–XVII a.: antropologiniai tyrinėjimai, *Žiemgala*, 2000, nr. 2, p. 3. Kazakevičius V., Vikingų ir baltų genčių konsolidacijos laikotarpis, *Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 299 – 300. Vaškevičiūtė I., Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis, *Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 173 – 174.

4.3. Demografinių pokyčių tendencijos Šiaurės Lietuvoje

21 lent. Demografinių pokyčių tendencijų Šiaurės Lietuvoje lentelė

Amžius	Moterys	Vyrai	Vaikai	Než. l.	Iš viso
V a.	1	2		–	3
V – VI a.	8	16	8	13	45
V – VII a.	5	3	5	12	25
V – VIII a.	4	4	1	17	26
VI a.	16	20	7	2	45
VI – VII a.	22	24	13	8	67
VI – VIII a.	1	–	2	3	6
VII a.	12	19	3	1	35
VII – VIII a.	4	12	2	1	19
VII – IX a.	–	–	–	1	1
VII – XI a.	4	5	1	20	30
VIII a.	9	17		1	27
VIII – IX a.	41	49	15	40	145
VIII – X a.	5	3		13	21
IX a.	39	58	8	4	109
IX – X a.	32	52	2	24	110
IX – XI a.	18	22	10	61	111
X a.	27	45	6	7	85
X – XI a.	2	5	2	5	14
Iš viso	250	356	85	233	924

Kapinynų tyrimai duoda ypač daug vertingos medžiagos ne tik etninėms problemoms tirti, bet ir su demografija susijusiais klausimais atsakyti. Galima labai tiksliai pasakyti, kada buvo apgyventa viena ar kita vietovė, kokios genties žmonės čia gyveno, su kuo bendravo. Tačiau apie griežtas išvadas, susijusias su demografiniais pokyčiais, negalima kalbėti, tačiau tai galima vertinti kaip galimybes ir tendencijas.

Apžvelgus archeologinę, osteologinę, tipologinę ir statistinę medžiagą, pagrįstai kyla klausimas, kodėl iš tiek gana plačiai tyrinėtų kapinynų rasta tiek mažai vaikų kapų. Pirma, tai galėjo įtakoti, kad visi kapinynai buvo daugiau ar mažiau apardyti. Todėl neatmetama galimybė, kad vaikų palaidojimų galėjo būti gerokai daugiau. Kita vertus, tai gali būti susiję su laidosenos ypatumais. Vaikai nespėję įgyti socialinio statuso, galėjo būti laidojami kažkur kitur arba visai nelaidojami.²¹³

Remiantis duomenimis pastebima, kad mažiausiai gyventojų galėjo būti V a., tačiau duomenų turima iš Jauneikių, Jakštaičių – Meškių, Lieporių ir Sauginių bendruomenių. Dauguma

²¹³ Kurila L., *Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III – XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009, p. 65.

bendruomenių atsirado nuo VII ir VIII a.: Papolės, Stungių, Linksmučių, Šukionių, Valdomų bendruomenės. Taip pat atsirado naujų bendruomenių ir nuo X a., būtent Pavirvytės (Gudų) bendruomenė. Viena iš galimybių, kad gyventojų daugėjo. Galėjo demografiniams pokyčiams turėti įtakos klimato pakitimai, ekonominės krizės, dideli kariniai konfliktai, gyventojų perteklius, skurdžios gyvenimo sąlygos, ligos, gyventojų migracija.²¹⁴ Nors dauguma bendruomenių didėjo IX a., tai galima būtų paaiškinti, kad IX – X a. galėjo klimatas būti pakankamai sausas ir šiltas. Turėdami pakankamai maisto atsargų, galėjo lemti gyventojų skaičiaus ir tankumo didėjimą.

Bendruomenėse galėjo vyrauti vyrai, nes jie galėjo atlikti sunkesnius fizinius darbus, medžioti ir kariauti. Pastebima, kad vyrai išgyvenę vaikystę ir jaunystę ilgiau išgyvendavo nei moterys. Nors jiems grėsdavo smurtinė mirtis medžioklėje arba (ir) kare. Nors vyrauja nuomonė istoriografijoje, kad žiemgalių ir žemaičių gentys stengdavosi išvengti karinių konfliktų ir migruodavo. Tačiau remiantis archeologiniais ir osteologiniais duomenimis, kad žiemgalių žemės ne kartą kentėjo nuo išsibrovėlių,²¹⁵ pvz.: vikingų VIII – X a.²¹⁶ Žiemgaloje ir Žemaitijoje vyrauja individualūs kapai, tačiau išskirtiniais atvejais vienoje duobėje laidojami 2, 3 ar daugiau mirusiųjų. Tokių kapų atsiradimas sietinas su nelaimingais atsitikimais ir, kaip rodo atlikti tyrimai, su kariniais konfliktais. Dvigubų kapų rasta Jauneikių, Linksmučių ir Lieporių kapinynuose. Tai rodytų, kad šios bendruomenės dalyvavo kariniuose konfliktuose.

Gyventojų amžius galėjo būti susijęs su socialine – ekonomine raida. Pavirvytės (Gudų) bendruomenės geografinė aplinka buvo tinkama žemdirbystei ir prekybai, galėjo turėti daugiau gyventojų, jie galėjo išgyventi iki 40 m. ir daugiau. Gyventojų amžiui galėjo turėti įtakos ūkio ir ekonominė krizė, gyventojų perteklius. Jauneikių bendruomenė turėti nemažai gyventojų, tačiau jie buvo pakankamai jauni. Neatmetama galimybė, kad šiai bendruomenei medžioklė ir (ar) karas galėjo būti svarbūs pragyvenimo šaltiniai. Jauneikių bendruomenė galėjo turėti nemažai gyventojų, tačiau jie buvo pakankamai jauni.

Pastebima, kad bendruomenės Šiaurės Lietuvoje buvo jaunos. Dauguma gyventojų galėjo būti 20 – 40 m. Neatmetama galimybė, kad bendruomenėse galėjo pasitaikyti ir vyresnio amžiaus asmenų (dažniau vyrų).

²¹⁴ Gerhards G., Žiemgalos gyventojai V – XVII a.: antropologiniai tyrinėjimai, *Žiemgala*, 2000, nr. 2, p. 3.

²¹⁵ *Ten pat*, p.3.

²¹⁶ Vaškevičiūtė I., Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis, *Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 173 – 174. Kazakevičius V., Vikingų ir baltų genčių konsolidacijos laikotarpis, *Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 299 – 300.

IŠVADOS

1) Šiaurės Lietuvos archeologiniai paminklai ir radiniai liudija, kad šis kraštas nuo seno buvo gausiai gyvenamas. Tačiau dauguma kapinynų buvo mažiau ar daugiau apardyti. Iš Šiaurės Lietuvos tyrinėtų 29 kapinynų tyrime naudojami 10, kurie leidžia išvelgti demografines tendencijas ar galimybes pačiose bendruomenėse bei Šiaurės Lietuvoje. Iš šių kapinynų ištirti ir tyrime naudojami 924 individai. Daugiausia duomenų turima iš Jauneikių (469 palaidojimai), Šukionių (134 palaidojimai), Lieporių (96 palaidojimai), Linksmučių (87 palaidojimai), Sauginių (36 palaidojimai), Stungių (26 palaidojimai), Pavirvytės (Gudų) (25 palaidojimai), Valdomų (21 palaidojimas), Jakštaičių – Meškių (15 palaidojimų), Papilės (15 palaidojimų).

2) Dauguma šių bendruomenių buvo žiemgalių genties (Jauneikių, Stungių, Linksmučių, Šukionių, Valdomų). Dėl Papilės ir Pavirvytės (Gudų) etninės priklausomybės nėra vienos bendros nuomonės, jos galėjo būti mišrios etniškai kaip ir Jakštaičių – Meškių bendruomenė. Lieporių ir Sauginių bendruomenės buvo žemaičių genties. Vienos bendruomenės gyveno toje pačioje vietoje kelis šimtus metų: Jakštaičių – Meškių (V – VI a.), Sauginių (V – VI a.), Papilės (VIII – X a.), Stungių (VIII – X a.), Valdomų (VIII – X a.), Lieporių (V – VIII a.), Šukionių (VIII – XI a.), kitos apie 500 m.: Jauneikių (V – XI a.), Linksmučių (VII – XI a.). Taip pat atsirado naujų bendruomenių ir nuo X a. (Pavirvytės (Gudų)).

3) Demografinių procesų tyrimo duomenys yra patikimesni, kai naudojami keli metodai. Tyrimui bus naudojama osteologinių, archeologinių, tipologinių ir statistinių duomenų koreliacija. Tačiau vis dėlto rezultatus reikėtų laikyti daugiau prielaidomis ar galimybėmis, nei griežtomis išvadomis. Remiantis osteologiniais duomenimis yra nustatomas individų skaičius, lytis ir amžius. Šio metodo svarbiausias šaltinis yra žmonių palaikai. Dažniausiai jie visuomet randami kapuose ir tiesiogiai suteikia žinių apie palaidotą individą. Be osteologinių duomenų, žinių apie palaidotų individų skaičių, jų lytį ir laikotarpį gali suteikti radiniai. Naudojant tipologinį metodą, galima apytikriai nustatyti chronologines ribas. Žinant, kurio laikotarpio palaidojimai, galima užčiuopti vykusius demografinius pokyčius pačioje bendruomenėje bei Šiaurės Lietuvoje. Gali pasitaikyti, kai kapuose nerandama griaučių ir įkapių. Tokie kapai suteikia tik statistinius duomenis, kurie parodo bendruomenės dydį. Koreliuojant osteologiniais, archeologiniais, tipologiniais ir statistiniais duomenimis galima gauti pakankamai tikėtiną bendruomenės dydį bei vyrų, moterų ir vaikų skaičių joje.

4) Visos bendruomenės skyrėsi savo dydžiu, tačiau visose galima išvelgti didėjimo galimybę ar tendenciją. Papilės bendruomenėje palaidojimų nedaug, tačiau bendruomenė galėjo suklestėti IX a., tikėtina, jog didžiausia buvo X a. Apie Pavirvytės (Gudų) bendruomenėje

vykusius demografinius pokyčius darbe nekalbama, kadangi ši bendruomenė Virvytės pakrantėje įsikūrė ne anksčiau kaip X a. Jauneikių bendruomenė, kuri galėjo būti prie didesnių bendruomenių Šiaurės Lietuvoje, galėjo turėti daugiausia gyventojų VII – IX a. Stungių bendruomenė galėjo būti kelis kartus didesnė nei rasti 26 individai, nes kapinynas buvo labai apardytas. Nors pagal duomenis negalima pasakyti apie VIII a. bendruomenę, tačiau aiškiai matyti, kad ji klestėjo ir buvo didžiausia IX a. Linksmučių bendruomenė galėjo būti didžiausia VIII ir IX a. Kita bendruomenė, kurios gyventojų galėjo didėti nuo IX a. iki X a. buvo Šukionių. Nors Jakštaičių – Meškių ne visų palaidojimų duomenys tiksliai datuoti, todėl demografinių pokyčių tendencijos nelabai aiškiai išryškėja. Bet galėjo bendruomenė būti didesnė VI a. Lieporių bendruomenė galėjo didėti nuo VI a. iki VIII a. Sauginių bendruomenė galėjo padidėti VI a. Nors Valdomų bendruomenėje nelabai išvelgiami pokyčiai VIII a. Tikėtina, kad bendruomenė buvo didžiausia IX a.

5) Remiantis duomenimis tikėtina, kad vyrų galėjo būti daugiau nei moterų šiose žiemgalių (Jauneikių, Stungių (su išimtimi), Valdomų) ir žemaičių (Jakštaičių – Meškių (su išimtimi), Lieporių ir Sauginių (su išimtimi)) bendruomenėse. Stungių bendruomenėje IX a. vyrų galėjo būti mažiau nei moterų, bet X a. daugiau buvo vyrų. Nors apie Jakštaičių – Meškių V a. bendruomenę negalima tiksliau apibūdinti, tačiau VI a. vyrų galėjo būti daugiau. Viena iš daugelio galimybių, kad Sauginių bendruomenėje V a. galėjo daugiau būti vyrų, o VI a. – moterų. Tikėtina, kad tik Papilės bendruomenėje galėjo būti daugiau moterų nei vyrų. Apie gyventojų amžių turima duomenų iš Pavirvytės (Gudų), Jauneikių, Stungių, Jakštaičių – Meškių, Lieporių ir Sauginių. Visose šiose bendruomenėse suaugusiųjų amžius galėjo būti panašus (20 – 40 m.). Neatmetama galimybė, kad galėjo būti ir asmenų, kurie buvo 40 metų ar daugiau. Pastebima, kad Pavirvytės (Gudų) bendruomenės moterys galėjo sulaukti 40 m. ir daugiau (vyrų amžius galėjo būti panašus). Vaikų skaičius kai kuriuose bendruomenėse galėjo būti didesnis nei rasta palaidojimų: Papilės (visai nerasta vaikų kapų), Pavirvytės (Gudų) (tik 3 vaikai), Jauneikių (47 vaikai iš 469 palaidojimų, skaičius galėtų būti didesnis), Linksmučių (tik 2 vaikai), Jakštaičių – Meškių (1 vaikas), Lieporių (10 vaikų iš 96 palaidojimų). Tik keliose bendruomenėse vaikų palaidojimų rasta tiek kiek tikėtina, kad jų galėjo būti. Stungių (5 vaikai iš 26) ir Valdomų (4 vaikai iš 21). Šukionių bendruomenėje moterų buvo tik 21, tai tikėtina, kad vaikų galėjo būti tik 8. Tačiau net 51 individo lytis nenustatyta. Moterų galėjo būti daugiau, tuomet vaikų skaičius galėtų būti didesnis.

6) Iki IV a. pab. žiemgaliai ir žemaičiai priklausė vienai kultūrinei sričiai. Pagal archeologinius duomenimis, galima išvelgti, kad šios gentys tarpusavyje galėjo bendrauti. Lyginant šias dviejų genčių bendruomenes ir jų demografinius pokyčius galima pastebėti panašių ir skirtingų tendencijų ir galimybių. Pirmiausia reikia akcentuoti, kad pasirinkti kapinynai atskleidžia žiemgalių

bendruomenių pokyčius nuo V iki X a., žemaičių tik nuo V iki VIII a. Abiejų genčių gyventojų skaičius galėjo būti didesnis, nes visi kapinynai buvo mažiau ar daugiau apardyti. Žiemgalių gyventojų galėjo daugėti nuo VI a. iki X ar XI a., o daugiausia būti VIII – X a. Žemaičių gyventojų galėjo didėti nuo VI a. iki VIII a., o daugiausia būti VI – VII a. Turimais duomenimis pastebima, kad vyrų galėjo būti daugiau nei moterų. Tačiau žiemgalių gentyse vaikų skaičius pakankamai mažas. Pastebima didesnis paauglių mirtingumas nei vaikų iki 12 m. (ypač VIII – X a.). Tai rodytų, kad vaikai galėjo išgyventi iki paauglystės. Tuo laikotarpiu žiemgaliai kentėjo nuo užpuolikų. Tai galėjo turėti įtakos, kad jaunesni, mažiau patyrę kovose vyrai turėjo mažiau galimybių išgyventi mūšiuose nei 20 – 40 m. vyras. Pastebima, kad visos žiemgalių ir žemaičių bendruomenės galėjo būti jaunos (iki 20 m. ir 20 – 40 m.). Neatmetama galimybė, kad bendruomenėse galėjo būti ir vyresnio amžiaus žmonių (daugiau nei 40 metų).

7) Tyrinėjant demografinius pokyčius Šiaurės Lietuvoje, būtina atsižvelgti į klimato pakitimus, ekonomines krizes, karinius konfliktus, gyventojų perteklių, gyvenimo sąlygas, ligas, gyventojų migracijas. Remiantis duomenimis pastebima, kad mažiausiai gyventojų galėjo būti V a., tačiau dauguma bendruomenių įsikūrė nuo VII ir VIII a. Visos bendruomenės galėjo didėti, nors dauguma didėjo IX a., tai galima būtų paaiškinti, kad IX – X a. galėjo klimato sąlygos būti tinkamos žemdirbystei. Pakankamas maisto atsargų kiekis leido daugėti gyventojams.

8) Turimais duomenimis pastebima, kad bendruomenėse galėjo vyrauti vyrai, nes jie galėjo atlikti sunkesnius fizinius darbus, medžioti ir kariauti. Tačiau ši tendencija ar galimybė ne visose bendruomenėse fiksuojama, pvz.: Papilės bendruomenėje galėjo daugiau būti moterų. Pastebimas mažesnis berniukų skaičius bendruomenėje, tai galėjo įtakoti, kad jie buvo labiau laukiami ir prižiūrimi nei mergaitės, todėl galėjo turėti daugiau galimybių suaugti. Vyrų išgyvenę vaikystę ir jaunystę galėjo ilgiau išgyventi nei moterys. Nors jiems grėsė smurtinė mirtis medžioklėje arba (ir) kare. Pastebima, kad gyventojų amžiui galėjo turėti įtakos socialinė – ekonominė raida, gyventojų perteklius. Apibendrinant galima pasakyti, bendruomenės Šiaurės Lietuvoje galėjo būti jaunos. Dauguma gyventojų galėjo būti 20 – 40 m. Neatmetama galimybė, kad bendruomenėse galėjo pasitaikyti ir vyresnio amžiaus asmenų (dažniau vyrų).

SUMMARY

Demographic changes of Northern Lithuania in the second half of the 1st millennium (according to the materials from cemeteries)

Until recently in Lithuanian archaeological researches the biggest attention was paid to the material and spiritual culture. In recent years, the interest is growing in social and demographic processes which are reflected by burial data. The researches are aggravated because of material fragmentation, consequently chronological and territorial margins of topic explored are wide. Not all cemeteries and data of them allow to draw conclusions. From the number of burials we can find out about the cemetery and its society size. From the 10 cemeteries (Papilė, Pavirvytė (Gudai), Jauneikiai, Stungiai, Linksmučiai, Šukioniai, Jakštaičiai – Meškiai, Lieporiai, Sauginiai, Valdomai) are found and explored the 924 graves. All cemeteries have been less or more destroyed, so not all the graves give sufficient information (number of individuals, gender and age).

Research data of demographic processes are more reliable, when several methods are used. Osteological, archaeological, typological and statistical correlation will be used for the research. These results should be considered more as assumptions or opportunities than strict conclusions. The number of individuals, their age and gender are determined by the data of osteology. In the absence of osteological information typological method (burial and shroud, type of burial, type of grave, types of shrouds) also helps to identify the gender, the period of buried individual and structure of society. Statistical data allows to determine the size of the society by the number of graves, also to compare characteristics of several societies. Correlating osteological, archaeological, typological and statistical data is possible to get sufficiently probable size of the society as well as the number of men, women and children in it.

Although the communities were different in size, but similar tendencies are observed in these communities. It is possible to talk about the tendencies of society's growth. According to the data, it is observed, that the smallest population could have been living in V century. Most of the communities were growing in IX century, it can be explained, that in IX – X centuries the climate could have been sufficiently dry and warm. The growth and density of population could have been influenced by the fact that they have had enough food stocks. Men could have been dominating in the communities because they were able to do demanding physical work, hunting and going to war. It is noticeable that communities in northern Lithuania were young. The majority of the population could have been of 20 – 40 years old. It is not inconceivable that older people also could have been living in the community (more often men). Men who survived in childhood and adolescence lived longer and more frequently died older than woman. Boys and girls were at risk of death from disease and malnutrition, young women – death in childbirth, men – violent death (in war, hunting).

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai:

Nepublikuoti šaltiniai

- 1) Cholodinskienė A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimų ataskaita 1978 m. ir 1979 metais, *Lietuvos istorijos instituto archyvas*, f. 535, b. 683.
- 2) Cholodinskienė A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimų ataskaita 1979 m., *LIIA*, f 579, b. 792.
- 3) Dakanis B., Stungių kapinynas (Joniškio raj.) 1985 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 809, b. 1243.
- 4) Kulikauskas P., Volkaitė – Kulikauskienė R., Linksmučių (Pakruojo valsč., Šiaulių apskr.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys, *LIIA*, f 47, b. 2.
- 5) Merkevičius A., Sauginių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1973 m., *LIIA*, b. 375.
- 6) Naudužas J., Akmenės raj. Papilės apyl. Archeologinių paminklų 1955 m. tyrinėjimų dienoraštis, *LIIA*, f 101, b. 32.
- 7) Salatkienė B., Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 965, b. 1733.
- 8) Salatkienė B., Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 1009, b. 1656.
- 9) Tautavičius A., Jauneikių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1975 m., *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f 1, b. 442.
- 10) Tautavičius A., Jauneikių kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1976 m., *LIIR*, f 1, b. 522.
- 11) Tautavičius A., Valdomų kapinyno, Gruzdžių apyl., Šiaulių raj., 1963 m. spalio 8 – 17 d. kasinėjimų ataskaita, *LII*, f 315, b. 108.
- 12) Vaškevičiūtė I., Lieporių kapinyno, Šiaulių raj. kapinyno 1987 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, b. 1315.
- 13) Vaškevičiūtė I., Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimų ataskaita 1983 m., *LIIA*, f 757, b. 1081.
- 14) Vaškevičiūtė I., Stungių kapinyno Žagarės apyl. Joniškio raj. tyrinėjimų ataskaita 1986 m., *LIIA*, f 887, b. 1253.
- 15) Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinyno, Pakruojo raj., 1990 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIA*, f 1060, b. 1708.

Publikuoti šaltiniai

- 1) *Lietuvos TSR archeologijos atlasas III, I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai*, Vilnius, 1977.
- 2) *Lietuvos TSR archeologijos atlasas IV, I–XIII a. radiniai*, Vilnius, 1978.
- 3) *Tarptautinių žodžių žodynas*, Trečia pataisyta laida, Sudaryt. Bendorienė A., Bogušienė V., Dagtė E. ir kt., Vilnius, 2004.
- 4) *Žiemgaliai. The Semigallians: baltų archeologijos parodos katalogas*, Vilnius, 2005.

Literatūra:

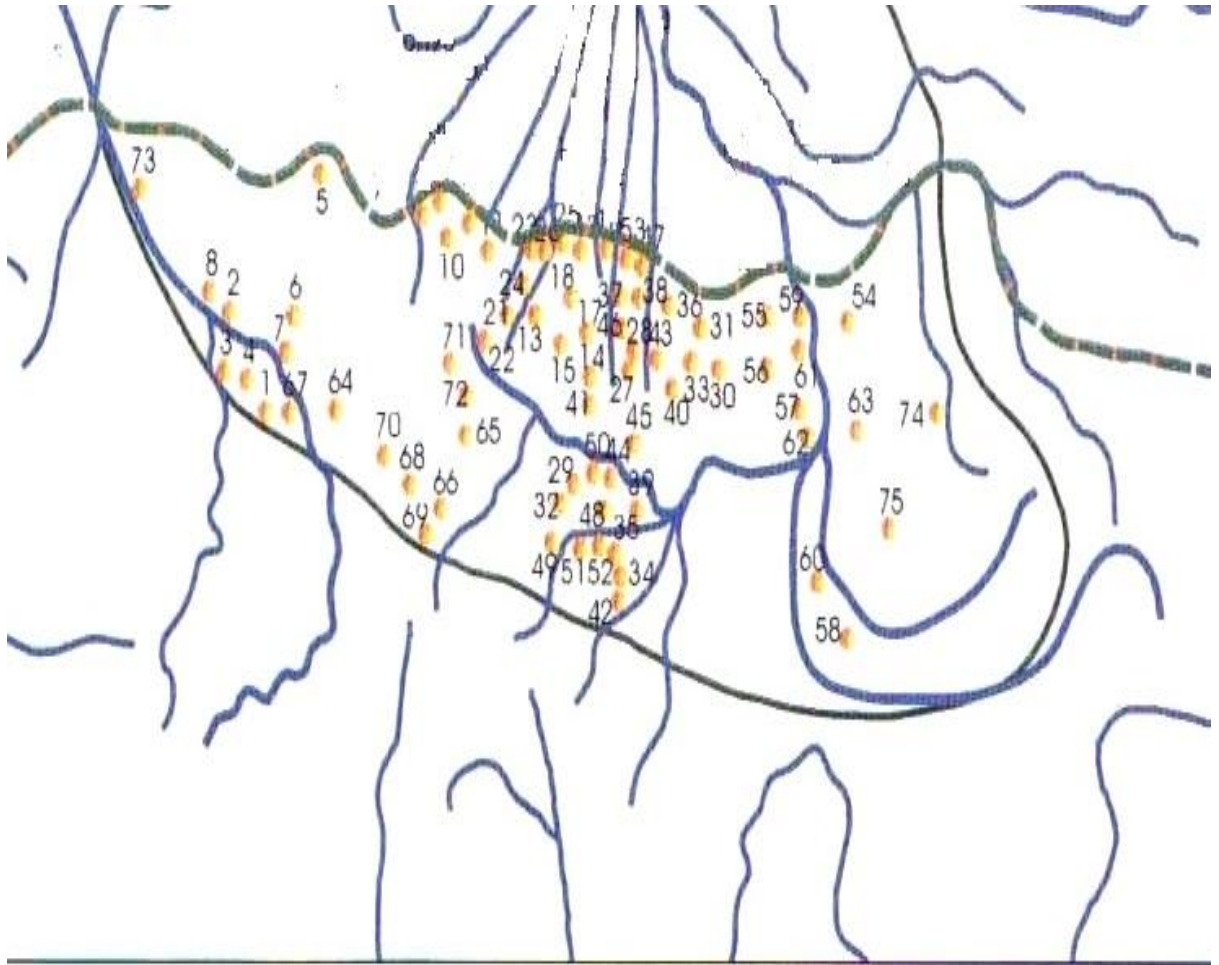
- 1) Bahn P. G., *Cambridge illustrated history of archaeology*, Cambridge, 1999.
- 2) Chamberlain A. T., *Demography in Archaeology*, Sheffield, 2006.
- 3) Cholodinskienė, A., Pavirvytės – Gudų (Akmenės raj.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 – 1979*, Vilnius, 1980, p. 95 – 97.
- 4) Cox M., Mays S., *Human Osteology – In Archaeology and Forensic Science*, London, 2000.
- 5) Dakanis B., Stungių plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1985 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 – 1985*, Vilnius, 1986, p. 45 – 47.
- 6) Dietrich C. F., *Uncertainty, calibration, and probability: the statistics of scientific and industrial measurement*, Kalifornija, 1973.
- 7) Gerhards G., Žiemgalos gyventojai V–XVII a.: antropologiniai tyrinėjimai, *Žiemgala*, 2000, nr. 2, p. 2 – 4.
- 8) Girdenis A., Pabrėža J., *Žemaičių rašyba*, Vilnius, 1998.
- 9) Harris M., *Kultūrinė antropologija*, Kaunas, 1998.
- 10) Jarockis, R., Dar kartą apie žiemgalių migraciją geležies amžiuje, *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 37 – 41.
- 11) Jarockis R., Urbanizacijos raida Žiemgaloje 11 – 16 amžiuje, *Centras, periferija ir valdžia*, Vilnius, 2002.
- 12) Jovaiša E., Vaškevičiūtė I., Lietuvos Baltų gentys, *Lietuva iki Mindaugo*, Vilnius, 2003, p. 67 – 90.
- 13) Kazakevičius V., Baltų genčių kultūros bruožai, *Lietuvos istorija*, Geležies amžius. II tomas, Vilnius, 2007, p. 367 – 399.
- 14) Kulikauskas P., *Kelias į archeologiją*, Vilnius, 2003.
- 15) Kulikauskas P., Zabiela G., *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius, 1999.
- 16) Kurila L., Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija, *Istorija*, 2007, p. 3 – 11.
- 17) Kurila L., *Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III – XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2009.
- 18) Mardosa J., *Apie metodikų ir metodines priemones*, Vilnius, 2002.

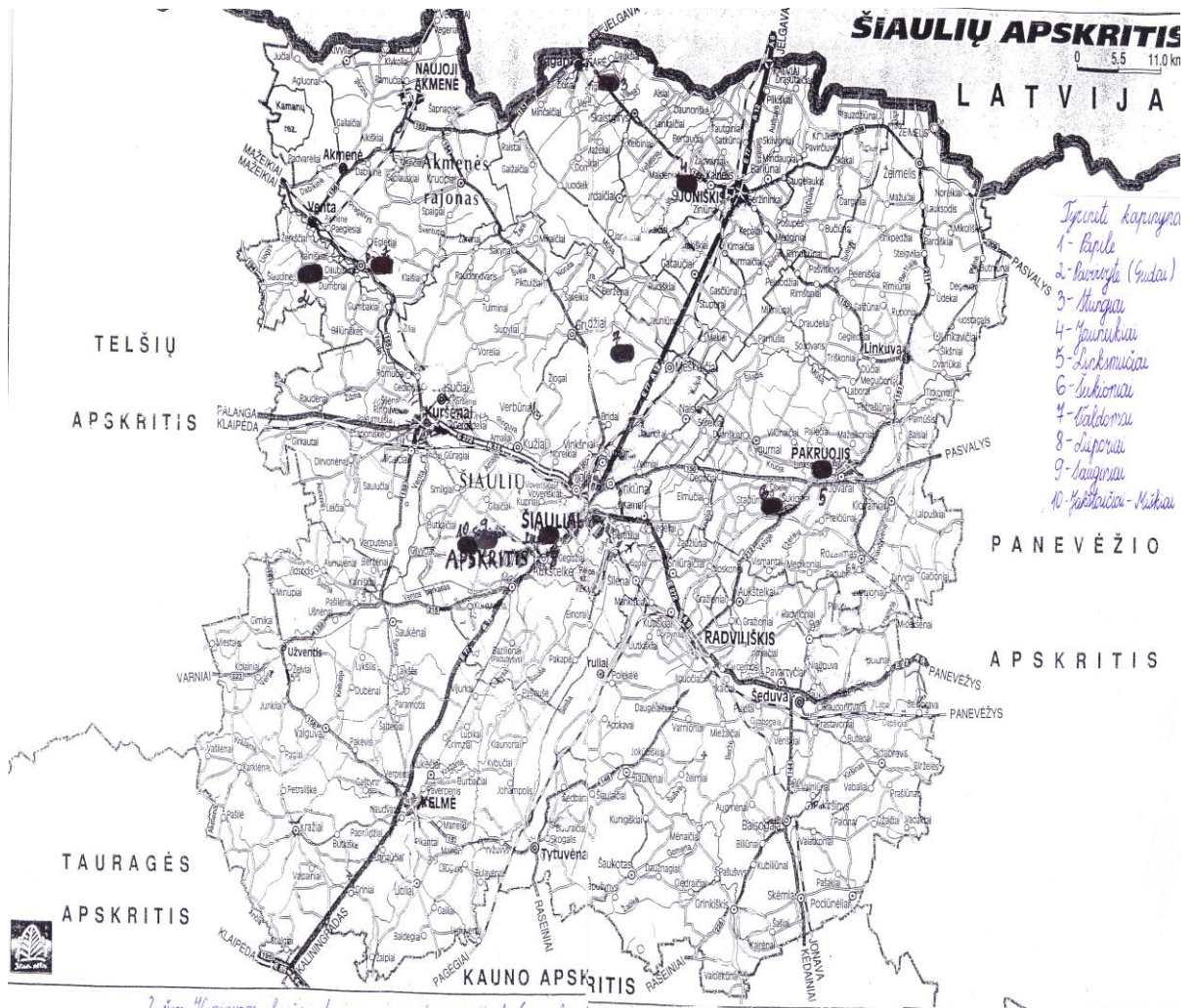
- 19) Merkevičius A., Sauginių (Šiaulių raj.) senkapio tyrinėjimai 1973 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 m.*, p. 58 – 63.
- 20) Michelbertas M., Amerikiečio žvilgsnis į Lietuvos archeologiją. Pastabos R. V. Sidrio straipsnio paraštėse, *Archaeologia Lituana*, Vilnius, 2001, t. 2, p. 144 – 148.
- 21) Navickaitė – Kuncienė O., Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948 – 1959 m., *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1961, t. 3, p. 97.
- 22) Norkus Z., Morkevicius V., *Kokybinė lyginamoji analizė: Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, Kaunas, 2011.
- 23) Plečkaitis R., *Logikos pagrindai*, Vilnius, 2004.
- 24) Ramanauskaitė – Ostašenkovienė V., Šiaurės Lietuvos archeologijos paveldas, <http://www.ziemgala.lt/lt/siaures-lietuvos-kulturos-paveldas-dabartis/siaures-lietuvos-istorijos-ir-kulturos-paveldas-dabartis-1/siaures-lietuvos-archeologijos-paveldas-v-ramanauskaite-ostasenkoviene>, prieiga per internetą, žiūrėta 2011 02 25.
- 25) Renfrew C., Bahn P., *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 2004.
- 26) Salatkienė B., Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 – 1991*, Vilnius, 1992, p. 117 – 122.
- 27) Salatkienė B., Lieporių archeologiniai paminklai kaip žemaičių paribio kultūros atspindys, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Klaipėda, 2004, p. 138 – 152.
- 28) Salatkienė B., Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 60 – 90.
- 29) Salatkienė B., Papilės kapinyno tyrinėjimų problemos, *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 42 – 47.
- 30) Salatkienė B., Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 – 1989*, Vilnius, 1990, p. 89 – 92.
- 31) Salatkienė B., Valdomų kapinynas, *Gruzdžiai*, I dalis: Monografijos „Lietuvos valsčiai“ Kn. 17, Vilnius, 2009, p. 89 – 92.
- 32) Salatkienė B., Žemaičių karių kapai V – VIII a. po Kr. Lieporių kapinyne, *Mūsų kraštas* 2(3), Vilnius, 1993, p. 21 – 29.
- 33) Scott E., Killing the female? Archeological narratives of infanticide, *Gender and the archaeology of death*, sud. B. Arnold, N. L. Wicker, Kalifornija, 2001, p. 5 – 6.
- 34) Svoboda J. A., The Upper Paleolithic burial area at Předmostí: ritual and taphonomy, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S004724840700156X>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 04 05.
- 35) Škleinikas M., *Archeologinių tyrimų dinamika ir geografinė Šiaulių apskrities teritorijoje*, Bakalauro darbas, Šiaulių universitetas, 2007.

- 36) Tautavičienė B., Tautavičius, A., Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 – 1975*, Vilnius, 1976, p. 135 – 141.
- 37) Tautavičius A., Tautavičienė, B., Jauneikių (Joniškio raj.) senkapio tyrinėjimai 1976 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 – 1977*, Vilnius, 1978, p. 135 – 141.
- 38) Tautavičius A., Pavirvytės kapinynas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. VII (Gorkai – Imermanas), Vilnius, 2005, p. 262.
- 39) Tautavičius A., *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje V – IX a.*, Vilnius, 1996.
- 40) Tautavičius A., Žemaičių etnogenėzė, *Iš lietuvių etnogenėzės*, Vilnius, 1981, p. 27 – 35.
- 41) Tutkuvienė J., Nuo auksologijos iki lietuvių etnogenėzės, *Medicina*, 41(11), Kaunas, 2005, p. 969.
- 42) Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 – 1973*, Vilnius, 1974, p. 63 – 67.
- 43) Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1974 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 – 1975*, Vilnius, 1976, p. 129 – 134.
- 44) Urbanavičius V., Jakštaičių – Meškių (Šiaulių raj.) senkapio plokštininis kapinynas 1982 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 – 1983*, Vilnius, 1984, p. 93 – 95.
- 45) Valkauskas R., *Statistika: mokomoji knyga*, Vilnius, 2004.
- 46) Vasiliauskas E., Žiemgalių antkablės XII – XIII a., *Arcaeologia Lituana*, t. 6, Vilnius, 2005, p. 131 – 137.
- 47) Vasiliauskas E., Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=195&Itemid=195, prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15.
- 48) Vasiliauskas E., XII – XIII a. žiemgalių laidojimai, *Lietuvos archeologija*, t. 21, Vilnius, 2001, p. 335 – 349.
- 49) Vaškevičiūtė I., Ginklai žiemgalių moterų kapuose, *Žiemgala*, 2006, Nr. 2, p. 12 – 15.
- 50) Vaškevičiūtė I., Grupiniai kapai Žiemgaloje, *Žiemgala*, Kaunas, 2010, nr. 2, p. 6 – 11.
- 51) Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (3. Galvos ir kaklo papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1 (98), Vilnius, 1987, p. 20 – 30.
- 52) Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (2. Ginklai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (95), Vilnius, 1986, p. 43 – 51.
- 53) Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (1. Laidosena, darbo įrankiai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (91), Vilnius, 1985, p. 48 – 57.
- 54) Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (4. Krūtinės papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2 (99), Vilnius, 1986, p. 25 – 38.

- 55) Vaškevičiūtė I., Jauneikių (Joniškio r.) V – XI a. kapinynas (5. Rankų papuošalai, kiti radiniai), *Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 4 (101), Vilnius, 1986, p. 71 – 81.
- 56) Vaškevičiūtė I., Pavirvytės – Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1983 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 – 1983*, Vilnius, 1984, p. 111 – 114.
- 57) Vaškevičiūtė I., Cholodinskienė A., *Pavirvytės kapinynas (X – XIII amžiai)*, Vilnius, 2008.
- 58) Vaškevičiūtė I., Stungių (Joniškio raj.) kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, 1988, p. 116 – 118.
- 59) Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 – 1989*, Vilnius, 1990, p. 114 – 118.
- 60) Vaškevičiūtė I., Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 – 1991*, Vilnius, 1992, p. 127 – 129.
- 61) Vaškevičiūtė I., Šukionių kapinynas. Stungių kapinynas, *Archeologija 20. Sėlių ir žiemgalių paminklai*, Vilnius, 2000, p. 159 – 254.
- 62) Vaškevičiūtė I., Žemaičių etnokultūrinė sritis, *Lietuvos istorija: Geležies amžius*, T. 2, Vilnius, 2005, p. 271.
- 63) Vaškevičiūtė I., *Žiemgaliai V – XII amžiuje*, Vilnius, 2004.
- 64) Walker P. L., A bioarchaeological perspective on the history of violence, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 30, Kalifornija, 2001, p. 573 – 596.
- 65) White T. D., Folkens P. A., *The human bone manual*, Amsterdam, 2005.

PRIEDAI**Žemėlapiai**

1 žem. Žvalgyti kapynai (1947 – 2002 m.) Šiaurės Lietuvoje (I. Vaškevičiūtė 2004: 29)

Lentelės

1 lent. Žvalgytų kapinynų duomenys Šiaurės Lietuvoje (pagal M. Škleiniką 2007: 63 – 72)

Rajonas	Kapinynų sąrašas
Akmenė	Balsiai, Būriškiai, Kairiškiai, Papilė, Pavirvytė (Gudai)
Joniškis	Bružas, Bufraičiai, Jakiškiai, Jauneikiai, Kurmaičiai – Linksmėnai, Lieporai, Linkaičiai, Martyniškiei, Pabaliai, Paudruvė, Rudiškiai, Rukuižiai, Spirakliai, Slėpsniai, Stungiai, Šilmikiai, Užupiai.
Pakruojis	Aukštadvaris, Diržiai, Degėšiai, Gegiežiai, Kyburiai, Lauksodis, Linksmučiai, Linkuva (Vaižgantai), Meldiniai, Miciūnai, Pamiškiai, Pelaniškiai, Stačiūnai, Šukioniai.
Šiauliai	Daugėlaičiai, Jakštaičiai – Meškiai, Jurgaičiai, Gibaičiai, Kėbliai, Lieporiai, Maniūšiai, Mažeikiai, Norvaišiai, Norušaičiai, Račiai, Sauginiai, Valdomai.

2 lent. Tyrinėtų kapinynų duomenys (pagal M. Škleiniką 2007: 290 – 304)

Rajonas/ Kapinynas	Tyrinėjimų rezultatai
Akmenė/ Papilė	Ištirta 16 kapų.
Akmenė/ Pavirvytė (Gudai)	Aptikti 183 kapai.
Akmenė/ Viekšniai	Rasta suardytų griautinių kapų ir VI – XII a. radinių.
Joniškis/ Dvareliškiei	Ištirta 13 kapų.
Joniškis/ Jauneikiai	Rasti 467 kapai.
Joniškis/ Joniškis	Rastas 1 kapas.
Joniškis/ Lepšiai	Rasti 4 kapai.
Joniškis/ Lieporai	Rasta daug VI – XI a. žiemgalių radinių.
Joniškis/ Linkaičiai	Aptikta 13 geriau išlikusių ir keletas apardytų griaučių.

Joniškis/ Stungiai	Rasti 26 kapai.
Joniškis/ Užupiai	Rasti 6 apardyti kapai.
Pakruojis/ Degėšiai	Ištirta 12 kapų su X – XII a. įkapėmis ir 1 XVI – XVII a. kapas.
Pakruojis/ Diržiai	Rasta 15 kapų.
Pakruojis/ Linksmučiai	Rasta 90 kapų.
Pakruojis/ Linkuva (Vaižgantai)	Rasta 5 kapai.
Pakruojis/ Meldiniai	Rasti treji griaučiai su VI – VIII a. įkapėmis, 20 suardytų XVII – XVIII a. griaučių, vieneri apardyti griaučiai su IX – X a. įkapėmis ir aptikti dvejį griaučiai be radinių.
Pakruojis/ Šukioniai	Rasti 134 kapai.
Šiauliai/ Daugėlaičiai	Ištirti 26 griautiniai kapai su nedegusiomis VIII – XI a. įkapėmis.
Šiauliai/ Gibaičiai	Aptikta apie 10 geriau išlikusių ir keliolika suardytų kapų.
Šiauliai/ Gilvyčiai	Rasta VII a. dirbinių.
Šiauliai/ Jakštaičiai (Meškiai)	Rasta 111 kapų.
Šiauliai/ Jonelaičiai	Rasti 3 nedegintų mirusiųjų kapai.
Šiauliai/ Kuršėnai	Ištirtas vienas degintas mirusiojo kapas be įkapių.
Šiauliai/ Lieporiai	Rasti 95 kapai.
Šiauliai/ Račiai	Rasti suardytų kapų pėdsakai.
Šiauliai/ Ringuvėnai	Aptiktas 1 kapas.
Šiauliai/ Sauginiai	Aptikti 36 kapai, mirusieji laidoti nedeginti, rasta V – VI a. įkapių.
Šiauliai/ Šiauliai	Ištirti 2 kapai.
Šiauliai/ Valdomai	Ištirti 34 kapai.

3 lent. Įkapių koreliacija su vyriška arba moteriška lytimi (1 – ryški koreliacija, 2 – neryški, tik statistiškai pastebima arba negausiais duomenimis paremta koreliacija)

Įkapė	Vyras		?	Moteris	
	1	2		1	2
Antkablė			●		

Apgalvis					●
Apyrankė			●		
Gintariniai karoliukai			●		
Ietigalis	●				
Kaplys					●
Kirvis		●			
Kovos peilis – kalavijas	●				
Peilis			●		
Pentinas	●				
Sagtis	●				
Segė			●		
Smeigtukas su grandinėlėmis					●
Verpstukas				●	

4 lent. Papilės kapinynas VIII – X a. (VII – XIII a.) (Akmenės raj.)

Kapo sk.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		X a.*
2	V		VIII – X a.
3	M		VIII – IX a.*
4	M		X a.*
5	M		IX a.*
6	M		XIII a.
7	V		IX – X a.*
8	V		X a.*
9	M		IX – X a.*
10	Než. l.		VIII – X a.
11	M		IX a.*
12	M		X a.*
13	M		X a.*
14	M		VIII – X a.
15	Než. l.		VII – XIII a.
16	V		X a.*

6 lent. Pavirvytės (Gudų) kapinynas X – XIV a. (Akmenės raj.)

Kapo sk.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		X a.*
2	V		X a.*
3	V		X a.
5	M		X a.*
6	M	50 m.	X a.*

*Šio darbo autorė patikslinusi palaidojimo laikotarpį.

8	Vk v		X a.*
9	M	50 m.	X a.*
15	V		X a.
16	Vk m		X a.*
20	V		X a.*
23	V		X a.
34	V		X a.*
36	Než. l.		X a.*
39	M		X a.*
43	M		X a.*
45	V		X a.*
48	Vk m		X a.*
68	M	30 – 35 m.	X a.
86	M		X a.
87	V		X a.
90	M		X a.*
94	V		X a.*
97	Než. l.		X a.*
132	Než. l.		X a.*
134	Než. l.		X a.*

8 lent. Jauneikių kapinynas V – XI a. (Joniškio raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	M		VI a.*
1a	V		VI a.*
2	V		VI a.*
3	Než. l.		V – VI a.
4	M		VI a.*
5	M	Iki 30 m.	VI a.*
6	V		V a.*
7	Než. l.		V – VI a.
8	M		VI a.*
9	Vk		V – VI a.
10	V		V – VI a.
11	V		V – VI a.
12	Než. l.		V – VI a.
13	V		V – VI a.
14	V		VI a.*
15	Než. l.		V – VI a.
16	Než. l.		V – VI a.
17	Než. l.		V – VI a.
18	Než. l.		V – VI a.
19	V		VI a.*
20	V		V – VI a.
21	V		V – VI a.
22	V		V – VI a.
23	Než. l.		V – VI a.

24	M		V – VI a.
25	V		V – VI a.
26	V		V – VI a.
27	V		VI a.*
28	M		X a.*
29	M		IX – X a.
30	M		IX – X a.
31	V		IX – X a.
32	M		IX – X a.
33	V		IX – X a.
34	Než. l.		IX – X a.
35	Než. l.		IX – X a.
36	Než. l.		IX – X a.
37	V		IX – X a.
38	M		IX – X a.
39	Než. l.		IX – X a.
40	M		IX – X a.
41	Vk		IX – X a.
42	Než. l.		IX a.
43	V		IX – X a.
44	V		IX – X a.
45	Než. l.		IX – X a.
46	M	Iki 30 m.	IX a.
47	V		X a.
48	V		X a.
49	V		IX a.
50	V		IX – XI a.
51	V		IX – X a.
52	Než. l.		X a.*
53	M		X a.*
54	M		IX – XI a.
55	M		IX – X a.
56	M		X – XI a.
57	M		X a.
58	M	Iki 30 m.	X a.
59	Než. l.		IX – XI a.*
60	V		X a.
61	M		IX – X a.*
62	V		IX – X a.*
63	Vk m		IX a.*
64	V		IX – X a.
65	M		IX – X a.*
66	Než. l.		IX – X a.*
67	V		IX – X a.*
68	V		IX – X a.
69	V		IX – X a.*
70	V		X a.*
71	M		IX a.*
72	V		X a.*
73	Vk		IX – XI a.*

74	Než. l.		IX – XI a.
75	M		IX – X a.
76	V		IX – X a.
77	V		IX – X a.
78	V		X a.
79	V		IX – X a.
80	M		IX – X a.
81	M		X a.*
82	V		X a.*
83	Než. l.		IX – XI a.
84	V		IX – XI a.
85	M		X a.*
86	Než. l.		IX – XI a.
87	V		IX – X a.*
88	M		X a.*
89	V		IX a.*
90	M		IX – XI a.
91	Než. l.		IX – XI a.
92	Vk m		IX a.*
93	V		IX – XI a.
94	V		IX – XI a.
95	M		IX – X a.
96	Vk		IX – XI a.
97	Než. l.		IX – XI a.
98	Než. l.		IX – XI a.
99	Než. l.		IX – XI a.
100	V		IX – X a.*
100a	V		X a.
101	V		IX a.*
102	Než. l.		IX – XI a.
103	V		IX – XI a.
104	Než. l.		IX – XI a.
105	Než. l.		IX – XI a.
106	Než. l.		IX – XI a.
107	V		X – XI a.
108	M		IX – XI a.
109	Než. l.		IX – XI a.
110	Než. l.		IX – XI a.
111	V		IX – X a.
112	M		IX – X a.
113	V		X a.
114	Než. l.		IX – XI a.
115	Než. l.		IX – XI a.
116	Než. l.		IX – XI a.
117	Než. l.		IX – XI a.
118	Než. l.		IX – XI a.
119	M		IX – XI a.
120	M		IX – XI a.
121	M		IX – X a.
122	V		IX – X a.

123	V		X a.*
124	M		X a.
125	V		IX – X a.
126	M		IX – X a.
127	V		IX – X a.
128	M		IX a.*
129	M		X a.*
130	V		IX – X a.
131	Než. l.		IX a.
132	Než. l.		IX – XI a.
133	M		IX a.*
134	V		IX a.*
135	V		IX a.*
136	V		IX a.
137	Než. l.		IX – X a.
138	V		IX a.
139	Než. l.		IX a.
140	M		IX a.
141	V		IX a.
142	M		IX a.
143	M		IX – X a.
144	V		IX – XI a.
145	M		IX a.
146	Vk		IX – XI a.
147	Než. l.		IX – XI a.
148	Než. l.		IX – XI a.
149	V		IX a.
150	Vk		IX – X a.
151	V		IX a.
152	M		IX – XI a.
153	M		IX a.
154	M		IX – X a.
155	V		IX – XI a.
156	M		IX – XI a.
157	V		IX – XI a.
158	V		IX a.
159	V		IX a.
160	M		IX – XI a.
161	Než. l.		IX – XI a.
162	M		IX a.
163	V		IX – X a.
164	M		VIII a.
165	M		IX – XI a.
166	V		IX – X a.*
167	M		IX – XI a.
168	Vk	12 – 20 m.	IX – XI a.
169	Než. l.		IX – XI a.
170	Než. l.		IX – XI a.
171	Než. l.		IX – XI a.
172	V		IX a.*

173	Než. l.		IX – XI a.
174	Než. l.		IX – XI a.
175	Vk		IX – XI a.
176	M		IX – X a.
177	V		X a.
178	Než. l.		IX – XI a.
179	V		IX – XI a.
180	V		IX – X a.
181	Než. l.		IX – X a.
182	V		IX a.
183	M		IX a.
184	M		IX a.
185	V		IX a.
186	V		IX a.*
187	V		IX – X a.*
188	V		IX a.
189	M		IX a.*
190	Než. l.		IX a.*
191	V		IX – X a.
192	Než. l.		IX – XI a.
193	V		IX – X a.*
194	M		IX – XI a.
195	M		IX – XI a.
196	M		IX – X a.
197	M		IX – X a.
198	M		IX a.
199	Vk m		IX – XI a.
200	V		IX a.
201	M		IX – X a.
202	Než. l.		IX – X a.
203	M		IX a.*
204	M		IX – X a.
205	M		IX – XI a.
206	Než. l.		IX – XI a.
207	Než. l.		IX – X a.
208	V		IX – XI a.
209	V		IX – XI a.
210	M		IX – X a.
211	V		IX a.
212	V		IX a.
213	V		IX – XI a.
214	M		IX – X a.
215	V		IX – XI a.
216	M		VI a.*
217	M		VI a.*
218	V	20 – 25 m.	IX a.
219	Vk		VIII – IX a.
220	M		VIII – IX a.
221	Než. l.		VIII – IX a.
222	V	20 – 25 m.	IX a.

223	V		IX a.
224	Vk m	12 – 20 m.	VIII a.*
225	M		VIII – IX a.
226	V	> 40 m.	IX a.*
227	Než. l.		VIII – IX a.
228	V		IX a.*
229	Vk	1 – 12 m.	VIII – IX a.
230	V		VIII – IX a.
231	V	25 – 35 m.	IX a.*
232	Než. l.		VIII – IX a.
233	V		VIII – IX a.
234	Vk v	Apie 20 m.	VIII – IX a.
235	Než. l.		VIII – IX a.
236	M		VIII a.
237	V		VIII – IX a.
238	Než. l.		VIII – IX a.
239	Než. l.		VIII – IX a.
240	Než. l.		VIII – IX a.
241	M		VIII – IX a.
242	Než. l.		VIII – IX a.
243	M		VIII – IX a.
244	V	25 – 30 m.	IX a.*
245	V		IX a.
246	M		VIII – IX a.
247	V		VIII – IX a.
248	Než. l.	20 – 40 m.	VIII – IX a.
249	V		VIII – IX a.
250	M		VIII – IX a.
251	M		VIII – IX a.
252	V		IX a.*
253	Než. l.		VIII – IX a.
254	V		VIII – IX a.
255	Vk m		VIII – IX a.
256	V		VIII – IX a.
257	V		VIII a.
258	V	20 – 40 m.	VIII – IX a.
259	Vk v	16 – 20 m.	VIII a.*
260	V		VIII a.
261	Vk	12 – 20 m.	VIII – IX a.
262	Než. l.		VIII – IX a.
263	V		VIII a.*
264	V	> 40 m.	VIII – IX a.
265	V		VIII – IX a.
266	M		VIII – IX a.
267	Vk m		VIII – IX a.
268	V		VIII – IX a.
269	M		VIII – IX a.
270	Než. l.	> 40 m.	VIII – IX a.
271	Vk		VIII – IX a.
272	V		VIII a.*

273	V	> 40 m.	VIII a.*
274	V		VIII – IX a.
275	Než. l.		VIII – IX a.
276	M	20 – 30 m.	VIII – IX a.
277	Vk	Iki 20 m.	VIII – IX a.
278	V		IX a.*
279	Vk	12 – 20 m.	VIII – IX a.
280	M		VIII – IX a.
281	V		IX a.*
282	M	18 – 25 m.	IX a.*
283	Než.		VIII – IX a.
284	M		VIII – IX a.
285	Vk m	16 – 18 m	IX a.*
286	V		IX a.*
287	V		IX a.*
288	V		VIII – IX a.
289	M		VIII – IX a.
290	V		VIII – IX a.
291	V		IX a.
292	Než. l.		VIII – IX a.
293	V		VIII – IX a.
294	V		IX a.*
295	M		VIII – IX a.
296	M		VIII – IX a.
297	Než. l.		VIII – IX a.
298	V		VIII a.
299	V		VIII – IX a.
300	M		VIII – IX a.
301	V		IX a.*
302	Vk m	Iki 20 m.	VIII – IX a.
303	V		IX a.*
304	M		VIII – IX a.
305	V		VIII – IX a.
306	Než. l.		VIII – IX a.
307	Než. l.		VIII – IX a.
308	Než. l.		VIII – IX a.
309	V		IX a.*
310	Než. l.		VIII – IX a.
311	V	> 40 m.	IX a.
312	M		VIII – IX a.
313	V		VIII – IX a.
314	Než. l.		VIII – IX a.
315	Než. l.		VIII – IX a.
316	M		VIII – IX a.
317	M		VIII a.*
318	M		IX a.*
319	Než. l.		VIII – IX a.
320	V		VIII – IX a.
321	Vk		VIII – IX a.
322	Než. l.		VIII – IX a.

323	Než. l.		VIII – IX a.
324	Než. l.		VIII – IX a.
325	M		VIII – IX a.
326	Než. l.		VIII – IX a.
327	Než. l.		VIII – IX a.
328	V		VIII – IX a.
329	V		VIII – IX a.
330	Než. l.		VIII – IX a.
331	Než. l.		VIII – IX a.
332	Než. l.		VIII – IX a.
333	V		VIII – IX a.
334	Než. l.		VIII – IX a.
335	M		IX a.
336	V		VIII – IX a.
337	Vk v	Iki 7 m.	VIII – IX a.
338	M		VIII – IX a.
339	Než. l.		VIII – IX a.
340	M		IX a.*
341	V		VIII – IX a.
342	V		VIII – IX a.
343	Než. l.		VIII – IX a.
344	V	44 – 55 m.	IX a.*
345	M		IX a.
346	M		IX a.
347	V		IX a.
348	V	40 – 45 m.	VIII – IX a.
349	M	Iki 30 m.	VIII a.
350	V	20 – 25 m.	VIII – IX a.
351	V	20 – 25 m.	IX a.
352	M		VIII a.*
353	Než. l.		VIII – IX a.
354	M		IX a.*
355	M		VIII – IX a.
356	V		VIII – IX a.
357	Než. l.		VIII – IX a.
358	V	> 40 m.	VIII – IX a.
359	M	Iki 40 m.	VIII – IX a.
360	M		VIII – IX a.
361	M		VIII – IX a.
362	Než. l.		VIII – IX a.
363	Než. l.		VIII – IX a.
364	M		VIII – IX a.
365	Vk v	Iki 7 m.	VIII – IX a.
366	M		VIII a.*
367	Než. l.		VIII – IX a.
368	M		VIII – IX a.
369	V		VIII – IX a.
370	M		VII a.*
371	V	Iki 40 m.	VI – VII a.*
372	Vk m	16 – 20 m.	V – VII a.

373	Vk		VI – VII a*.
374	Vk	12 – 20 m.	V – VII a.
375	Vk v		VII a*.
376	Vk		VI – VII a.
377	V		VII a.*
378	V		VI – VII a.
379	Vk		VI – VII a.
380	Než. l.		VII a.
381	V		VI – VII a.
382	Vk		V – VII a.
383	V		VII a.*
384	M	Iki 30 m.	VII a.*
385	M	Iki 30 m.	VII a.*
386	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
387	V		VI – VII a.
388	Vk m		VII a.*
389	V		VII a.*
390	V		VII a.*
391	V		VI – VII a.
392	M		VI – VI a.
393	Vk v		VI – VII a.
394	Než. l.		V – VII a.
395	Než. l.		VI – VII a.
396	V		VI – VII a.
397	Než. l.		VI – VII a.
398	V		VI a.
399	M		VII a.
400	Než. l.		VI – VII a.
401	Vk	12 – 20 m.	VI – VII a.
402	M		VI – VII a.
403	M		VI – VII a.
404	Vk m		VI – VII a.
405	Než. l.		VI – VII a.
406	M		VI – VII a.
407	Než. l.		VI – VII a.
408	M	Iki 30 m.	VII a.
409	V		VI – VII a.
410	V		VI – VII a.
411	Než. l.		VI – VII a.
412	V		VII a.
413	V		VII a.
414	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
415	V		VI – VII a.
416	V		VI – VII a.
417	Vk	Iki 7 m.	VI – VII a.
418	M		V – VII a.
419	Vk m	12 – 20 m.	VI – VII a.
420	Vk		VI – VII a.
421	Vk	6 – 8 m.	VI – VII a.
422	V		VII a.

423	V		VI – VII a.
424	V		VI a.
425	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
426	V		VI – VII a.
427	M	Iki 30 m.	VII a.
428	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
429	V		VI – VII a.
430	M		VI – VII a.
431	V		VI – VII a.
432	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
433	V	> 40 m.	V – VII a.
434	M	30 – 35 m.	V – VII a.
435	Vk	12 – 20 m.	V – VII a.
436	M	Iki 30 m.	VI a.
437	Než. l.		VI – VII a.
438	V		VI a.*
439	M	Iki 30 m.	VI a.*
440	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
441	V		VI a.
442	Vk m	12 – 20 m.	VI – VII a.
443	V		VII a.
444	M	> 40 m.	VI – VII a.
445	M		VI – VII a.
446	M	20 – 25 m.	VI – VII a.
447	V		VII a.
448	M		VII a.
449	M		VI – VII a.
450	Vk v		VI – VII a.
451	V		VII a.
452	V		VI – VII a.
453	V		VI – VII a.
454	V		VII a.
455	V		VII a.
456	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
457	V		VI – VII a.
458	Vk v	Iki 20 m.	VI – VII a.
459	M	Iki 30 m.	VI a.
460	Vk v		VI – VII a.
461	V		VI – VII a.
462	M	Iki 30 m.	VI – VII a.
463	M		VI – VII a.
464	M		VII a.
465	V		VI – VII a.
466	V		VII a.
467	M		VII a.

9 lent. Stungių kapinynas (VII – XI a.) (Joniškio raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	M		IX a.*
2	V	25 – 30 m.	X a.
3	M		IX – X a.
4	Než. l.		VIII – X a.
5	V		VIII – IX a.*
6	V		VIII – IX a.*
7	M		IX a.
8	M		IX a.*
9	V		IX a.*
10	V		X a.
11	M		IX a.*
12	V		VIII – IX a.*
13	V		IX – X a.*
14	Vk m		X a.
15	Vk m		IX a.*
16	V		X a.
17	Vk v		IX a.*
18	M		IX a.*
19	V		X a.*
20	M		VIII – IX a.*
21	Vk v		VIII – IX a.*
22	Vk m		IX a.*
23	V		VIII – IX a.*
24	V		IX a.*
25	M		IX a.
26	M		IX a.

10 lent. Linksmučių kapinynas VII – XI a. (Pakruojo raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		IX a.*
2	Než. l.		VII – XI a.
3	V		VII – XI a.
4	V		IX a.*
5	V		IX a.*
6	M		VIII – IX a.*
7	V		VIII – IX a.*
8	V		VIII – IX a.
9	V		VII – XI a.
10	V		X a.*
11	M		VII – XI a.
12	M		IX a.*
13	M		VIII – IX a.*
14	V		VIII a.*
15	Vk		VII – XI a.

16	M		VII – XI a.
17	Než. l.		IX a.*
18	V		VIII – IX a.
19	M		IX – X a.*
20	V		VII – XI a.*
21	V		VIII – X a.*
22	M		IX – X a.*
23	M		VIII – IX a.*
24	M		VIII – X a.
25	M		VII – VIII a.
26	Než. l.		VII – XI a.
27	V		VIII – IX a.*
28	V		VIII – IX a.*
29	M		VII – VIII a.*
30	V		VIII – IX a.
31	Než. l.		VII – XI a.
32	Než. l.		VII – XI a.
33	V		X a.*
34	V		VIII – IX a.*
35	Než. l.		VII – XI a.
36	M		VIII – X a.
37	V		VIII – IX a.
38	Než. l.		VII – XI a.
39	Než. l.		VII – XI a.
40	M		IX a.*
41	V		VIII – IX a.
42	V		IX a.*
43	V		VIII – IX a.
43 ^a	Než. l.		VIII – IX a.*
44	V		VIII – IX a.*
45	V		VII – VIII a.*
46	V		VIII – IX a.*
47	V		VII – XI a.*
48	V		VIII a.*
49	Než. l.		VII – XI a.
50	M		VIII – X a.*
51	Než. l.		VII – XI a.
52	M		VII – XI a.
53	Než. l.		VII – XI a.
54	M		VIII – IX a.*
55 ^a	Než. l.		VII – IX a.
55 ^b	M		VIII – IX a.*
56	2 M		VIII – IX a.*
57	Než. l.		VII – XI a.
58	M		X a.*
59	V		VII – VI a.*
60	Než. l.		VII – XI a.*
61	M		VII – XI a.*
62	M		VIII – IX a.*
63	Než. l.		IX – X a.

64	M		X a.*
65	V		IX a.*
66	Než. l.		VII – XI a.
67	Než. l.		VII – XI a.
68	V		VIII – IX a.*
69	V		VII – VIII a.*
70	Než. l.		XI a.
71	Než. l.		XI a.
72	Než. l.		XI a.
73	Než. l.		XI a.
74	Než. l.		VII – XI a.
75	Než. l.		VII – XI a.*
76	Než. l.		VIII – X a.*
77	Vk m		VIII – IX a.*
78	V		VII – XI a.*
79	M		IX a.*
80	M		IX a.*
81	Než. l.		VIII – X a.*
82	Než. l.		VII – XI a.
83	M		IX – X a.*
84	Než. l.		VII – XI a.
85	Než. l.		VII – XI a.
86	V		VIII a.*
87	V		VIII a.*
88	Než. l.		VIII a.*
89	Než. l.		VII – XI a.
90	V		IX – X a.*

11 lent. Šukionių kapinynas VIII – X a. (Pakruojo raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		IX a.
2	V		IX – X a.
3	Než. l.		IX – X a.
4	V		IX – X a.
5	V		IX a.
6	Než. l.		IX – X a.
7	Než. l.		IX – X a.
8	V		IX – X a.
9	V		IX – X a.
10	V		IX – X a.
11	V		IX a.
12	Vk m		IX a.
13	V		IX a.
14	Než. l.		IX – X a.
15	V		IX a.
16	M		IX a.
17	Než. l.		IX – X a.
18	V		IX a.

19	M		IX a.
20	Než. l.		IX – X a.
21	V		IX a.
22	V		IX a.
23	M		IX – X a.
24	V		X a.
25	V		IX – X a.
26	M		IX – X a.
27	Než. l.		IX – X a.
28	Než. l.		IX – XI a.
29	Než. l.		IX – XI a.
30	Než. l.		X a.
31	V		X a.
32	V		X a.
33	Než. l.		X – XI a.
34	V		IX – XI a.
35	V		X a.
36	V		IX – XI a.
37	V		X a.
38	V		X – XI a.
39	Vk v		X a.
40	Vk m		X a.
41	V		X – XI a.
42	V		X a.
43	Než. l.		X – XI a.
44	Než. l.		X – XI a.
45	Než. l.		X – XI a.
46	V		IX – X a.
47	V		VIII a.
48	M		X a.
49	V		IX – XI a.
50	V		X a.
51	Než. l.		IX – X a.
52	V		X a.
53	V		X a.
54	V		IX – X a.
55	Než. l.		IX – X a.
56	V		IX – X a.
57	M		IX – X a.
58	Než. l.		IX – XI a.
59	V		IX – X a.
60	M		IX – XI a.
61	Než. l.		IX – XI a.
62	Než. l.		IX – XI a.
63	Než. l.		IX – XI a.
64	Než. l.		IX – XI a.
65	Než. l.		IX – XI a.
66	V		X a.
67	Než. l.		IX – X a.
68	V		IX – X a.

69	V		IX – X a.
70	Než. l.		IX – XI a.
71	Než. l.		IX – XI a.
72	Než. l.		IX – XI a.
73	V		X a.*
74	V		X a.*
75	Než. l.		IX – XI a.
76	M		X a.*
77	V		IX – XI a.
78	Než. l.		X – XI a.
79	V		IX – X a.
80	Než. l.		IX – XI a.
81	Než. l.		IX – XI a.
82	Než. l.		IX – XI a.
83	M		IX – XI a.
84	Než. l.		IX – XI a.
85	V		IX – X a.
86	Než. l.		IX – XI a.
87	V		IX – X a.
88	V		IX – XI a.
89	Než. l.		IX – XI a.
90	V		IX – X a.
91	V		IX – X a.
92	Než. l.		IX – XI a.
93	Než. l.		IX – XI a.
94	Než. l.		IX – XI a.
95	Než. l.		IX – XI a.
96	V		IX – XI a.
97	Než. l.		IX – XI a.
98	Vk		IX – XI a.
99	M		IX a.
100	Než. l.		IX – XI a.
101	Než. l.		IX – XI a.
102	Než. l.		IX – XI a.
103	Vk	Iki 1 m.	IX – XI a.
104	Než. l.		IX – XI a.
105	M		X a.*
106	Vk		IX – XI a.
107	Vk v		IX – XI a.
108	Než. l.		IX – XI a.
109	V		IX – XI a.
110	V		VIII a.
111	M		IX a.
112	Než. l.		IX – XI a.
113	V		IX – XI a.
114	Než. l.		IX – XI a.
115	Vk		IX – XI a.
116	M		IX – XI a.
117	M		IX – XI a.
118	M		X a.*

119	M		X a.
120	M		X a.
121	M		X a.
122	V		IX – X a.
123	V		IX – X a.
124	V		IX – X a.
125	M		IX – X a.
126	V		X – XI a.
127	V		IX – X a.
128	Než. l.		IX – X a.
129	M		IX – X a.
130	Než. l.		IX – X a.
131	V		IX – XI a.
132	Než. l.		IX – XI a.
133	Než. l.		IX – X a.
134	M		X – XI a.

13 lent. Jakštaičių – Meškių kapinynas V – VI a. ir XI – XIV a. (Šiaulių raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
75	V		V – VI a.*
76	V	35 – 40 m.	V – VI a.*
78	Vk		V – VI a.*
81	V	18 – 25 m.	VI a.*
82	M		V – VI a.*
84	M		VI a.*
86	M		VI a.*
90	V		VI a.*
93	V		VI a.*
96	V	35 – 40 m.	VI a.*
98	Než. l.		V – VI a.*
100	V	25 – 30 m.	VI a.*
104	Než. l.		VI a.*
107	Než. l.		V – VI a.*
111	Než. l.		VI a.*

15 lent. Lieporių kapinynas V – VIII a. (Šiaulių raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	M		V – VII a.
2	Vk m	Iki 20 m.	VI – VII a.*
3	M		VII a.*
4	V		V – VI a.
5	V		VI – VII a.
6	V		V – VI a.
7	Vk v	Iki 5 m.	VI – VII a.
8	M		VI – VII a.*

9	M	20 – 30 m.	V – VI a.*
10	Vk m	16 – 20 m.	V – VI a.*
11	Vk v	Iki 10 m.	V – VII a.
12	V		VI – VII a.
13	V		VI – VII a.
14	Než. l.		V – VII a.
15	V		V – VII a.
16	Než. l.		V – VII a.
17	Než. l.		V – VII a.
18	Než. l.		V – VII a.
19	M		VI a.*
20	Než. l.		V – VII a.
21	Než. l.		V – VII a.
22 ^a	Než. l.		VI – VII a.*
23	Než. l.		V – VII a.
24	M		VI – VII a.*
25	Než. l.		V – VII a.
26	Než. l.		V – VII a.
27	Než. l.		V – VII a.
28	Než. l.		V – VII a.
29	M		VI – VII a.*
30	V		V – VII a.
31	V	20 – 40 m.	VI – VII a.
32	M	> 40 m.	V – VII a.
33	M		VII – VIII a.*
34	V	16 – 25 m.	VII a.
35	Než. l.		V – VIII a.
36	M		V – VIII a.
37	V	> 40 m	VII – VIII a.
38	V	> 40 m.	VII – VIII a.
39	V	> 40 m.	VII – VIII a.
40	V		VII – VIII a.
41	Než. l.		V – VIII a.
42	V	> 40 m.	VII a.
43	V		V – VIII a.
44	V?	30 – 50 m.	V – VIII a.
45	Než. l.	20 – 30 m.	V – VIII a.
46	V		V – VIII a.
47	V	30 – 40 m.	VIII a.*
48	M	18 – 25 m.	VII a.*
49	Než. l.	18 – 25 m.	V – VIII a.
50	V	> 40 m.	VII – VIII a.*
51	Než. l.	30 – 40 m.	V – VIII a.
52	Vk m	7 – 9 m.	VI – VIII a.
53	Než. l.		VI – VIII a.
54	V	18 – 25 m.	VII – VIII a.*
55	V	25 – 35 m.	VII a.
56	V	20 – 30 m.	V – VIII a.
57	Vk	Iki 16 m.	V – VIII a.
58	Vk v		VII a.*

59	V	30 – 50 m.	VII a. *
60	Než. l.		V – VIII a.
61	V	20 – 40 m.	VII a.*
62	Než. l.		V – VIII a.
63	M	25 – 35 m.	V – VIII a.
64	M		V – VIII a.
65	M	30 – 40 m.	VIII a.*
66	V	25 – 35 m.	VII – VIII a.
67	Než. l.		V – VIII a.
68	Než. l.		VI – VIII a.
69	V	30 – 40 m.	VII – VIII a.
69 ^a	Vk v		VI – VIII a.
70	M		VIII a.*
71	V		VII – VIII a.*
72	M	20 – 30 m.	VIII a.*
73	M		VI – VIII a.*
74	Než. l.	30 – 40 m.	VII – VIII a.
75	V		VII – VIII a.*
76	M	> 30 m.	VII – VIII a.*
77	Vk	1 – 3 m.	VII – VIII a.
78	V		VII – VIII a.*
79	Vk v	5 – 10 m.	VII – VIII a.*
80	Než. l.		VI – VIII a.
81	V		VIII a.
82	Než. l.		V – VIII a.
83	Než. l.		V – VIII a.
84	Než. l.		V – VIII a.
85	M		VIII a.*
86	Vk m	5 – 6 m.	V – VIII a.
87	Než. l.		V – VIII a.
88	Než. l.		V – VIII a.
89	Než. l.		V – VIII a.
90	Než. l.		V – VIII a.
91	V		VII a.
92	V		VIII a.
93	M		V – VIII a.
94	Než. l.	> 40 m.	V – VIII a.
95	V	> 40 m.	VIII a.

17 lent. Sauginių kapinynas V – VI a. (Šiaulių raj.)

Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		VI a.
2	V	Apie 40 m.	V a.
3	M		VI a.
4	V?		V – VI a.
5	M	30 – 40 m.	V a.
6	V		V – VI a.
7	V?		VI a.

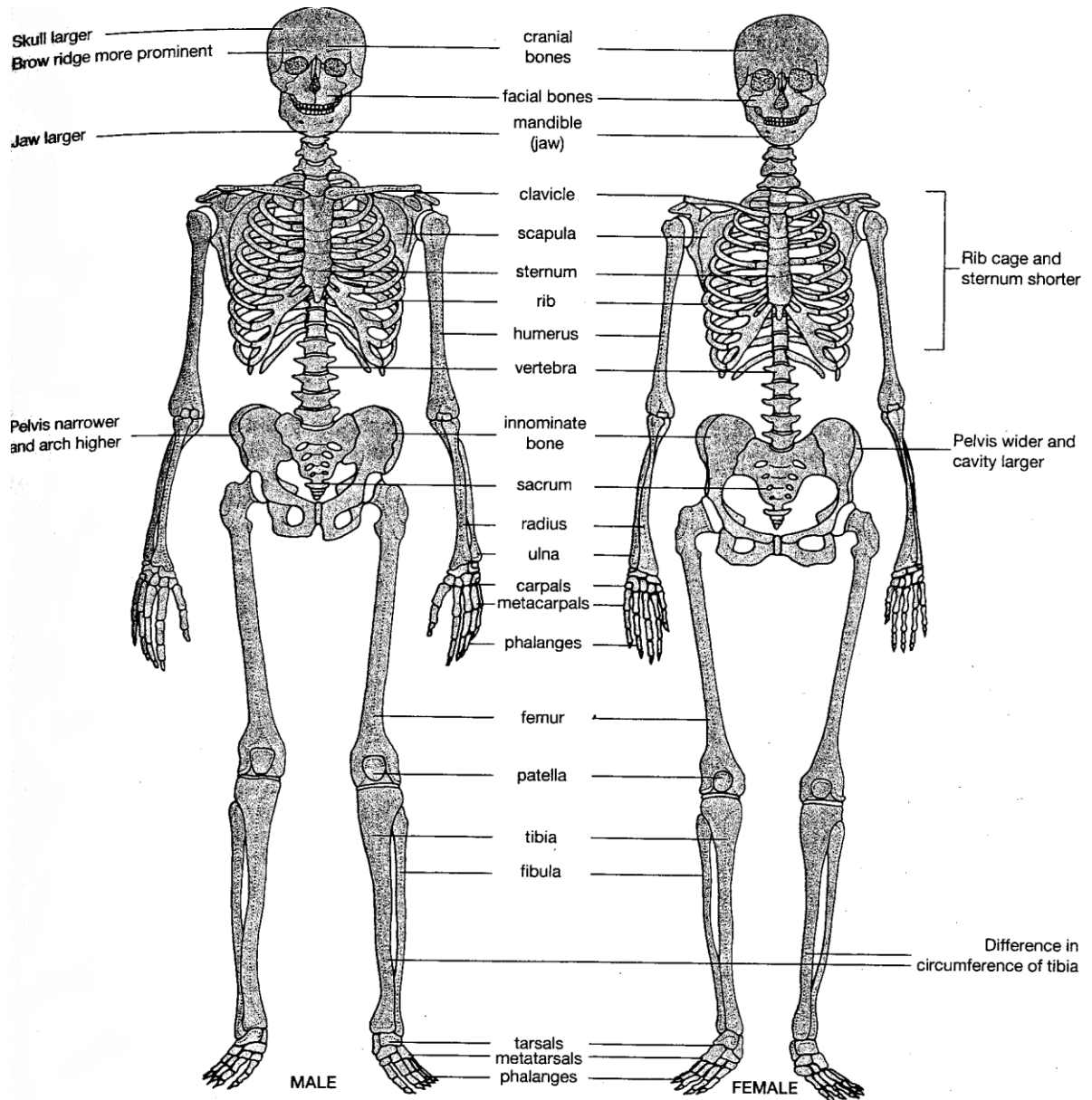
8	Vk m	5 – 7 m.	VI a.
9	Vk m	13 – 17 m.	VI a.
10	Vk	13 – 17 m.	V – VI a.
11	M		V – VI a.
12	M		V – VI a.
13	V	40 m.	VI a.
14	Vk m	7 m.	VI a.
15	Než. l.	30 – 40 m.	V – VI a.
16	Vk m	Iki 18 m.	VI a.
17	Vk m	Iki 5 m.	VI a.
18	Vk	13 – 17 m.	V – VI a.
19	V	40 m.	VI a.
20	M?	30 – 40 m.	V – VI a.
21	V	25 – 30 m.	VI a.
22	M	30 – 40 m.	VI a.
23	Vk v	7 – 8 m.	V – VI a.
24	Vk v	7 m.	V – VI a.
25	M		V – VI a.
26	V		V – VI a.
27	Než. l.		V – VI a.
28	Vk m	Iki 7 m.	VI a.
29	M		VI a.
30	Vk m	13 – 17 m.	VI a.
31	V		V – VI a.
32	M		VI a.
33	V		VI a.
34	Vk	7 – 13 m.	V – VI a.
35	Než. l.		V – VI a.
36	M		V – VI a.

18 lent. Valdomų kapinynas VIII – X a. (Šiaulių raj.)

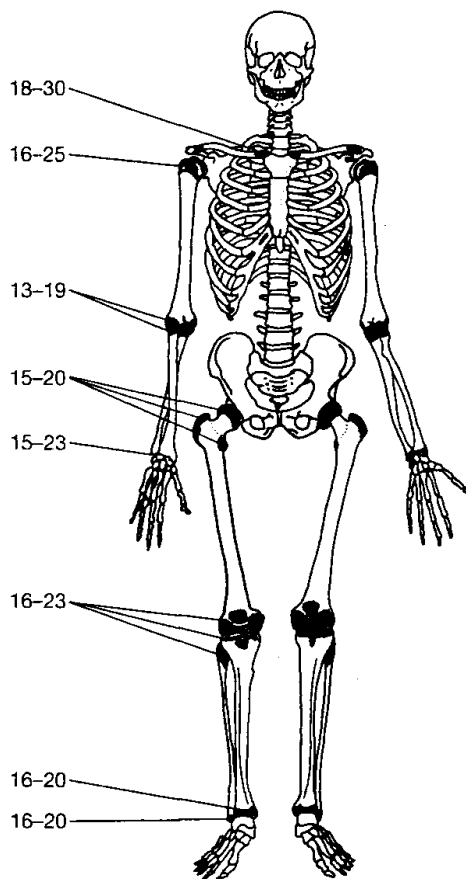
Kapo nr.	Lytis	Amžius	Datavimas
1	V		X a.
2	V		VIII – IX a.
3	M		IX – X a.*
4	Než. l.		VIII – X a.
5	Než. l.		VIII – X a.
6	Vk		IX a.*
7	M		IX – X a.*
8	Než. l.		VIII – X a.
9	M		VIII – IX a.*
10	Vk v	Iki 5 m.	IX a.*
11	M		VIII – IX a.*
12	V		IX – X a.*
13	Než. l.		VIII – X a.
14	Než. l.		VIII – X a.
15	Než. l.		VIII – X a.

16	Než. l.		VIII – X a.
17	Než. l.		VIII – X a.
18	Vk v		VIII – IX a.
19	Vk		VIII – IX a.*
20	V		IX a.*
21	V		X a.*

5.3. Iliustracijos

1 pav. Vyrų ir moterų kaulų lytiniai skirtumai: moters nežymus antakių lankas, vyrų dideli antakių lankai, moters gilus akiduobės kraštas, vyro dideli iltiniai dantys, moters apvalus apatinis žandikaulis, vyro keturkampis apatinis žandikaulis, moterų šlaunikaulių kaulai plonesni, dubuo žemesnis ir platesnis, kryžkaulis trumpesnis ir plokštesnis (pagal Renfrew C., Bahn P. 2004: 431)

2 pav. Amžiaus nustatymas: žmogaus skeleto epifizų sukaulėjimo schema (pagal Renfrew C., Bahn P. 2004: 433)

Lytis/ pavadinimas	Jauneikiai V – VII	Jauneikiai VIII – XI	Šukioniai IX – XI	Pavirvytė X – XI	Stungiai VII – IX	Linksmučiai VII – XI
♂	P	Š	Š	P	PV	PV
♀	Š	P	P	Š	ŠR	ŠR

3 pav. Žiemgalių vyrų ir moterų kapų orientacija (pagal Vaškevičiūtę 2004: 33, Pav. 12)